

# **ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA**

Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije

Izdanje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije  
Beograd, 1996.

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

296.1(031)

ДАНОН, Цадик  
Zbirka pojmova iz judaizma / Cadik Danon ;  
[saradnik Danijela Danon]. - Beograd : Savez  
jevrejskih opština Jugoslavije, 1996 (Beograd  
: Quatro Pres). - 240 str. : 26 cm

Tiraž 1000.

а) Јудаизам

ID=49222412

POMOĆ U IZDANJU OVE KNJIGE PRUŽILA JE HUMANITARNA  
ORGANIZACIJA *THE AMERICAN JOINT DISTRIBUTION COMMITTEE*

PUBLISHED WITH THE HELP OF *THE AMERICAN JOINT  
DISTRIBUTION COMMITTEE*

- Saradnik: – Danijela Danon
- Lektor: – Gorjana Pavlović
- Korektor: – Danijela Danon
- Tehnički urednik: – Željko Hrček
- Tiraž: – 1000
- Izdavač: – Savez jevrejskih opština Jugoslavije  
Beograd, Kralja Petra 71a;
- Štampa: – Quatro Pres, Bežanijska bb
- Korice: – Sinagoga *Bet Jisrael*, Beograd  
(sagrađena 1908 godine, spaljena za vreme  
Drugog svetskog rata)

Osećam obavezu da se zahvalim Rotšidovoj fondaciji na finansijskoj i moralnoj podršci koju mi je pružila tokom 25 godina moga rada u jevrejskoj zajednici Jugoslavije.

Autor

I would like to express my gratitude the Rothschild Foundation for the financial and moral support which I have enjoyed during the past 25 years of my work in the Jewish Community of Yugoslavia.

Author

# Sadržaj

<b>1</b>	<b>JEVREJSKI KALENDAR</b>	<b>2</b>
1.1	Molad . . . . .	5
1.2	Tekufa . . . . .	5
	<b>VELIKI PRAZNICI</b>	<b>6</b>
<b>2</b>	<b>ŠABAT (subota)</b>	<b>7</b>
2.1	Nerot Šabat (hebr. subotnje sveće) . . . . .	9
2.2	Kabalat Šabat (hebr. doček Šabata) . . . . .	10
2.3	Leha dodi (hebr. dođi, moj prijatelju) . . . . .	10
2.4	Kiduš (hebr. posvećenje) . . . . .	12
2.5	Oneg Šabat (subotnje uživanje) . . . . .	13
2.6	Šaloš seudot (hebr. tri obroka ili tri gozbe) . . . . .	14
2.7	Mocae Šabat (prestanak Šabata) . . . . .	14
2.8	Melave malka (hebr. ispraćaj kraljice) . . . . .	14
2.9	Avdala (hebr. razlikovanje - razdvajanje) . . . . .	15
2.10	Avot melahot i toladot (glavni i za njih vezani poslovi, zabranjeni na Šabat) . . . . .	16
2.11	Hala . . . . .	16
2.12	Mana (hebr. man u - šta je to?) . . . . .	17
2.13	Šamaš (hebr. služitelj, službenik) . . . . .	17
2.14	Defikot ašamaš (kucanje šamaša) . . . . .	18
2.15	Jela za Šabat . . . . .	18
<b>3</b>	<b>ROŠ-HODEŠ</b>	<b>19</b>
<b>4</b>	<b>ROŠ AŠANA</b>	
	<b>(hebr. početak godine)</b>	<b>20</b>
4.1	Istorija Nove godine . . . . .	21
4.2	Običaji za Roš-ašana . . . . .	21
4.3	Obredi . . . . .	22
4.4	Jom tov šeni šel galujot (drugi dan praznika u galutu) . . . . .	22

## VI

4.5	Šofar . . . . .	23
4.6	Selihot (hebr. seliha - praštanje) . . . . .	23
4.7	Amnon iz Majnca . . . . .	24
4.8	Untane tokef (hebr. pričaćemo o snazi) . . . . .	24
4.9	Tašlih . . . . .	25
<b>5 JOM AKIPURIM ILI JOM KIPUR</b>		
<b>(hebr. Dan pokajanja, mirenja i praštanja)</b>		<b>26</b>
5.1	Jom akipurim u staro vreme . . . . .	27
5.2	Jom akipurim u doba Drugog hrama . . . . .	28
5.3	Obred u hramu . . . . .	29
5.4	Žrtveni jarac (azazel) . . . . .	30
5.5	Jom kipur posle razorenja Hrama . . . . .	30
5.6	Neki obiĉaji za Jom kipur . . . . .	30
5.6.1	Kapara (žrtva) . . . . .	31
5.6.2	Kal nidre (aramejski - svi zaveti) . . . . .	31
5.6.3	Aseret jeme tešuva (hebrejski: deset dana pokore) . . . . .	32
5.6.4	Šabat šuva . . . . .	32
5.6.5	Malkut (hebr. biĉevanje) . . . . .	32
5.6.6	Paljenje sveća . . . . .	33
5.6.7	Blagoslov . . . . .	33
5.6.8	Bela odeća . . . . .	33
5.6.9	Mirenje . . . . .	33
5.6.10	Neila (hebr. zatvaranje) . . . . .	33
5.6.11	Viduj (hebr. ispovest) . . . . .	34
<b>6 ŠALOŠ REGALIM</b>		
<b>(tri hodoĉasna praznika)</b>		<b>35</b>
<b>7 SUKOT</b>		
<b>(senice)</b>		<b>36</b>
7.1	Suka (hebr. senica, kolibica, šator) . . . . .	37
7.2	Simhat bet ašoeva . . . . .	38
7.3	Arbaa minim (ĉetiri vrste) . . . . .	39
7.4	Ušpizin (aram. gosti) . . . . .	40
7.5	Ošana raba . . . . .	40
7.6	Šemini aceret . . . . .	40
7.7	Simhat tora (radost Tore) . . . . .	41
7.8	Hatan Tora vehatan Berešit . . . . .	41
7.9	Akafot (kruženje) . . . . .	42
7.10	Ošanot . . . . .	42

7.11	Hol amoed . . . . .	43
<b>8</b>	<b>PESAH - PRAZNIK OSLOBOĐENJA</b>	<b>44</b>
8.1	Seder Pesah i Agada . . . . .	44
8.2	Maca (hebr. beskvasni hleb) . . . . .	46
8.3	Kearat Seder (hebr. tanjir za seder) . . . . .	46
8.4	Koso šel Elijau Anavi (hebr. čaša proroka Elije) . . . . .	47
8.5	Afikoman (grčki - gozba) . . . . .	47
8.6	Had gadja (aramejski - jedno jare) . . . . .	48
<b>9</b>	<b>UOČI PESAHA I PRIPREME ZA PESAH</b>	<b>49</b>
9.1	Hamec (hebr. kvasac) . . . . .	49
9.2	Bedikat hamec (hebr. traženje hameca) . . . . .	49
9.3	Mehirat hamec (hebr. prodaja hameca) . . . . .	49
9.4	Pesah šeni (drugi pesah) . . . . .	50
9.5	Šabat agadol (veliki šabat) . . . . .	50
9.6	Omer . . . . .	50
9.7	Sefirat aomer . . . . .	50
<b>10</b>	<b>ŠAVUOT</b>	<b>52</b>
10.1	Običaji . . . . .	53
10.2	Akdamut . . . . .	53
10.3	Megilat Rut - svitak o Rutu . . . . .	54
10.4	Isru hag . . . . .	55
	<b>OSTALI PRAZNICI</b>	<b>56</b>
<b>11</b>	<b>LAG BAOMER</b>	<b>57</b>
<b>12</b>	<b>HANUKA</b>	<b>58</b>
12.1	Poreklo praznika . . . . .	58
12.2	Kako se Hanuka slavi . . . . .	59
12.3	Verski obredi i molitve za Hanuka . . . . .	59
12.4	Naziv (ime) praznika . . . . .	60
12.5	Običaji . . . . .	60
<b>13</b>	<b>HAMIŠA ASAR BIŠVAT</b>	<b>62</b>
<b>14</b>	<b>PURIM</b>	<b>64</b>
14.1	Šušan-Purim . . . . .	67
14.2	Megilat Ester - knjiga o Esteri . . . . .	67
14.3	Com Ester . . . . .	67



## VIII

14.4	Hameš megilot . . . . .	68
14.5	Hag aasirim (praznik zatvorenika) . . . . .	68
<b>POSTOVI</b>		<b>69</b>
<b>15 POSTOVI</b>		<b>70</b>
15.1	Post Tiša-beav (Deveti av) . . . . .	70
15.2	Post Šiva asar betamuz (Sedamnaesti tamuz) . . . . .	70
15.3	Com Gedalja . . . . .	70
15.4	Post Asara betevet . . . . .	71
<b>SPOMEN – DANI</b>		<b>72</b>
<b>16 JOM AŠOA VEAGEVURA - DAN STRADANJA I JUNAŠTVA (DAN SEČANJA)</b>		<b>73</b>
16.1	Šta je šoa - holokaust? . . . . .	74
16.2	Ustanak u Varšavskom getu . . . . .	74
<b>17 JOM AACMAUT</b>		<b>75</b>
<b>18 BIBLIJA</b>		<b>76</b>
18.1	Tanah (Biblija - Stari zavet) . . . . .	76
18.2	Knjige Tanaha . . . . .	77
18.2.1	I Tora . . . . .	77
18.2.2	II Neviim (proroci) . . . . .	77
18.2.3	Aftara . . . . .	78
18.2.4	III Ketuvim (spisi) . . . . .	79
18.3	Sadržaj Tanaha . . . . .	80
18.3.1	Tora . . . . .	80
18.4	Berešit (u početku) - Genesis . . . . .	81
18.5	Šemot (imena) - Exodus (izlazak) . . . . .	82
18.6	Vajikra (i pozva) - Leviticus . . . . .	83
18.7	Bemidbar - Bamidbar (u pustinji) - Numeri (brojevi) . . . . .	85
18.7.1	Iz sadržaja knjige "Bemidbar" . . . . .	85
18.8	Devarim (reči) - Deutoronomium . . . . .	87
18.8.1	Neki propisi iz knjige "Devarim" . . . . .	88
<b>19 MIŠNA</b>		<b>89</b>
<b>20 NEVIIM</b>		<b>90</b>
<b>(hebr. proroci)</b>		<b>90</b>
20.1	Neviim rišonim (hebr. prvi proroci) . . . . .	91

20.2	Sefer Jeošua (Knjiga o Jeošui)	91
20.2.1	Iz sadržaja Knjige Jeošua	92
20.2.1.1.	Uhode	92
20.2.1.2.	Prelaz preko reke Jordana	93
20.2.1.3.	Zauzeće Jeriha	93
20.2.1.4.	Zauzeće Aja	94
20.2.1.5.	Lukavstvo Givonjana	94
20.3	Šofetim (hebr. sudije)	94
20.3.1	Iz sadržaja knjige "Šofetim"	96
20.3.1.1.	Eud	96
20.3.1.2.	Devora i Barak	97
20.3.1.3.	Gideon	98
20.3.1.4.	Jiftah	98
20.3.1.5.	Šimšon (Samson)	99
20.3.1.6.	Magareća čeljust	99
20.3.1.7.	Šimšon u Gazi	100
20.3.1.8.	Šimšon i Delila	100
20.3.1.9.	Šimšonova smrt	100
<b>21</b>	<b>ŠEMUEL I-II</b>	
	<b>(Samuel)</b>	<b>101</b>
21.1	Važne ličnosti u knjigama Šemuel	102
21.1.1	Eli	102
21.1.2	Šemuel (Samuel)	103
21.1.3	Šaul (1025-1010)	104
21.1.4	Šaul i David	105
21.1.5	David	106
21.1.6	Monarhija	108
21.2	Iz sadržaja Šemuelovih knjiga	109
21.2.1	Šemuelovo proročanstvo	109
21.2.2	David i Golijat	109
21.2.3	Davidova tužbalica	110
21.2.4	Davidova preljuba	111
21.2.5	Natan prekoreva Davida	111
21.2.6	Kako je osvojen Jerusalim	111
21.2.7	Herem (hebr. izopštenje, uništenje, prokletstvo, posvećenje Bogu)	112
<b>22</b>	<b>KRALJEVI I-II</b>	
	<b>(Melahim I-II)</b>	<b>113</b>
22.1	Šelomo Ameleh (Kralj Solomon)	114
22.1.1	Jačanje centralne vlasti	114

22.1.2	Spoljna trgovina . . . . .	115
22.1.3	Poslednji dani kralja Šelomoa . . . . .	116
22.1.4	Gradnja Hrama u Jerusalimu . . . . .	117
22.2	Izrael posle Šelomoa . . . . .	117
22.2.1	Rehavam . . . . .	117
22.3	Posle rascepa Izraela . . . . .	118
22.4	Iz knjige o kraljevima . . . . .	119
22.4.1	Kratak pregled nekih događaja u Izraelu i Judeji . . . . .	119
22.5	Iz sadržaja knjige o kraljevima . . . . .	121
22.5.1	Navotov vinograd i kralj Ahav . . . . .	121
22.6	Zašto su se izraelska plemena asimilirala, a judejska održala . . . . .	121
22.6.1	Proroci i nova shvatanja religije . . . . .	122
22.6.2	Mudrost Šelomoa (Solomona) i njegova presuda . . . . .	123
22.7	Hronološka tablica jevrejskih kraljeva . . . . .	124
22.7.1	Uz tabelu o kraljevima . . . . .	125
<b>23</b>	<b>DELOVANJE PROROKA</b>	<b>126</b>
23.1	Pojmovi dobra i zla . . . . .	127
23.2	Početak proročkog univerzalizma . . . . .	128
23.3	Društvena pravda i politika . . . . .	128
23.4	Proročanstvo kao oruđe političke kritike . . . . .	129
23.5	Vizija daleke budućnosti . . . . .	129
<b>24</b>	<b>NEVIIM AHARONIM</b>	
	<b>(Poslednji ili pozni proroci)</b>	<b>132</b>
24.1	Ješajau (Ješaja) . . . . .	132
24.1.1	Sefer Ješajau (Ješajina knjiga) . . . . .	133
24.2	Jirmejau Ben Hilkiš (Jeremija, sin Hilkiša) . . . . .	134
24.2.1	Uspomina Vavilona i propast Judeje . . . . .	135
24.2.2	Sefer Jirmejau (Knjiga Jeremijina) . . . . .	136
24.2.3	Jeremijina kolebanja i vizija budućnosti . . . . .	137
24.3	Jehezkel (Jezekiel) . . . . .	138
24.3.1	Jezekielovo "vjeruju" (kredo) . . . . .	139
24.3.2	Tri vizije . . . . .	140
24.3.2.1	Vizija Božjeg vozila . . . . .	140
24.3.2.2	Idolopoklonstvo u Hramu i kazna . . . . .	140
24.3.2.3	Oživljenje suvih kostiju (gl. 37) . . . . .	141
24.4	Ošea . . . . .	141
24.4.1	Iz knjige proroka Ošee . . . . .	142
24.5	Joel . . . . .	142

24.5.1 Iz knjige proroka Joela . . . . .	143
24.6 Amos . . . . .	144
24.6.1 Iz knjige proroka Amosa . . . . .	145
24.7 Ovadja (Ovadija) . . . . .	146
24.8 Iz knjige proroka Ovadije . . . . .	146
24.9 Jona . . . . .	147
24.9.1 Sadržaj knjige . . . . .	148
24.10 Miha . . . . .	148
24.10.1 Iz knjige proroka Mihe . . . . .	149
24.11 Nahum . . . . .	150
24.11.1 Iz knjige proroka Nahuma . . . . .	151
24.12 Havakuk . . . . .	151
24.12.1 Iz knjige proroka Havakuka . . . . .	152
24.13 Cefanja . . . . .	153
24.13.1 Iz knjige proroka Cefanje . . . . .	154
24.14 Hagaj . . . . .	154
24.14.1 Iz knjige proroka Hagaja . . . . .	156
24.15 Zeharja (Zaharija) . . . . .	157
24.15.1 Iz knjige proroka Zaharije . . . . .	157
24.16 Malahi (Malahija) . . . . .	158
24.16.1 Iz knjige proroka Malahije . . . . .	159
<b>25 TALMUD</b>	
<b>(hebr. učenje, podučavanje, nauka)</b>	<b>160</b>
25.1 Barajta (aram.: spoljni) . . . . .	161
25.2 Tosefta (aram.: dodatak) . . . . .	161
25.3 Tanaim (od aram.: ponavljati, učiti, podučavati) . . . . .	162
25.4 Amoraim (od aramejskog: tumači) . . . . .	162
25.5 Savoraim (Savorejci) . . . . .	163
<b>ŽIVOTNI CIKLUS</b>	<b>164</b>
<b>26 BERIT MILA</b>	<b>165</b>
<b>27 BAR MICVA</b>	<b>166</b>
<b>28 BAT MICVA</b>	<b>167</b>
<b>29 BRAK</b>	<b>168</b>
29.1 Biblijsko shvatanje braka . . . . .	168
29.2 Pogled na brak u rabinskoj literaturi . . . . .	169
29.3 Venčanje . . . . .	170

29.4	Zabrana braka . . . . .	172
29.5	Razvod . . . . .	172
<b>30</b>	<b>ŽALOBNI OBIČAJI</b>	<b>175</b>
30.1	Hevra kadiša ili hevra kedoša (hebr.-aram. - Sveto udruženje) .	175
30.2	Bikur holim (hebr. - poseta bolesniku) . . . . .	175
30.3	Rofe (hebr. - lekar) . . . . .	176
30.4	Šinuj ašem (hebr. - promena imena) . . . . .	176
30.5	Goses (hebr. - umirući) . . . . .	177
30.6	Met micva . . . . .	177
30.7	Aninut (hebr. anen - žaliti) . . . . .	177
30.8	Kevod amet (hebr. - poštovanje mrtvacu) . . . . .	178
30.9	Taora ili rehica (hebr. - čišćenje ili pranje) . . . . .	178
30.10	Tahrihim (hebr. Karah - umotati) . . . . .	179
30.11	Aron metim (hebr. - mrtvački sanduk) . . . . .	179
30.12	Levaja (hebr. - sprovod, pratnja) . . . . .	180
30.13	Kevura (hebr. sahranjivanje) . . . . .	181
30.14	Kadiš (aram. - svet) . . . . .	181
30.15	El male rahamim (u prevodu: Bože koji si pun milosrđa) i Aškava (počivanje u miru) . . . . .	183
30.16	Azkarat nešamot (pomen za pokojnike) . . . . .	183
30.17	Keria (hebr. Karoa - cepati) . . . . .	184
30.18	Avelut (hebr. - tugovanje, oplakivanje) . . . . .	184
30.19	Seudat avraa (hebr. - obed utehe) . . . . .	185
30.20	Šiva (hebr. - sedam) . . . . .	185
30.21	Šelošim (hebr. - trideset) . . . . .	186
30.22	Godišnjica smrti (jarcajt - anjos ili anju) . . . . .	187
30.23	Maceva (hebr. - nadgrobni spomenik) . . . . .	188
30.24	Bet kevarot (hebr. - groblje) . . . . .	189
30.25	Samoubistvo (Meabed et acmo ladaat) . . . . .	190
30.26	Spaljivanje - kremacija (latinski: "cremare", spaliti) . . . . .	191
<b>31</b>	<b>ALEFBET</b>	<b>193</b>
	<b>SIMBOLI</b>	<b>195</b>
<b>32</b>	<b>SIMBOLI</b>	<b>196</b>
32.1	Mezuza . . . . .	196
32.2	Menora . . . . .	196
32.3	Magen David (hebr. - štit Davidov) . . . . .	197

<b>33 OSTALI POJMOVI</b>	<b>200</b>
33.1 Sanedrin . . . . .	200
33.2 Minjan . . . . .	201
33.3 Šema (Keriat Šema) . . . . .	201
33.4 Šemita (odricanje, napuštanje) . . . . .	201
33.5 Jovel . . . . .	203
33.6 Leket - Ših'ha - Pea . . . . .	203
33.6.1 Leket (hebr. pabirčenje, sakupljanje) . . . . .	203
33.6.2 Ših'ha (hebr. zaboravljanje) . . . . .	204
33.6.3 Pea (hebr. kraj, ugao) . . . . .	204
33.7 Korbanot (hebr. žrtve) . . . . .	204
33.8 Šaharit - Šahrit (hebr. šahar-zora) . . . . .	207
33.9 Minha (hebr. poklon žrtva, popodneva molitva) . . . . .	207
33.10 Arvit - Maariv (večernja molitva) . . . . .	208
33.11 Musaf (hebr. dodatni) . . . . .	208
33.12 Amen (hebr. tako je, tako neka bude) . . . . .	209
33.13 Aava vereut - ljubav i prijateljstvo . . . . .	210
33.14 Aava raba . . . . .	211
33.15 Ljubav prema čoveku (čovekoljublje) . . . . .	211
33.16 Cedaka (dobročinstvo - milostinja) . . . . .	214
33.17 Sidur atefila (Molitvenik) - skraćeno Sidur . . . . .	216
33.18 Mahazor - Mahzor (hebr. ciklus) . . . . .	217
33.19 Heder . . . . .	218
33.20 Ješiva . . . . .	219
33.21 Kisuj Roš - Pokrivanje glave i Giluj Roš - Otkrivanje glave . . . . .	221
33.22 Minag (hebrejski - običaj) . . . . .	222
<b>34 PIRKE AVOT - UVOD</b>	<b>223</b>
34.1 Avot (Pirke Avot, dosl. "Poglavlje očeva") . . . . .	223
34.1.1 Neke izreke iz Pirke Avot . . . . .	224
<b>35 POZDRAVLJANJA, ČESTITANJA I ODAVANJE POŠTOVANJA KOD JEVREJA</b>	<b>228</b>
35.1 Načini pozdravljanja . . . . .	228
35.2 Blagoslov . . . . .	229
35.3 Pozdravi . . . . .	229
35.4 Načini i oblici pozdravljanja . . . . .	230
35.5 Pozdravi i čestitanja . . . . .	231
35.6 Pozdravi na Šabat i praznike . . . . .	232
35.7 Pozdravi prilikom Roš-ašana i Jom akipurima . . . . .	232
35.7.1 Aškenazi . . . . .	232

35.7.2 Sefardi . . . . .	232
35.7.3 Zajednički pozdravi sefarda i aškenaza danas . . . . .	233
35.8 U vreme žalosti . . . . .	233
<b>MOLITVENI DODATAK</b>	<b>235</b>
<b>36 MOLITVENI DODATAK</b>	<b>236</b>
36.1 Šema Jisrael . . . . .	236
36.2 Molitve povodom pomena . . . . .	237
36.2.1 Aškava za muškarca (po sefardskom običaju) . . . . .	237
36.2.2 Aškava za ženu (po sefardskom običaju) . . . . .	237
36.2.3 Za oca . . . . .	237
36.2.4 Za majku . . . . .	237
36.2.5 Za žrtve fašističkog terora . . . . .	238
36.2.6 Za oca (Skraćena verzija) . . . . .	239
36.2.7 Za majku (skraćena verzija) . . . . .	240
36.2.8 Za žrtve fašističkog terora (skraćena verzija) . . . . .	240
36.2.9 El male rahamim (po aškenaskom običaju) . . . . .	240
36.2.10 Molitva prilikom posete grobu svojih pokojnika . . . . .	240
36.2.11 Kadiš . . . . .	241

**Napomena:** Pojmovi i imena na hebrejskom transkribovani su prema sefardskim, sarajevskim, tradicionalnim pravilima izgovora.



# 1

## JEVREJSKI KALENDAR

O prvobitnom jevrejskom kalendaru malo se zna. Ni Biblija ne spominje kako se u prastaro doba delila godina. Antički Jevreji se nisu bavili poljoprivredom; oni su bili nomadi - stočari i, poput beduina, lutali su pustinjom nemajući potrebe da se ravnaju po suncu. Za njih je mesec imao veći značaj: on se menjao ravnomerno i često i služio im je kao prirodni pokazatelj vremena. Po njihovom kalendaru, novi mesec je počinjao pojavom mladog meseca, a dan neposredno posle zalaska sunca.

Docnije, kada su prestali da lutaju, kada su se nastanili u svojoj zemlji, Jevreji su počeli da se bave zemljoradnjom, da naseljavaju gradove, a njihov kalendar se počeo menjati i prilagođavati uslovima koje je nametala poljoprivredna proizvodnja. (Početkom ovog veka, iskopan je u Palestini zapis na kamenu iz X veka p.n.e., nazvan "kalendar seljaka". Godina se u tom kalendaru deli prema sezonama poljoprivrednih radova. U njemu se spominju meseci branja maslina, sejanja žita, berbe grožđa itd.).

Gregorijanski kalendar, koji je danas u opštoj upotrebi u svetu, jeste solarni (sunčani) kalendar, sačinjen na bazi kretanja Zemlje oko Sunca: četiri godišnja doba su posledica promenjenog položaja Zemlje u toku tog kretanja i zato godišnja doba počinju svake godine u isto vreme.

Muslimani se pridržavaju lunarnog (mesečevog) kalendara, koji se temelji na kretanju Meseca oko Zemlje. Lunarna godina ima 11 dana manje od solarne, što prouzrokuje pomeranje godišnjih doba.

Jevrejski kalendar je, za razliku od gregorijanskog i muslimanskog, kombinacija lunarnog i solarnog kalendara. Meseci se računaju prema kretanju Meseca oko Zemlje, a dani i godine prema kretanju Zemlje oko Sunca. Kada bi se Jevreji pridržavali samo lunarnog kalendara, onda bi se, zbog one razlike od 11 dana, jevrejski praznici pomerali iz jednog godišnjeg doba u drugo. Tako bi se Pesah, praznik proleća, vremenom pomerio u zimu, zatim u jesen itd., i tek posle trideset godina bi ponovo bio u proleće. Da bi se sprečilo takvo pomeranje i osiguralo praznovanje Pesaha uvek u proleće, uvedena je prestupna godina (šana meuberet), kojoj se dodaje jedan mesec od trideset dana.

U vreme kada kalendar još nije bio usavršen i baziran na matematičkim proračunima, nije bilo jednostavno utvrditi koja će godina biti prestupna. To je bio veoma ozbiljan problem, koji su rabini morali rešavati za svaku godinu posebno.

Kao što je poznato, Biblija nalaže da se Pesah praznuje u prolećnom mesecu (nisanu), kada zri ječam. Osnovno je pitanje bilo: kada počinje proleće? To je bilo važno ne samo zbog Pesaha, nego i zbog ostalih praznika koji su se izračunavali prema Pesahu. Zato su rabini svake godine, pre objavljivanja prolećnog meseca nisana, slali glasnike širom zemlje da ispitaaju stanje useva i vremenske prilike. Ako bi glasnici javili da su poljoprivredni i vremenski uslovi normalni, onda bi se praznik Pesah objavio u uobičajeno vreme. Međutim, ako bi glasnici doneli izveštaj da kiše još traju, da su putevi neprohodni, da je ječam nedozreo, a stoka nedorasla i slaba, onda se nametao problem kako će se hiljade hodočasnika probiti do Jerusalima po takvim putevima, kako će prinositi žrtve kada je stoka još nejaka, kako će početi sa sakupljanjem "omera" (omer - ječam) drugog dana Pesaha kada on još nije sazreo itd. U takvim slučajevima, Sanhedrin je donosio odluku da proleće nije nastupilo i da godinu treba produžiti za još jedan mesec. Sanhedrin je odmah obaveštavao Jevreje u Palestini i jevrejske zajednice van Palestine da je ta godina prestupna.

Rabini su ljubomorno čuvali svoje pravo pripremanja kalendara. Oni su s najvećom savesnošću pristupali određivanju novog meseca, koje se vršilo na osnovu iskaza očevidaca koji su svedočili pred Sanhedrinom da su videli mladi mesec. Međutim, i među rabinima je povremeno dolazilo do oštih neslaganja u pogledu izračunavanja pojedinih važnih datuma. Zato je utvrđivanje početka novog meseca bilo od velikog značaja za Jevrejstvo, ne samo sa stanovišta utvrđivanja praznika, nego i radi očuvanja njegovog jedinstva.

To jedinstvo je naročito bilo ugroženo posle propasti druge jevrejske države i rasula Jevreja po svetu. Rimljani su zabranili svaki kontakt između Jevreja u Palestini i onih u galutu. Oni su, isto tako, zabranili i palestinskim rabinima da daju bilo kakva obaveštenja o prestupnoj godini, o novom mesecu i kalendaru. Problem jevrejskog kalendara je konačno rešen tek sredinom četvrtog stoleća. Tada je Hilel II izradio precizan sistem izračunavanja kalendara za mnogo godina unapred, te je tako prestala potreba ispitivanja svedoka. Hilelov sistem je bio od ogromnog značaja za čuvanje jedinstva Jevreja, naročito u onim mračnim periodima u kojima su, zbog raznih antijevrejskih pojava, bili onemogućeni kontakti između jevrejskih zajednica i vavilonskih opština, te je pretila opasnost da dođe do različitog izračunavanja i određivanja prazničnih termina.

Jevrejski kalendar ima 12 meseci sa 353, 354 ili 355 dana u običnoj godini, ili 383, 384 ili 385 dana u prestupnoj godini. Jedan mesec od trideset dana dodaje se svake treće, šeste, osme, jedanaeste, četrnaeste, sedamnaeste i devetnaeste godine. To je lunarni ciklus (mahazor alevana) od 19 godina, koji se još naziva mahazor katan (mali ciklus). Postoji i solarni ciklus od 28 godina, koji se naziva mahazor gadol (veliki ciklus) ili Mahazor ahama (sunčev ciklus).

Kalendarski meseci mogu biti puni (male) od 30 dana ili manjkavi (haser) od 29 dana. Nisan, sivan, av, tišri i ševat uvek su puni meseci. Ijar, tamuz, elul, tevet i adar

uvek su manjkavi meseci. Ako je godina prestupna, onda prvi adar ima 30, a drugi adar (veadar) 29 dana. Hešvan i kislev imaju 29 ili 30 dana.

Razlika u broju dana u godini nastaje uvek u prvih šest meseci, tj. od Roš-ašana do Jom kipura. Od prvog nisana do nove godine ima uvek 177 dana.

Meseci se počinju brojati od meseca nisana u proleće, a godine od meseca tišrija u jesen. Nisan je značajan mesec, jer su se u tom mesecu Jevreji oslobodili egipatskog ropstva, a time faktički i počinje istorija Jevreja i zato u Bibliji stoji: "Ovaj mesec neka vam bude početak meseci, neka vam bude prvi mesec u godini." (II knj. Mojs. gl. 12, 2). Međutim, još od prastarih dana, građanska godina je počinjala u jesen, u vreme oranja, sejanja i završetka žetve i ona se nije promenila. Po usmenom predanju, godine se broje od postanka sveta, a svet je stvoren u sedmom mesecu (tišri).

Kalendarski mesec počinje pojavom mladog Meseca, koji postaje vidljiv oko 6 sati posle rađanja (molad). Poput drugih antičkih naroda, koji su živeli u pustinji, i stari Jevreji su dane računali od večeri do večeri. Verovatno zato što su se zbog velikih vrućina glavne aktivnosti obavljale noću. "I bi večer i bi jutro, dan prvi." (Prva knj. Mojs. gl. I, 5). Po tom principu, dan počinje posle zalaska sunca kada tri zvezde osrednje veličine postanu vidljive. Međutim, kalendarski dan od 24 sata počinje uvek u 18 časova.

Neki praznici iz religioznih, higijenskih i praktičnih razloga, ne smeju se svetkovati u određene dane sedmice: Jom kipur ne može biti u petak ili u nedelju, Roš-ašana u nedelju, sredu ili petak, Ošana raba u subotu. To se reguliše tako što pojedini meseci, prema potrebi, imaju 29 ili 30 dana.

U početku, Jevreji nisu imali jedinstven sistem brojanja godina. One su se računale od nekog važnog istorijskog događaja, od neke izuzetne prirodne pojave, katastrofalnog zemljotresa, naročito uspele žetve i sl.

Jevrejski kalendar, prema tradiciji, počinje 3760. godine p.n.e., tj. od postanka sveta. Ta godina je dobijena na osnovu usmenog predanja, sabiranjem godina starosti pojedinih razdoblja i pojedinih ličnosti koje spominje Biblija (npr. Adam je imao 130 godina kada mu se rodio sin Set, Set je imao 105 godina kada mu se rodio sin Enoh itd.). Prema tome, ako gregorijanskoj kalendarskoj godini dodamo 3760, dobićemo jevrejsku kalendarsku godinu. Npr.  $1996+3760=5756$ .

Stari narodi nazivali su svoje mesece imenima bogova: januar je dobio ime po dvoglavom bogu Janusu, mart po bogu rata Marsu, itd. Pre vavilonskog ropstva, jevrejski meseci nisu imali određenih imena, nego su označavani rednim brojevima: prvi mesec, drugi mesec itd. U Bibliji, samo četiri meseca imaju posebna imena. Ona su nastala posmatranjem promena u prirodi. Tako se prvi mesec (nisan) naziva "aviv" (proleće), jer u tome mesecu sazreva prvo klasje ječma; drugi mesec (sivan) naziva se "ziv" (sjaj), jer u tome mesecu ima mnogo svetlosti; sedmi mesec (tišri) naziva se "etanim" (divovi), jer u tome mesecu nadolaze vode; osmi mesec (marhešvan,

docnije samo hešvan) naziva se "bul" (proizvod), jer u tome mesecu kiše utiču na rast poljoprivrednih proizvoda.

Za vreme vavilonskog ropstva (586–553 p.n.e.), prihvaćena su vavilonska imena meseci: trišri, marhešvan, kislev, tevet, ševat, adar, nisan, ijar, sivan, tamuz, av i elul.

Dani u sedmici se takođe nazivaju rednim brojevima: jom rišon (prvi dan) - nedelja, jom šeni (drugi dan) - ponedeljak, jom šeliši (treći dan) - utorak, jom revii (četvrti dan) - sreda, jom hamiši (peti dan) - četvrtak, jom šiši (šesti dan) - petak. Jom ševii (sedmi dan), pored rednog broja, ima i svoje ime šabat (subota). Docnije je i petak dobio dodatno ime erev šabat (uoči subote).

## 1.1 Molad

Pojava mladog meseca, molad, počinje od trenutka kada se Sunce, Mesec i Zemlja nalaze u pravoj liniji. Tada se Mesec sa Zemlje ne vidi najmanje šest sati. Pojavom molada određuje se početak novog meseca u jevrejskom kalendaru.

## 1.2 Tekufa

Tekufa je početak godišnjeg doba u jevrejskom kalendaru. Postoje četiri tekufot:

1. Tekufa nisan, kada su dan i noć jednaki. To je početak proleća (prolećna ravnodnevnica).
2. Tekufa tamuz, kada je dan u godini najduži.
3. Tekufa tišri, kada su dan i noć ponovo jednaki. To je početak jeseni (jesenja ravnodnevnica).
4. Tekufa tevet, kada je noć u godini najduža. To je početak zime.

**VELIKI PRAZNICI**

# 2

## ŠABAT (subota)

Šabat, u Jevreja sedmi dan u sedmici, počinje u petak sa zalaskom sunca, a završava u subotu pre zalaska sunca.

Šabat je najveći jevrejski praznik. To je dan odmora, kada prestaje fizički rad i svaka poslovna aktivnost. On je vezan za dva biblijska događaja: za stvaranje sveta i za robovanje Jevreja u Egiptu. U Bibliji stoji da je Bog za šest dana stvorio svet, a sedmi dan se odmarao. Zato Biblija naređuje: "Ne zaboravi da praznuješ dan subotnji. Šest dana radi i posvršavaj poslove svoje, a sedmi dan je Šabat, odmor Gospodu Bogu tvojemu; tada nemoj raditi nikakav posao, ni ti, ni tvoj sin, ni tvoja kći, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni životinje tvoje, ni stranac koji se nađe unutar kapija tvojih" (II knj. Mojsijeva, g. 20, 8) i "Ne zaboravi da si rob bio u zemlji egipatskoj. Zato ti je zapovedio Gospod Bog tvoj da praznuješ dan subotnji." (V knj. Mojsijeva, 15, 15).

Povezan sa stvaranjem sveta, Šabat se smatra simbolom večnog sporazuma između Boga i jevrejskog naroda o nužnosti rada i obavezi odmora, jer i rad i odmor jednako su važni za ljudsku blagodat.

Misao o odvajanju jednog dana u sedmici za odmor i o obavezi da se čovek jednom nedeljno otrgne od svakodnevnih briga i poslova, predstavlja jedinstvenu pojavu u antičkom svetu.

Poreklo Šabata i način njegovog praznovanja gube se u magli starine, kao što je to slučaj i sa ostalim jevrejskim praznicima. Iz oskudnih podataka kojima se raspolaže, vidi se da u doba prvog hrama Šabat nije bio samo dan odmora, nego i dan veselja i rasonode. Ljudi su se na Šabat okupljali u Jerusalimu da proslave praznik, posećivali su Hram, ali su taj dan koristili i za putovanja po zemlji i posete rođacima i prijateljima. U to vreme su veliki značaj imali praznici Pesah, Šavuot i Sukot, koji su bili nerazdvojno vezani za život jevrejskog seljaka. (Za vreme tih praznika ljudi su odlazili na hodočašće u Jerusalim i u Hramu prinosili žrtve.) U odnosu na te praznike, Šabat nije mogao imati veliku ulogu. Međutim, značaj Šabata raste već u periodu ranog vavilonskog ropstva, kada dobija dublji, duhovniji sadržaj. U progonstvu, u stranoj sredini, u želji da se očuva nacionalno postojanje, Šabat, kao i Berit-mila (obrezivanje), postaje znak raspoznavanja i zamena za obrede vezane za Bet-amikdaš (Hram u Jerusalimu). Šabat i Berit-mila postaju glavni simboli jevrejske vere.

Po povratku iz vavilonskog ropstva, Sanedrin (Velika skupština) je ozakonila strogo poštovanje Šabata, a za prekršitelje predvidela najtežu kaznu.

U doba Drugog hrama, institucija Šabata se zasnivala na dva motiva: humanom i verskom. Na tim osnovama Šabat se razvijao u dva pravca. S jedne strane, jako se povećao broj strogih propisa protiv svake vrste rada. Mišna nabraja 39 glavnih kategorija poslova (avot melahot) zabranjenih na Šabat, kao i mnogo drugih, koji se iz njih izvode. S druge strane, Jevreji su subotom, pored fizičkog, doživljavali i duševni odmor, duhovno oslobođenje od mukotrpane svakidašnjice. Uprkos svim restrikcijama i zabranama, Jevrejin nije doživljavao Šabat kao teret, nego kao dan istinskog uživanja i duhovnog uzdizanja.

U doba Drugoga hrama, postojale su aksetske sekte, Samarićani, Eseni, a docnije i Karaiti (karaim), koji su zabranjivali da se na Šabat koristi vatra i svetlo, čak i onda kada su bili upaljeni pre Šabata.

Fariseji su, međutim, umnogome ublažili strogost Šabata i očuvali ga za radost i uživanje. Oni su svojim tumačenjem dozvoljavali korišćenje vatre i svetla ako su bili upaljeni pre Šabata. Oni su čak dozvoljavali kršenje Šabata, ako se radilo o ukazivanju pomoći bolesniku ili spasavanju života. Objašnjavali su da je Šabat dat čoveku da pomogne, a ne da bude uzrok nesreće i smrti. Takav Šabat, kako su ga tumačili Fariseji, ostavio je pečat na celokupnom životu Jevreja. On je, takođe, više nego ijedna tekovina Jevrejstva, uticao na način života celog civilizovanog čovečanstva.

Za Šabat su vezane mnoge navike i običaji. Još početkom n.e., Jevreji su se cele sedmice pripremali za Šabat i odvajali za taj dan sve najbolje što su imali. Već u to doba, svaka porodica pekla je halot (specijalni hleb - vidi Hala). U petak posle podne, sveštenik je sa visokog tornja hrama duvao u šofar, kao znak za prekid posla. U drugim gradovima Palestine, šamaš (vidi šamaš, str. 16) bi sa krova neke visoke zgrade duvao u šofar šest puta. Na prvi zov, posao bi prekidali seljaci na poljima oko grada, na drugi - trgovci u gradu, na treći su sklanjani sa vatre lonci sa hranom i oblagani raznim materijalima radi očuvanja toplote itd.

U srednjem veku, Šabat je Jevrejima bio dan odmora. Na Šabat su oblačili najlepša odela, jeli najukusnija jela, a i najsiromašniji su se trudili da obezbede tri obroka (vidi šaloš seudot, str. 13). U petak popodne, pre zalaska sunca, domaćica je palila subotnje sveće (vidi "Nerot šabat", str. 8). Posle povratka iz sinagoge, porodica je bila na okupu, a otac je kao glava porodice blagosiljao decu i molio Kiduš sa vinom i hlebom. Atmosfera je bila praznična i topla. Mnogi domaćini, koji su imali mogućnosti, trudili su se da nekoga ugoste. Pobožni Jevreji su najradije pozivali učene ljude koji su im mogli objašnjavati pojedine delove Tore. Naročito su nastojali da ugoste siromašne Jevreje.

Po isteku Šabata, posle službe u hramu, molila se kod kuće Avdala (vidi Avdala, str. 14) molitva - blagoslov, kojom se odvađa Šabat od običnog dana.

Krajem XVI veka, kabalisti u Safadu (Cefatu) uveli su obred "dočeka Šabata" -

Kabalat Šabat (vidi Kabalat Šabat, str. 9). Oni su personificirali Šabat u kraljicu i nevestu. Petkom posle podne odlazili su izvan grada, u povorkama, u susret Šabatu, pevali psalme i završavali pesmom "Dođi nevesto". Mnogi jevrejski pesnici toga vremena pevali su pesme o Šabatu kao o nevesti. Jedna od takvih pesama je i "Leha dođi" ("Dođi dragi da sačekamo nevestu" - vidi: "Leha dođi", str. 10). Pod uticajem kabalista, ceremoniju dočeka Šabata prihvatile su sve jevrejske opštine.

Strogi oblici svetkovanja Šabata, koje su uveli još Ezra i Nehemija u V stoleću p.n.e., mogli su se održati sve do XIX stoleća, jer su tome pripomogle okolnosti pod kojima su Jevreji živeli u raznim epohama svoje istorije. Posebno treba naglasiti da je život u getu izolovao Jevreje i politički i kulturno i jezički i društveno od ostalog sveta, tako da se njihov Šabat nije sukobljavao sa hrišćanskom nedeljom, niti uopšte sa građanskim životom njihove sredine.

Početak XIX stoleća, tehnička otkrića revolucionisala su trgovinu i industriju i otvorila nove mogućnosti ekonomskog razvitka. Privredni život u zapadnoj Evropi i Americi dobio je nove oblike. Jevreji su politički i ekonomski počeli izlaziti iz svoje izolovanosti, primati uticaje i uključivati se u nova strujanja. To je, ujedno, bio i početak slabljenja strogog poštovanja Šabata. Ne samo verski nezainteresovani, nego i mnogi pobožni Jevreji, počeli su na Šabat otvarati svoje radnje i obavljati druge poslove.

Pojavile su se razne reformističke grupe koje su tražile načina da ublaže propise subotnjeg odmora i usklade ih sa modernim vremenima. Neke su Šabat zamenile nedeljom, a neke su počele da vrše bogosluženje nedeljom.

U najnovije vreme, neki jevrejski krugovi uveli su bogosluženje petkom posle večere, na kojem, pored muškaraca, učestvuju i žene i deca, a ponegde i hor. Na Šabat organizuju predavanja, diskusije orkuglog stola sa jevrejskim temama i sl., a sve s ciljem da se novim oblicima pokuša sačuvati duh Šabata.

## 2.1 Nerot Šabat (hebr. subotnje sveće)

Svakog petka - pre zalaska sunca, jevrejska domaćica pali sveće na stolu koji je pripremljen za subotnju večeru. To je obaveza žene u skladu sa jevrejskim shvatanjem da briga o kući pripada njoj. Samo ako u kući nema žene, sveće pali muškarac.

Prilikom paljenja sveća, izgovara se određeni blagoslov i pokriva lice. Mnoge žene uz taj blagoslov dodaju i ove reči: "Kao što sjaje i svetle ove sveće, tako neka svetle i oči onih koji se bave Torom."

U nekim mestima, običaj je da devojka pali jednu sveću, udata žena dve, a majka dodaje još po jednu sveću za svako dete. Paljenje sveća označava prestanak radnog dana i početak vladavine "kraljice Šabat".

Pretpostavlja se da je blagoslov svetlu uveden u IX veku, u doba Gaona, i to zbog Karaita, koji su zabranjivali upotrebu svetla subotom. No, on se još ni u XII



veku nije svugde primenjivao. Kasnije, kada su ga prihvatile sve opštine, blagoslov svetlu je postao jedan od glavnih obreda dočeka subote.

Pošto Biblija upotrebljava izraze "svetlo" i "veselje" kao sinonime (Psalam 97:11, Ester 8:16), subotnja svetla se smatraju simbolima dana radosti, spokojsva i dobrog raspoloženja. Zato Majmonides (Rambam) u svome delu "Mišne Tora" piše: "Čak ako neko nema šta da jede i mora da prosi da bi kupio ulje za osvetljenje, dužan je da to uradi, jer je to deo subotnje radosti." (Vidi: "Oneg Šabat", str. 12)

U srednjem veku, rabini su vodili duge diskusije o tome da li treba prvo obaviti paljenje pa onda izgovarati blagoslov ili obratno. Jer blagoslovom se potvrđuje da je nastupio Šabat i zbog toga više nije dozvoljeno paljenje. Ako se najpre obavi paljenje, onda je blagoslov suvišan, jer je propis o paljenju već izvršen. Najzad je postignuto kompromisno rešenje da se pale sveće, a zatim izgovori blagoslov, ali se pri tome pokriju oči da bi se zaštitile od svetlosti sveća.

## 2.2 Kabalat Šabat (hebr. doček Šabata)

Kabalat Šabat je naziv za uvodnu molitvu u petak uveče. Sastoji se od sedam psalama (95:99; 29:92) i poznate pesme Leha dodi (vidi: Leha dodi, str. 10). Šest psalama simbolizuju šest radnih dana, a sedmi je posvećen suboti.

Za Kabalat Šabat su vezani mnogi lepi običaji. Uveli su ih kabalisti iz Safeda u XVI veku, povodeći se za primerom dvojice palestinskih Amorejaca, rabi Hanine i rabi Janaja. U Talmudu piše da su ova dva Amorejca oblačili petkom predveče svečano odelo i govorili: "Hajdemo na doček kraljice Šabata" i "Dođi nevesto, dođi nevesto". Kabalisti iz Safeda su to shvatili doslovce i personificirali Šabat kao kraljevsku nevestu. Oni su petkom posle podne odlazili van grada radi dočeka kraljice Šabat, pevali psalme i završavali sa "dođi nevesto".

O kraljici Šabat su spevane mnoge pesme, među kojima je svakako najpoznatija "Leha dodi". I Hajne je na tu temu spevao pesmu "Princeza Šabat", koja je prevedena i na srpskohrvatski.

Pod uticajem kabalista iz Safeda, sve jevrejske opštine uvele su obred "Kabalat Šabat". I danas je u mnogim jevrejskim opštinama običaj da se kantor i celi skup u hramu kod završne strofe "Leha dodi" okreće prema ulaznim vratima kao da uistinu očekuju kraljicu Šabat koja dolazi u posetu svome mladoženji, a mladoženja je jevrejski narod.

## 2.3 Leha dodi (hebr. dođi, moj prijatelju)

"Leha dodi" je naziv pesme posvećene Šabatu, čiji je autor Rabi Šelomo ben Moše Alevi - Alkabec, kabalista iz Safeda (1505-1584). Pesma spada među najlepše u jevrejskoj religioznoj poeziji i smatra se himnom dočeka Šabata. Njen tekst je nadahnjivao

mnoge kompozitore. Pisana je u akrostihu, tako da početna slova svih kitica zajedno daju ime autora. Služeći se biblijskim jezikom, pesnik je živopisnim figurama i frazama proroka Ješaje i Jeremije iz psalama i Knjige o sudijama, personificirao Šabat i uporedio ga sa mladom koja je vezana za svog mladoženju - jevrejski narod. Pesma počinje refrenom:

”Leha dodi, likrat kala  
pene Šabat nekabela ...”.

što u prevodu glasi:

”Hajdemo dragi u susret nevesti,  
Hajdemo na doček Šabata...”

Izraz ljubavnog poziva Leha dodi uzet je iz Šir aširim (Pesma nad pesmama), gde se kaže: ”Dođi, dragi moj, ići ćemo u polja ..., tamo ću ti dati ljubav svoju.” (Šir aširim 7:12).

Sledeći svog učitelja, poznatog kabalistu Rabi Jichaka Luriju, njegovi učenici su odlazili van grada na otvorena polja i dočekivali Šabat uz pevanje psalama i ”Leha dodi”.

### Leha dodi

Leha dodi likrat kala	Uri uri šir daberi
Pene Šabat nekabela!	Kevod Adonaj alajih nigla
Šamor vezahor bedibur ehad	Lo tevoši velo tikalemi
Išmianu el amejuhad	Ma tištohahi uma temi
Adonaj ehad ušmo ehad	Bat jehesu anije ami
Lešem ultiferet velitila	Venivneta ir al tila
Likrat Šabat lehu veneleha	Veaju limšisa šosajih
Ki hi mekor aberaha	Verahaku kol mevaleajih
Meroš mikedem nesuha	Jasis alajih eloajih
Sof maase bemahašava tehila	Kismos hatan al kala
Mikdaš meleh ir meluha	Jamin usmol tifroci
Kumi cei mitoh haafeha	Veet Adonaj taarici
Rav lah ševet beemek abaha	al jad iš ben parci
Ve u jahamol alajih hemla	Venismeha venagila
Itnaari meafar kumi	Boi vešalom ateret baala
Livši bigde tifarteh ami	Gam besimha berina uvcaola
Al jad ben Jišaj Bet Alahmi	Toh emune am segula
Korva el nafši geala	Boi kala boi kala
Itoreri itoreri	Toh emune am segula
Ki va oreh kumi ori	Boi kala Šabat malketa.

## הַכִּידוּשׁ הַלְלוּ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּשִׁבְעַת יְמֵי שַׁבָּת

עוֹשֵׂה מִצְוֹת וְעוֹשֵׂה מִשְׁפָּטִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים  
וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים וְעוֹשֵׂה מִשְׁמָרִים

## 2.4 Kiduš (hebr. posvećenje)

Kiduš je naziv za molitvu kojom se posvećuje subota i praznik, a zasniva se na biblijskoj zapovesti: "Zahor et jom ašabat lekadešo" (Ne zaboravi da svetkuješ Šabat", II knj. Mojs. 20:7). Moli se nad čašom vina, jer se vino ponekad spominje u Bibliji kao sinonim radosti.

Kiduš se čita uoči Šabata i praznika u sinagogi i u kući pre početka večere. On se sastoji iz tri stava: uvodnog - koji govori o završetku stvaranja sveta i o sedmom danu kao danu odmora; drugog - blagoslova vinu i trećeg - blagoslova posvećenju subote. Pored glavnog večernjeg Kiduša, rabini su uveli kratki Kiduš, koji se moli subotom i praznikom ujutro, pre prvog jela.

Kiduš je uveden u ranom periodu Drugog hrama i pripisuje se članovima Velike skupštine. U doba Tanaita, petkom nije bilo večernje službe u hramu. Večera je počinjala kasno posle podne, nakon poslednjih zvukova šofara, i završavala se kada bi već pala noć. Kiduš se molio posle večere, jer je trebalo sačekati Šabat. Kada su Amorejci u Vaviloniji uveli zajedničku službu u hramu petkom uveče, Kiduš se molio pre večere, jer je po izlasku iz hrama već nastupio Šabat.

Pošto se do vina u Vaviloniji teže dolazilo nego u Palestini, za Kiduš su se počela upotrebljavati druga pića, a u nedostatku pića uziman je i hleb.

Kiduš se čita u hramu nad vinom, a i kod kuće nad vinom ili nad hlebom. U hramu to obavlja kantor ili neki drugi sveštenik, a kod kuće obično domaćin. Pošto otpije gutljaj vina, on dodaje čašu domaćici, koja takođe otpije jedan gutljaj, a zatim čine to isto, redom po starosti, svi ostali kao simbol dvostrukog obroka (vidi mana, str. 16) koju su, po Bibliji, petkom sakupljali Izraelci u pustinji.

## לְבַח הַיּוֹדֵי לְקִרְאֵת כּוֹלָה. פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה:

סס סנחנר סתוס ננלטי סמחזיס שלטה הלי.

שְׁמֹר וְחֹזֵר בְּרִבּוֹר אַחַד. הַשְּׁמִיעֵנוּ אֵל  
הַמְּיוֹחֵד. יי אַחַד וְשְׁמוֹ אַחַד. לְשֵׁם  
וְלִתְפָאֵרֶת וְלִתְהִלָּה:  
לְקִרְאֵת שַׁבָּת לְכוּ וְנִלְכָה. כִּי הִיא מְקוֹר

הַבְּרָכָה. מֵרֵאשׁ מִקְדָּם גְּסוּבָרָה. סוּף  
מַעֲשֵׂה בְּמַחְשָׁבָה תַּחֲלָה:  
לְכָה

מִקְדָּשׁ מְלֻךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמֵי צְאֵי מִתּוֹךְ  
הַתְּפִלָּה. רַב לֵךְ שַׁבָּת בְּעֵמֶק הַבְּקָא.  
וְהוּא יִחְמֹד עֲלֶיךָ חֲמָלָה:  
לְכָה

וְהִתְגַּעְרֵי מִעֵפֶר קוּמֵי. לְבָשִׁי בְּגָדֵי תְּפִלָּתֶיךָ  
עֲמִי. עַל יַד בֶּן יוֹשֵׁי בֵּית הַלְּחָמִי. קְרָבָה  
אֵל גְּמִשֵׁי גְּאֵלָה:  
לְכָה

## 2.5 Oneg Šabat (subotnje uživanje)

Po jevrejskim propisima, svaki Jevrej je dužan da subotom uživa u ukusnim, sa posebnom pažnjom pripremljenim jelima. Taj propis se zasniva na odlomku iz knjige Ješaja, u kojem se Šabat naziva "Oneg" (uživanje) (Ješaja 58, 13).

U Talmudu postoji priča da je Šamaj Azaken svakog dana birao jela za Šabat. Kad bi video lepu živinu, odvojio bi je i rekao: "To je za Šabat." Kad bi naišao na drugu, lepšu, prvu bi pojeo, a drugu bi sačuvao za Šabat.

Danas se naziv "Oneg Šabat" upotrebljava za razne priredbe verskog, društvenog ili kulturnog značaja, koje se održavaju petkom uveče ili subotom posle podne. Religiozni Jevreji se sastaju i raspravljaju o Tori, a haham ili rabin drži deraša (propoved), obično o temi koja je vezana za odeljak iz Tore koji se čita te subote. U savremenom jevrejskom životu organizuju se zabave, društvene igre i druge kulturne aktivnosti.

Inicijator takvih oblika "Oneg Šabata" bio je veliki jevrejski pesnik Hajim Nahman Bjalik. Za "Oneg Šabat" se često pripremaju i zakuske.

## 2.6 Šaloš seudot (hebr. tri obroka ili tri gozbe)

Prema jevrejskim propisima, subotom se moraju jesti "šaloš seudot" (tri obroka). Prema narodnom verovanju, ko ispunjava ovaj propis spasiće se triju nevolja. Neki uzimaju i četvrti, laki obrok, koji po propisima nije obavezan.

## 2.7 Mocae Šabat (prestanak Šabata)

Mocae Šabat se naziva večer i noć posle završetka Šabata, kao što je "mocae jom tov" - večer i noć posle završetka praznika.

Na Mocae Šabat se, uz Avdalu, pevaju pesme i doziva Elijau Anavi (prorok Elija) da dođe sa Mašijahom (Mesijom), sinom Davidovim. Po predanju, prorok Elija ne dolazi subotom ni uoči subote i zato ga Jevreji pesmom podsećaju da je subota prošla i da može da dođe. Na Mocae Šabat se uobičajio i četvrti obrok - seudat melave malka - gozba u čast ispraćaja kraljice (vidi: Melave malka, str. 13).

U staro vreme je postojao običaj da se na Mocae Šabat večera u grupama, kao što se to činilo na erev Šabat (u petak uveče). Posle večere se čitao blagoslov jelu (birkat amazon), čiji je sastavni deo bila i Avdala. Kasnije se taj običaj izmenio, jer se zabranilo jelo pre Avdale.

U jednoj legendi se kaže da prorok Elija sedi na Mocae Šabat pred stablom života i beleži zasluge onih koji poštuju Šabat.

## 2.8 Melave malka (hebr. ispraćaj kraljice)

Melave malka je naziv za završnu svečanost na Mocae Šabat (vidi Mocae Šabat), kojom se simbolički ispraća "kraljica Šabat". Kao što se svečano dočekuje, tako se ona svečano i ispraća. Za tu priliku se priprema završni, četvrti subotnji obrok, pevaju pesme i himne u slavu dana odmora koji odlazi, a u kojem se moli za spasenje, dobro zdravlje i uspeh u novoj sedmici. Tragove ovog običaja nalazimo u Talmudu. Vremenom se "Melave malka" uveo kao obavezni, četvrti obrok i bio je zamišljen kao neka vrsta produženja Šabata. Kabalisti su, na primer, verovali da se i grešne duše odmaraju na Šabat, a vraćaju u pakao tek posle svečanosti "Melave malka". Pod uticajem kabalista, hasidi su nerado puštali da im ode počasni gost i za trpezom su uz pesmu i hasidske priče produžavali Šabat što su više mogli.

"Melave malka" je poznata i kao "Seudat David" (gozba kralja Davida). Po legendi, Bog je preorekao Davidu da će umreti na Šabat. Po isteku Šabata, kralj David

je pripremao gozbu i sa posebnom radošću proslavljao radost što je i ovog puta ostao živ.

Srednjovekovni pesnici su mnogo pesama posvetili svečanostima "Melave malka", među kojima je i "Bemocae jom menuha" (po završetku dana odmora) iz XIV stoleća, kojom počinju pesme Avdale.

Jedna od omiljenih "Melave malka" pesama je pesma Elijau Anavi (prorok Elija), koju je, pretpostavlja se, spevao rabi Meir iz Rotenburga u XIII veku. U pesmi se pozdravlja prorok kao vesnik Mesije. Prema legendi, prorok Elija će najaviti Mesiju početkom nove sedmice.

## 2.9 Avdala (hebr. razlikovanje - razdvajanje)

Avdala je jedan od najstarijih obreda koji su prema Talmudu ustanovili članovi Velike skupštine (anše Keneset agedola) početkom Drugog hrama (4. vek p.n.e.).

Obred Avdale se obavlja po isteku Šabata ili praznika, u hramu i u kući. Sastoji se od nekoliko molitava u kojima se po utvrđenom redu blagosiljaju vino, svetlo i miomiris. Ovim obredom se označava kraj Šabata, odnosno praznika i početak radnog dana i ističe razlika u shvatanjima Šabata između jevrejskog i ostalih naroda, između svetog i profanog, između svetla i tame, između sedmog dana, kao dana odmora, i šest radnih dana itd.

Za Avdalu je vezano mnogo običaja. Čaša vina se puni do vrha, jer je puna čaša znak blagostanja. Za blagoslov svetlu obično se priprema lepa pletena sveća, a za miomiris lepa posuda.

Nije jasno zašto se prilikom Avdale koriste miomiris. Možda zato da bi se Šabat ispratio prijatnim mirisom. U srednjem veku se verovalo da su miomiris zamena za dodatnu dušu koja na Šabat prati svakog Jevrejina, a koja ga po isteku Šabata napušta.

Pod uticajem kabalista "odlazak" Šabata (vidi Mocae Šabat, str. 13) dobio je vremenom mistični karakter. Uvrežilo se verovanje da demoni na Mocae Šabat postaju moćniji i da se izgubljene duše vraćaju u pakao. Ponegde se čaša prepuni i nekoliko kapi vina prospje zbog praznoverice da to štiti od zlih duhova, koji se, navodno, podmićuju sa malo vina. I gledanje sopstvenih noktiju na rukama na svetlu sveća za vreme Avdale potiče iz verovanja da to predstavlja zaštitu od veštica tokom cele sedmice. Ženama je bilo zabranjeno da okuse vino za vreme tog obreda, navodno zbog greha Eve, koja je Adamu dala zabranjeno voće, a koje je, u stvari, bilo sok od grožđa.

Jevreji na istoku Evrope su verovali da će devojci koja pije vino od Avdale narasti brkovi. U atmosferi straha, smatralo se opasnim piti vodu pre Avdale.

Sastavni deo obreda kod kuće su pesme od kojih je najpoznatija "Amavdil ben kodeš lehol". Sefardi u Bosni su, pored pesme Amavdil, pevali na španskom "El Dio alto kon su grasija" na melodiju bosanske sevdalinke "Kad ja pođoh na Bembašu".

**Besamim** - skraćeni naziv za kusfat besamim (hebr. posuda za miomirise, mirisave trave, mirođije)

Besamim je posuda za mirisave trave ili druge miomirise koji se udišu prilikom vršenja obreda Avdale, po isteku subote ili praznika, u hramu i kod kuće.

Postoje razni oblici posuda, koji su se tokom vekova menjali. One su izrađivane od drveta, kosti, metala i srebra, sa raznim ukrasima i emajliranim pločicama na kojima su ugravirani prizori iz Biblije, figure životinja, ptica, cveća i sl. Kao i ranije, posuda za besamim je predmet umetničke obrade, pa su je u novije vreme, naročito u Americi i Izraelu, umetnici moderno oblikovali.

## 2.10 Avot melahot i toladot (glavni i za njih vezani poslovi, zabranjeni na Šabat)

Avot melahot je naziv za glavne poslove zabranjene na Šabat. Tora, naime, zabranjuje rad, ali ne navodi koji je rad zabranjen na Šabat. Zato su Tanaiti (vidi Tanaim, str. 161) odredili nekoliko kategorija glavnih poslova, među koje spadaju poljoprivredni radovi (oranje, sejanje i sl.), pripremanje jela, izrada obuće i odeće, građevinski radovi, popravka stanova, prevoz, prenošenje stvari, pisanje i sl.

Toladot su manji poslovi vezani za glavne, koji su takođe zabranjeni na Šabat. Oranje, npr. spada u avot melahot, a đubrenje ili drljanje, koje je vezano za oranje, u toladot.

Docnije, uvedene su dopunske zabrane obavljanja i mnogih drugih sitnijih poslova, koji se u stručnoj literaturi nazivaju gederot (ograde). Tako su zabranjeni duvanje u šofar (tekiat šofar) na Roš-ašana, netilat lulav (upotreba lulava) na Sukot, megilat Ester (čitanje megile o Esteri) na Purim i sl., kada su ti praznici na Šabat.

Razlog za tu dopunsku zabranu je taj da se spreči kršenje Šabata prenošenjem lulava, šofara ili megile iz jednog mesta u drugo. Zabranom rada i obavljanja poslova na Šabat, podvlači se karakter Šabata kao dana odmora

## 2.11 Hala

Naziv hala ima nekoliko značenja, i to:

- beli hleb koji se priprema za Šabat i praznike;
- komad testa ili hleba koji se u doba postojanja Drugog hrama, a na osnovu biblijskog propisa (4. knj. Mojs. 15:20) odvajao kao prilog za sveštenike. Hala se odvajala od testa od žitarica koje su služile za mešenje hleba, kao što su: pšenica, ječam, zob, heljda i raž;
- komad testa (veličine masline) koji se baca u vatru pri pečenju hleba. Pri tome se čita određena molitva.

Uopšte, smatra se da je ovaj običaj nastao posle razorenja Drugog hrama kao zamena za propis o odvajanju testa za sveštenike. Međutim, iz Mišne se vidi da je taj običaj postojao još od ranije, a nastao je verovatno iz praznovernog, prinošenja žrtava zlim duhovima. Izgleda da je ovaj običaj ponegde postojao i u vreme Drugog hrama, uporedo sa propisom o doprinosu za sveštenike.

Posle razorenja Hrama, bacanje komada testa u vatru postalo je opšta praksa, ali je dobilo novo značenje. Ono je postalo zamena za biblijski propis o odvajanju doprinosa za sveštenike.

## 2.12 Mana (hebr. man u - šta je to?)

Mana je hrana kojom su se, prema Bibliji, posle izlaska iz egipatskog ropstva Izraelci hranili 40 godina, lutajući pustinjom, sve do svog dolaska u Kanaan. U Bibliji piše: "Ujutro pade rosa oko logora. Kada se rosa digla, na površini pustinje ostao je tanak sloj, nešto kao slana na zemlji. Kad su Izraelci to videli pitali su jedan drugog: "Šta je to?" (hebr. man u?), jer nisu znali šta je to". Tada im Mojsije reče: "To je hleb koji vam je Bog dao za hranu." (II knj. Mojs. 16:13-15).

Prema talmudskom predanju, u vezi sa manom su se dešavala mnoga čuda. Niko nije mogao da sačuva svoj obrok mane za sledeći dan ili da ima više od jednog omera hrane (stara mera od oko 4 kg), jer bi se višak pokvario ili bi ga pojeli crvi. Međutim, subotnji obrok, koji se sakupljao petkom, ostao bi svež i ne bi se kvario.

Prema opisu iz Biblije, mana je po obliku ličila na seme karanfilića i bila je bele boje, sa ukusom medenog kolača.

## 2.13 Šamaš (hebr. služitelj, službenik)

Šamaš je naziv za pomoćnog službenika koji u hramu održava čistoću i obavlja druge poslove. Šamaš je službenik jevrejske opštine, bet-dina ili škole. U doba Talmuda, šamaša su u hramu nazivali hazan (kantor). U jerusalimskom hramu dužnost šamaša su obavljali Leviti (pripadnici plemena Levi). Zadatak im je, između ostalog, bio da budu i šomerim (čuvari hrama).

Vremenom su šamaši radili i druge poslove. Kada bi se ukazala potreba, oni su obavljali i dužnost predmolitelja i čitali Toru. U mnogim mestima, naročito u malim i siromašnim, koja nisu mogla plaćati veroučitelja, šamaš je poučavao decu. Priča se da je jedna opština tražila šamaša koji će biti daršan (propovednik), sudija, hazan, sofer (prepisivač Tore), učitelj, koji će ujedno obavljati i sve druge poslove.

U srednjem veku, šamaš je bio "talmid haham" (obrazovan čovek), javni radnik i lice koje je zvanično obaveštavalo članstvo o odlukama opštine. U većim opštinama, pored glavnog, bio je i pomoćni šamaš za čišćenje hrama, buđenje vernika i pozivanje na



selihot (pokajničke pesme i molitve u mesecu elulu i deset dana pokore), za požurivanje vernika da zatvaraju radnje na erev Šabat itd. U sefardskim opštinama, šamaš je članovima, putem licitacije, u hramu prodavao i micvot, tj. počasne funkcije vezane za Toru.

## 2.14 Defikot ašamaš (kucanje šamaša)

U mnogim zemljama galuta, u mestima gde su Jevreji živeli u getima ili posebnim kvartovima, šamaš (vidi šamaš) bi svakog jutra pre šahrita (jutarnja molitva) obilazio ulice i drvenim čekićem lupao na vrata ili prozore jevrejskih stanova i na taj način budio vernike i pozivao ih da se sprema za molitvu. U mnogim gradovima, šamaš je to isto činio i predveče, kao upozorenje da je vreme za minha i arvit (večernja molitva). Pošto je subotom bila zabranjena upotreba čekića, šamaš je glasom pozivao vernike u hram.

Na Tiša-beav (post devetog ava), šamaš nije pozivao u hram, nego su ljudi dolazili sami. Običaj je bio da šamaš lupa tri puta, izuzev u slučaju smrti u mestu, kada bi lupao samo dva puta. To je ujedno bio znak da će se toga dana obaviti sahrana.

## 2.15 Jela za Šabat

Karakteristična jela za erev Šabat (petak uveče) jesu beli hleb, riba i vino. Aškenazi pripremaju pleteni beli hleb, koji nazivaju barhes. Sefardi nemaju barhes, ali su, npr. bosanski sefardi, pripremali okrugle bele hlepčiče - pitikas.

Glavno jelo za ručak na Šabat je bio šolet, tj. pasulj, koji se pripremao u petak i održavao toplim u zatvorenim sudovima do subote u podne. Sefardi su iz Španije poneli običaj pripremanja pastela (mleveno meso između dve tanke kore testa), koji se u tepsijama raznih veličina pekao u pećnici.

# 3

## ROŠ-HODEŠ

Roš-hodeš je prvi dan novog meseca. Naziva se i "mladi mesec" (mladjak), jer pojava mladog meseca označava početak novog meseca u jevrejskom kalendaru.

U drevnom Izraelu, utvrđivanje, novog meseca vršilo se na osnovu iskaza očevidaca. Oni bi tridesetog dana u mesecu svedočili pred Sanedrinom da su videli mladi mesec. Ako bi se njihovo svedočenje pokazalo verodostojnim, onda bi taj dan bio svečano proglašen u Jerusalimu za "roš-hodeš". U tom slučaju, prethodni mesec bi imao 29 dana. Ako bi se pokazalo da svedoci nisu pouzdani, trideseti dan bi se dodavao prošlom mesecu pa bi taj onda imao 30 dana, a sledeći dan bi bio proglašen za "roš-hodeš".

O proglašenju "roš-hodeša" Sanedrin je obavestavao sve jevrejske zajednice u Izraelu. U početku, se to vršilo paljenjem signalnih vatri na vrhovima brda. Kada su docnije Samarićani pokušali da unesu pometnju paljenjem signalnih vatri pre vremena, taj način obaveštavanja je napušten i zamenjen sistemom slanja glasnika. Glasnici su upućivani u udaljene oblasti Judeje, Egipta, Sirije, Vavilona i sve krajeve u kojima su živeli Jevreji da ih obaveste o nastupu novog meseca.

U starom Izraelu "roš-hodeš" je bio praznik i dan odmora kao subota i ostali praznici. Danas se "roš-hodeš" smatra polupraznikom. Do danas je sačuvan običaj da se u hramovima subotom posle čitanja Tore objavljuje i blagosilja novi mesec.

# 4

## ROŠ AŠANA (hebr. početak godine)

Roš-ašana je naziv za jevrejsku Novu godinu, koja se slavi prvog i drugog dana sedmog meseca tišrija. Roš-ašana ima još četiri naziva. Jom terua i Zihron terua koji se odnose na šofar i Jom adin i Jom azikaron (Dan suda i Dan sećanja).

U Tori se ne pominje Roš-ašana kao naziv za Novu godinu. U noj piše: "Prvi dan sedmoga meseca neka vam bude dan odmora, uspomena na trubljenje, sabor sveti" (III knjiga Mojsijeva, 23, 24). Naziva Roš-ašana pominje se u Tanahu (Starom zavetu) samo jednom i to u Knjizi proroka Jehezkela, ali nije jasno da li se tu misli na Novu godinu. Iz toga se može zaključiti da Jevreji pre vavilonskog ropstva nisu praznovali Roš-ašana i Kipur. Oni su u jesen imali samo jedan praznik - praznik sakupljanja plodova i berbe grožđa; on je obuhvatao mnoge obrede koji se danas vrše na Roš-ašana, Jom kipur i Sukot. Tek posle vavilonskog ropstva, taj jesenji praznik je podeljen u tri odvojena praznika, od kojih je svaki dobio svoj naziv.

Roš-ašana i Jom kipur razlikuju se od ostalih jevrejskih praznika po atmosferi. Dok je za ostale praznike osobena atmosfera radosti i veselja, na Roš-ašana i Jom kipur izražavaju se osećaji duboke ozbiljnosti i moralne odgovornosti koje život nameće svakom pojedincu. Stoga se ta dva praznika povezuju sa "Jamim noraim" (Strašni dani), na koje - po verovanju - ljudska zajednica izlazi pred "nebeski sud". Oni se razlikuju od ostalih jevrejskih praznika i po tome što nisu vezani za život seljaka u prirodi, niti za bilo kakav istorijski događaj. Oni su od najstarijih dana vezani za život pojedinca i njegova verska osećanja, za njegova najdublja unutrašnja ispitivanja i ponašanja, kako prema Bogu, tako i prema ljudima.

Na Roš-ašana čovek želi da se oslobodi duševnih tegoba, kako bi u novu godinu ušao očišćen od greha. Otuda običaj da se na prvi dan praznika ide na obalu reke ili mora i da se gresi simbolično bacaju u vodu. Taj običaj naziva se tašlih (vidi "Tašlih", str. 24).

Za vreme tašliha, postojao je običaj da se u reku bacaju mrvice hleba. Običaj ima koren u drevnom verovanju da u rekama i izvorima stanuju zli duhovi i da je najbolji način da se oni odobrovolje ako im se prinesu darovi. Postoji slično verovanje da određeni predmet ili neko živo biće mogu odneti čovekove grehe i nevolje u dubine

mora ili udaljene predele pustinje. Taj zadatak, koji je u vreme postojanja Hrama obavljao azazel (žrtveni jarac), u tašlihu obavlja riba.

Ima tumačenja da se tašlih vrši kraj vode koja je bogata ribom kako bi se vernici podsetili da se čovek lako hvata u zamku greha, kao što se riba hvata u mrežu. Ne zna se kad je nastao ovaj običaj. U rabinskoj književnosti se prvi put pominje u XV veku. Međutim, još su Jevreji iz Vavilonije u doba Gaona običavali da vrše obred sličan tašlihu i kapari (vidi "Kapara", str. 30). Taj običaj se sastojao u tome što su pleli košarice od palminog lišća, punili blatom i zemljom, dve do tri nedelje pre Roš-ašana, pa u njih sadili pasulj i grašak. Uoči Roš-ašana, košaricom se sedam puta pravi krug oko čovekove glave i pritom se govori da je ona zamena za njega, a, na kraju, košarica se baca u vodu.

Slični običaji postoje i kod drugih naroda. U nekim krajevima Indije, svi gresi se "sabijaju" u lonac i bacaju u reku: u Sijamu i na Borneu, gresi i nevolje se toware jednom godišnje u čamac, koji se zatim otisne na pučinu. Tašlih je vremenom izgubio svoj prvobitni značaj i postao samo simboličan obred.

## 4.1 Istorija Nove godine

Razni narodi praznovali su Novu godinu u različita godišnja doba. Vavilonci i Persijanci u proleće, stari Egipćani u leto, Rimljani u zimu, a drevni Jevreji u jesen.

Jevreji su počinjali Novu godinu u jesen, po završetku poljoprivrednih radova, kada su plodovi sa polja i voćnjaka već bili sakupljeni i spremljeni u ambare, kad žedna zemlja očekuje kišu i početak novog rastinja. Međutim, u Tanahu (Stari zavet) se prolećni mesec nisan spominje kao prvi mesec u godini, a ne sedmi mesec tišri u kojem se slavi jevrejska Nova godina. To se objašnjava time što su stari Jevreji imali dve Nove godine, a u Mišni se spominju čak četiri. Jevrejski istoričar Josif Flavije tvrdi da verska Nova godina pada u nisanu, a građanska u tišriju. Mada se prvi tišri ne pominje kao Nova godina ni u Tanahu ni u knjigama iz vremena Drugog hrama, ipak se može pretpostaviti da se taj dan u vreme Drugog hrama praznovao kao Nova godina. U talmudskoj književnosti, koja je nastala neposredno posle razaranja Drugog hrama, prvi tišri se naziva Roš-ašana (Nova godina). Već tada je bilo prošireno verovanje da je Roš-ašana dan kada se čovečanstvu sudi na nebesima. Uskoro posle razaranja Hrama, Roš-ašana je dobila obeležja koja ima i danas. Praznik se uglavnom provodio u hramu, duvalo se u šofar, a molitve su postale duže i brojnije. Kasnije su dodavane nove molitve, a u srednjem veku i pijutim (pesme pobožnog sadržaja).

## 4.2 Običaji za Roš-ašana

Roš-ašana i običaji vezani za taj praznik uglavnom simbolizuju čovekovu težnju da mu godina bude plodna. Stoga novogodišnje čestitke glase: "Lešana tova tikatevu"

(Budite upisani za dobru novu godinu), ili samo "Šana tova" (Dobra godina), ili "Šana metuka" (Slatka godina).

Da bi se jače istaklo očekivanje dobre godine, postoji običaj da novogodišnja večera započne nečim slatkim, obično kriškom hleba sa medom ili šećerom, ili pak jabukom umočenom u med. Iz istog razloga izbegava se kiselo i ljuto. Ovi običaji se zasnivaju na verovanju da pojedini obredi ili radnje imaju magičnu moć. Ako se, na primer, unese hleb u novu kuću, onda toj kući neće nedostajati hleba. Ako se početkom godine polije žrtvenik vodom, znači da će biti kiše u izobilju. Prema tome, ako se na Novu godinu jede slatka jela, godina će biti slatka. Na istoj pretpostavci zasniva se i običaj da se na početku večere jede glava neke životinje, obično jagnjeta ili ribe. Pre toga se izgovara molitva, koja se završava rečima: "Da budemo glava, a ne rep", čime se ističe želja da nas uvažavaju. Riba se jede i zato što se smatra simbolom plodnosti. Negde se na Roš-ašana jede nar (šipak) zbog obilja zrna u njemu. Rabini su izračunali da u naru ima 613 zrna, koliko i zapovesti kojih Jevreji treba da se pridržavaju (Tarjag - micvot).

### 4.3 Obredi

Roš-ašana nije domaći praznik, pa izuzev kraćih obreda kod kuće, sav se ceremonijal obavlja u hramu izvan kuće. Jutarnja služba počinje rano ujutro i traje do podne. Vernici se mole sa zanosom koji dostiže vrhunac prilikom obreda duvanja u šofar, ili kad pred otvorenim svetim ormarom (Aron akodeš) počinje "Untane tokef" (v. str. 23), molitva u kojoj se opisuje dan strašnog suda. Posle ručka nema uobičajenog odmora. Vernici se vraćaju u sinagogu, čitaju psalme i vrše popodnevnu službu (Minha), zatim odlaze do najbliže vode u koju simbolično stresaju svoje grehe (vidi "Tašlih" str. 24). Po povratku u hram, ponovo čitaju psalme i obavljaju večernju molitvu (Arvit). Izuzev tašliha, ceo obred se ponavlja i drugog dana.

### 4.4 Jom tov šeni šel galujot (drugi dan praznika u galutu)

Određivanje novog meseca i praznika vršilo se u stara vremena na osnovu iskaza očevidaca koji su svedočili pred Sanedrinom da su videli mlad mesec. Novi mesec se najavljavao paljenjem vatri na vrhovima brda, ali kad se pokazalo da taj način nije dovoljno pouzdan, onda se to radilo pomoću glasnika. Međutim, nije bilo moguće da se svi Jevreji, koji su bili raštrkani po mnogim zemljama, obaveste o tačnim datumima pojedinih praznika. Zato je u vreme Drugog hrama odlučeno da se praznovanje u zemljama dijaspore produži po jedan dan. Taj dodatni dan naziva se "Jom tov šeni šel galujot". Jom kipur, se zbog strogog posta, i u dijaspori praznuje samo jedan dan, dok je Roš-ašana izuzetak, te se i u Izraelu slavi dva dana.

Reformistički Jevreji su odbacili "Jom tov šeni šel galujot"; oni praznuju Roš-ašana samo jedan dan.

## 4.5 Šofar

Šofar je prastari duvački instrument, jedan od nastarijih na svetu. Pravi se od roga bilo koje čiste životinje, izuzev krave i vola. Šofari se razlikuju po obliku, veličini i boji, a služe za obavljanje posebnog obreda u hramu prilikom velikih praznika.

Duvanjem u šofar proizvode se tri vrste zvukova: tekija, ševarim i terua. Tekija je samo jedan ravan dug zvuk, ševarim su tri kratka, tužno uzvijena zvuka poput jecaja, koji ukupno traju koliko jedna tekija. Terua se sastoji od devet kratkih isprekidanih zvukova, koji, takođe, traju kao jedna tekija.

Šofar se često pominje u Tanahu, Talmudu i književnosti posle Talmuda. U staro doba, šofar je služio za najavu važnih događaja, za pozivanje u rat, za upozorenje na neposrednu opasnost, za zastrašivanje neprijatelja, kao i prilikom svetkovina i praznika. Objavi na Sinajskom brdu prethodio je snažan zvuk šofara "od kojeg je zadrhtao sav narod" (II knjiga Mojsijeva, 19/16). Pomoću zvukova šofara osvojen je grad Jerihon. Šofarom se najavljivao "Jovel" (svaka pedeseta, tzv. subotnja godina) u kojem su robovi puštani na slobodu, a dužnici oslobođani dugova. Na Roš-ašana, kad počinje deset dana pokore (Aseret jeme tešuva), zvuci šofara opominju vernike da je to dan "nebeskog suda" i pozivaju na pokajanje. Na Jom kipur oni simbolično najavljuju oprostaj od grehova.

U jednoj talmudskoj legendi se kaže da "zvuk šofara zbunjuje đavola" koji na Roš-ašana iznosi optužbe protiv Jevreja.

## 4.6 Selihot (hebr. seliha - praštanje)

Selihot su posebna vrsta pokajničkih molitava. Pisane u obliku pesme, one se kazuju ili pevaju u dane posta, bolesti ili nevolje. Njihova tema je opisivanje patnji Jevreja u raznim zemljama galuta. Ova književnost je nastala u I veku i razvijala se sve do XV veka. Izloženi nemilosrdnim progonima, autori ovih molitvenih pesama opisivali su bedu i patnju svog naroda. Opisujući mučenička dela, oni su u svojim pesmama, svesno ili nesvesno, jačali zajedništvo Jevreja širom sveta. Stoga su mnoge od ovih pesama ušle u molitve za Tiša-beav i molitve u dane pred praznik Roš-ašana.

U Šulhan aruhu (Zbornik obrednih zakona i propisa koje je sastavio rabi Josef Karo 1565. godine), piše da postoji običaj da se od Roš-hodeš elula do Jom kipura ustaje pre svanuća i odlazi na Selihot. Sefardi se i danas drže tog običaja. Aškenazi počinju sa Selihotom od subote u ponoć, četiri dana pre Roš-ašana. Ukoliko se desi da Roš-ašana pada u ponedeljak ili utorak, onda sa Selihot počinju u nedelju - dva dana ranije. U nekim opštinama je bio običaj da šamaš (poslužitelj u sinagogi) sa fenjerom obilazi jevrejske kuće i lupanjem na prozor drvenim čekićem budi Jevreje za Selihot.

## 4.7 Amnon iz Majnca

Rabi Amnon iz Majnca je glavna ličnost jedne legende iz srednjeg veka, u kojoj se opisuju njegovo stradanje i smrt zbog toga što nije hteo da se odrekne vere svojih otaca. Po predanju, on je autor poznate molitve "Untane tokef" (v.) koja se peva u hramovima na Roš-ašana i Jom kipur.

Po legendi, uman, bogat i ugledan Jevrejin rabi Amnon bio je stalno izložen pritisku vladara i njegovih dostojanstvenika da se pokrsti, ali je on to odbijao. Da bi dobio u vremenu, u jednom trenutku je zatražio tri dana za razmišljanje. Međutim, čim je izašao iz dvorca, osetio je grižu savesti, pošto se iz njegovog odgovora moglo shvatiti da se koleba. Zato se vratio kući skrhan i bolestan; nije ni jeo ni pio. Prijatelji su pokušavali da ga teše, ali bez uspeha. Trećeg dana, došli su da ga vode nazad u dvor, ali je on odbio da ide. Odveli su ga na silu. Prekoren što nije ispunio obećanje, rabi Amnon je priznao krivicu i rekao: "Sam ću sebi izreći presudu: neka mi jezik koji je izrekao laž bude odsečen." Vladar je odgovorio: "Ne, neću ti odseći jezik, jer je on dobro govorio. Kazniću ti noge jer nisu došle na vreme." Naredio je da mu se odmah odseku prsti na nogama i rukama. Tako osakaćenog, položili su ga u sanduk zajedno sa odsečenim delovima i odneli ga kući. To se desilo pred Roš-ašana. Na praznik je rabi Amnon tražio da ga odvedu u hram i smeste kraj hazana. Tu je plačući izgovorio molitvu "Untane tokef", u kojoj se opisuje "štrašni sud". Izdahnuo je i nestao čim je završio molitvu. Posle tri dana, rabi Amnon se u snu javio svom prijatelju, velikom rabiju Kalonimusu, sinu rabija Mešulama, naučio ga "Untane tokef" i naredio da se razašalje svim Jevrejima u galutu kao svedočanstvo i sećanje na taj događaj.

Ova priča nema istorijsku podlogu i ne zna se kad je nastala; podseća na progone Jevreja u vreme krstaških ratova (između XI i XIII veka). Međutim, pretpostavlja se da je nastala ranije, jer je priča sličnog sadržaja nađena u genizi u Kairu.

## 4.8 Untane tokef (hebr. pričaćemo o snazi)

"Untane tokef" je naziv molitve koja se peva u hramu na velike praznike (Roš-ašana i Jom kipur), a naziv je nastao po dvema početnim rečima. Autor pesme je, po predanju, bio rabi Amnon iz Majnca, legendarni mučenik iz vremena krstaških ratova. Po nekim mišljenjima, molitvu je sastavio rabi Kalonimus ben Mešulam, istaknuti liturgijski pesnik, koji je živeo u Nemačkoj u XI veku. U pesmi se opisuje postupak "nebeskog suda" koji se vodi na Roš-ašana i Jom kipur, kada se odlučuje o čovekovoju sudbini. Na "sudu" se donosi odluka "koliko će ljudi doći na ovaj svet, a koliko otići; ko će živeti, a ko umreti; ko na vreme, a ko pre vremena; ko će stradati od vatre, ko od vode, ko od mača, ko od divlje zveri, a ko od iznenadne smrti; ko će umerti od gladi, ko od žeđi, ko od zemljotresa, a ko od kuge; ko od gušenja, a ko od kamenovanja; ko će mirovati, a ko će lutati; ko će živeti u miru, a ko u nespokojstvu; ko u udobnosti, a ko

u patnji; ko će se obogatiti, a ko će osiromaštiti; ko će biti slavljen, a ko ponižavan". Međutim, sve te teške odluke "nebeskog suda" mogu se sprečiti pokajanjem, molitvom i milostinjom.

U pesmi se ističu razumevanje koje Bog ima za ljudske slabosti i njegova spremnost da prašta. On je opisan kao neizmerna veličina, dok je čovek njegova tvorevina, sazdana od krvi i mesa, nastala od praha u koji će se i vratiti. Bog poznaje tu svoju tvorevinu koja liči na "razbijen lonac, osušenu travku, uveli cvet, senku koja nestaje, oblak koji se razilazi, okopneli sneg, utišani vetar, raspršenu prašinu, minuli san." Bog se u molitvi slikovito upoređuje sa pastirom: kao što pastir brine za svoje stado i propušta ga ispod štapa da bi ga prebrojio, tako autor zamišlja Boga kao pastira svoga naroda koji uzima u naručje jednu po jednu dušu svih bića, ispituje ih i prebrojava.

Molitva "Untane tokef" je najpre uvedena u liturgiju nemačkih i poljskih Jevreja, a docnije su je prihvatile i sefardske opštine. Aškenaska melodija ove molitve razlikuje se od sefardske.

## 4.9 Tašlih

To je obred koji se vrši prvog dana Roš-ašana, na obali mora ili reke, na izvoru vode ili pored bunara. Obred počinje čitanjem odabranih delova Biblije, a završava rečima proroka Mihe: "I bacićeš u bezdane mora sve njihove grehe." Pritom se podižu rubovi odeće ili izvornu džepovi i istresaju u vodu, što simbolički predstavlja oslobađanje od greha.

Tašlih se u Jerusalimu obavlja kraj bunara, u Safedu na krovovima kuća sa kojih se vidi jezero Kineret, a u Tel-Avivu i Haifi na morskoj obali. U nekim zemljama obavlja se na Kipur.

Po legendi, tašlih se dovodi u vezu sa praocem Avramom kome je Gospod, da bi ga iskušao, naredio da žrtvuje sina Isaka. Đavo, da bi ga onemogućio, pretvara se u duboke bujice vode, preprečuje mu put i pokušava da ga utopi. U Talmudu i knjigama Gaona nema traga o ovom običaju. U rabinskoj literaturi, on se prvi put spominje u XIV veku.



# 5

## JOM AKIPURIM ILI JOM KIPUR (hebr. Dan pokajanja, mirenja i praštanja)

Jom akipurim je praznik pomirenja, pokajanja i praštanja. Praznuje se desetog dana sedmog meseca tišrija, a provodi se u hramu, u molitvi i postu. Toga dana svaki vernik nosi u sebi zakone Tore, milosrđe i uzvišeno osećanje zajedništva sa svim ljudima. Jom akipurim je vrhunac i završetak desetodnevnog razdoblja pokajanja koje počinje na Roš-ašana.

Po Tori, suština Jom kipura je mučenje duše, kao uslov za oprostaj greha. U Tori piše: "A deseti dan tog sedmog meseca je dan očišćenja, neka vam bude sabor sveti, te mučite duše svoje." Rabini tumače "mučenje duše" kao uzdržavanje od jela i pića od večeri do večeri, uz pokajanje i milosrđe. Prorok Ješajau (Isaija) objašnjava smisao posta: "Nije li to da udeliš hleb svoj gladnome, a siromaha beskućnika da uvedeš u kuću? Kad vidiš gola, da ga odeneš ..." (Ješaja 50-7). Prorok svojim objašnjenjem zahteva slobodu, društvenu pravdu i ekonomsku izjednačenost.

Osnovne misli Jom akipurima jesu kajanje, moralni optimizam i široko saosećanje za ljudske patnje uopšte, posebno za patnje Jevreja. Misao o pokajanju smatra se jednom od najsvetlijih pouka jevrejstva. Čovek bi bio najnesrećnije biće kad ne bi imao mogućnosti da okaje svoje grehe. Optimistički duh Jevrejstva ne podnosi pomisao da bi čovek trebalo stalno da očajava i gubi veru u sebe. Niko ne može tako duboko ogreznuti u grehu da ga ne bi mogao okajati. Rabi Moše ben Majmon (Majmonides) poručuje da će svakom grešniku biti oprosteno ako se pokaje, pa i onom ko greši celog života i pokaje se tek na samrti.

Molitve na Jom akipurim izražavaju misao bratstva i međusobnog praštanja i podsećaju da nema bezgrešnog ljudskog bića. Ispovesti su stilizovane u prvom licu množine, čime se želi istaći odgovornost celokupne zajednice i za one prestupe koje čini pojedinac. Molitve se ređaju uzlaznom linijom, od osećanja krivice do razdraganosti i pouzdanja u božju milost. Celokupna ljudska delatnost ogleda se u tim molitvama i poetskim sastavima, od kojih neki predstavljaju književna remek-dela, a ljudske mane i slabosti odudaraju od savršenog reda beskrajnog svemira.

Tradicionalne melodije setnog zvuka izazivaju strahopoštovanje pred neizvesnom budućnošću. Lišavajući se svojih fizičkih potreba, vernici su toga dana zaokupljeni

samo duhovnim stvarima, u nastojanju da otklone svaku mržnju i zle misli. Jom akipurim je tako snažno usađen u svest Jevreja, da bi retko ko propustio da tog dana prisustvuje bogoslužnju u hramu.

Kada su, posle razorenja Drugog hrama, prestali obredi prinošenja žrtava, Jom akipurim se očuvao kao najveći dan koji ističe značaj pokajanja. Zbog svoje duboko verske sadržine i bogatstva obreda, on je do danas ostao najveći i najsvetliji jevrejski praznik.

## 5.1 Jom akipurim u staro vreme

Pre vavilonskog ropstva, Roš-ašana i Jom akipurim nisu bili posebni praznici, nego sastavni deo glavnog jesenjeg praznika Sukota. Sukot je bio praznik očišćenja, a Roš-ašana i Jom akipurim priprema za taj dan. Vremenom su ova dva praznika menjala obeležje i dobijala nove sadržaje. Jom kipur je postao dan očišćenja i bio slavljen kao glavni praznik u grupi praznika, od kojih je Roš-ašana bio početak, a Sukot završetak.

U svakom razdoblju jevrejske istorije, praznici su se menjali u skladu sa shvatanjima, potrebama i načinom života novih generacija: dok su bili pastiri i lutali pustinjom, Jevreji su negovali običaje i praznike vezane za nomadski život. Kad su se nastanili u Kanaanu i postali zemljoradnici, počeli su svetkovati tri praznika: Pesah, Šavuot i Sukot, vezana za godišnja doba, obrađivanje zemlje i ubiranje plodova. Sticanjem višeg stepena duhovne kulture, Jevreji su počeli da odvajaju praznike od prirode i godišnjih doba i da im pridaju nov, duhovni sadržaj. Taj proces je započeo još u doba jevrejskog kraljevstva, a posebno se razvio posle vavilonskog ropstva. Raspršenima po bliskim i dalekim zemljama, odvojenima od svoje zemlje i života zemljoradnika, njima nije više bilo dovoljno da svetkuju na stari način - u jelu, piću i zabavi - nego su potražili moralnu i istorijsku osnovu za svoje svetkovine, unoseći u njih nacionalnu i duhovnu sadržinu. Iako su očuvani neki običaji koji podsećaju na njihovo zemljoradničko poreklo (na primer, prinošenje prvog snopa požnjevenog žita na Pesah, ili sve vekne hleba od nove pšenice na Šavuot), to više nije bio razlog za svetkovinu. Obredi nisu bili izraz veselja i terevenki pred Bogom, nego način približavanja Bogu.

Po Tori, Jom akipurim je dan prinošenja žrtava, očišćenja od greha i praštanja. Prinošenje žrtava je bilo praćeno posebnim obredima. I mnogobožački narodi - Grci, Rimljani i Vavilonci - vršili su obrede u vidu prinošenja žrtava. Međutim, postoji suštinska razlika između obreda očišćenja kod Jevreja i obreda kod Vavilonaca i drugih starih naroda. Oni su se brinuli za očišćenje svojih svetišta, kralja i kraljevstva, pri čemu je narod ostajao po strani. Kod Jevreja je obred obavljan radi očišćenja svih i praštanja svima - velikom svešteniku, sveštenicima i celom narodu.

U Mišni se opisuje kako je Jom kipur prvobitno slavljen na paganski način. Mladići i devojke u belom izlazili su izvan naselja i obavljali ritual udvaranja, koji se završavao udajama i ženidbama. Predveče se narod okupljao pred kućom velikog

sveštenika, koji bi priredio gozbu. Vrhunac proslave bio je kad bi žrtvenog jarca, natovarenog ljudskim gresima, prognali u pustinju.

## 5.2 Jom akipurim u doba Drugog hrama

U ranom razdoblju Drugog hrama, Jom akipurim je već postao najsvetiji dan Jevreja i oni su ga provodili u sinagogama, u postu i molitvi. Ma gde se nalazili, oni su toga dana mislima i srcem bili u velikom Jerusalimskom hramu gde je koen gadol (veliki sveštenik) obavljao svete i tajanstvene jomkipurske obrede. Sem na Jom kipur, veliki sveštenik nije obavljao obrede u hramu. Subotom, praznicima i na Roš-hodeš, veliki sveštenik se pojavljivao pred narodom u raskošnoj zlatnoj odori, a Jom kipur je bio jedini dan kad je oblačio skromnu lanenu odeću, ulazio u veliko svetište i obavljao službu u svoje ime i u ime celog naroda.

Poslednjeg veka pre razaranja Drugog hrama, veliki sveštenik je bio politička ličnost, nevičan vršenju obreda. Zato se on sedam dana pre Jom kipura pripremao uz pomoć članova Sanedrina, prinosiso žrtve, palio tamjan i druge miomirise i ponavljao određene odlomke iz Tore.

Ujutro, uoči Jom kipura, koen gadol je stajao na istočnoj kapiji hrama i čekao da mu dovedu na poslednji pregled životinje koje su određene za žrtvovanje. Ostali Jevreji su se, takođe, pripremali za ovaj veliki dan: molili su jedan drugog za oprostaj i podsećali se grehova koje su činili tokom godine. Međutim, pripreme koen gadola bile su veće i odgovornije. On je provodio vreme razmišljajući sa strahopoštovanjem o ulasku u veliko svetište. Plašio se da ne napravi neki propust jer bi, u tom slučaju, bio proglašen za nepodesnog, a njegov zamenik, koji je takođe bio pripremljen, nastavio bi da vrši obrede. Pred večer je svaki žurio da započne post. Velikom svešteniku nisu dozvoljavali da mnogo jede, kako ne bi zadremao, budući da su članovi Sanedrina te noći proveravali u tančine njegovu pripremljenost za vršenje obreda. Da bi ga održali u budnom stanju, oni su mu čitali odlomke iz Tanaha i pevali psalme. Ako bi on ipak zadremao, grupa mladih sveštenika pucketala bi prstima oko njega dok je on bosonog stajao na hladnom kamenu.

U ranu zoru, pre nego što zakukuriče prvi petao, dvorište hrama je već bilo puno naroda. Na krovu su stajali sveštenici i očekivali da se pojavi prvi znak sunca. Kad bi se razdanilo toliko da se između brežuljaka mogao nazreti grad Hebron, oni bi počeli uzvikivati: "Jutarnje svetlo je stiglo do Hebrona." Tada je započinjalo prvo kupanje koen gadola. Toga dana se kupao pet puta, a noge je prao deset puta. Kupanje i pranje se obavljalo u posebnom odeljenju hrama. Međutim, jutarnje kupanje se vršilo u unutrašnjem dvorištu. Za to vreme ga je od naroda odvajala skupocena svilena tkanina. Posle kupanja bi skinuo uobičajenu odeću, oblačio zlatnu odoru, prao ruke i noge u zlatnom lavoru i započinjao dnevni obred. Narod je bio očaran sjajnim prizorom sveštenika u zlatnoj odori sa zlatnom krunom na glavi, skupocenim draguljima na grudima i zlat-

nim zvončićima na rubovima purpurne odore. On je zatim palio miomirise na zlatnom žrtveniku i uređivao sveće na menori. Time se završavao svakodnevni jutarnji obred i započinjao obred za Jom kipur. Koen gadol je svlačio zlatnu odoru i oblačio odeću od beloga platna.

### 5.3 Obred u hramu

Obred u hramu je počinjao prvom ispovešću koen gadola. On je stavljao ruke na glavu mladog bika i izgovarao molitvu kojom je ispovedao svoje grehe i grehe svojih ukućana, te molio za oproštaj. U molitvi je tri puta izgovarao mistično ime Boga (vidi Šem ameforaš), a narod je pri pomenu toga imena ničice padao na zemlju. Obred se nastavljao određivanjem žrtvenog jarca. Dva jarca istog izgleda, iste veličine i iste vrednosti stajala su pored žrtvenika, a glave su im bile okrenute prema svetilištu. Tu je bila urna u kojoj su se nalazile dve jednake zlatne pločice. Izvlačio ih je i stavljao po jednu na glave oba jarca. Zatim je vezivao crvenu traku za rog onog jarca koji je bio određen da ponese u pustinju grehe naroda. Obred se nastavljao, koen gadol se vraćao biku, stavljao na njega ruke i po drugi put se ispovedao, ovog puta i u svoje ime i u ime ostalih sveštenika. Potom je klao bika; njegova krv je sakupljena u posudu i predavana jednom svešteniku. Dužnost tog sveštenika bila je da krv neprestano meša kako se ne bi zgrušala. Koen gadol se zatim penjao na postolje na kojem se nalazio žrtvenik, punio zlatnu posudu potpaljenim ugljenom, sipao pregršt tamjana u zlatnu kutlaču, a potom, sa posudom u jednoj i kutlačom u drugoj ruci, kretao lagano prema velikom svetilištu. Između dve zavese ulazio je u veliko svetilište, gde je odvojen od svih stajao u polutami, jedva vidljiv, tek malo osvetljen užarenim ugljem. Tu je na kamen-temeljac polagao posudu, posipao je tamjanom i povlačio se u pretsoblje, gde je izgovarao određenu molitvu. Posle toga, ponovo je odlazio u dvorište, uzimao lavor i krv, vraćao se u veliko svetilište i prskao krv po zavesi, jednom nagore i sedam puta nadole, uz glasno brojanje. Potom je odlazio u pretsoblje i stavljao lavor na zlatni stalak. Posle toga je klao jarca određenog za žrtvu Bogu, a njegovu krv skupljao u lavor, ulazio u veliko svetilište da tu krv poškropi, vraćao se u pretsoblje i stavljao lavor na dugi zlatni stalak. Zatim je škropio zavese na zadnjoj strani, najpre krvlju bika, a zatim krvlju jarca. Potom je izmešao krv dveju životinja i njome škropio zlatni oltar za paljenje tamjana, koji se nalazio u pretsoblju. Preostalom krvlju prskao je spoljnu stranu velikog žrtvenika.

## 5.4 Žrtveni jarac (azazel)

Po završetku obreda oprostaja greha počinjenih prema svetištu, prelazilo se na simboličan obred prenošenja greha celog naroda na žrtvenog jarca. Veliki sveštenik je prilazio jarcu, stavljao na njega ruke i po treći put se ispovedao, ovoga puta u ime celog naroda. Zatim je izvodio jarca iz hrama i predavao ga jednom svešteniku. Oko njih se skupljala masa naroda koja je uzvikivala: "Požuri i odlazi." Jarca su na smenu odvodili desetak milja izvan grada, sve do strme litice iznad dubokog ponora. Duž puta je za pratiocima bilo podignuto desetak kolibica sa hranom i pićem. Pratiocima je bio dozvoljen prekid posta. Pre nego što bi poslednji pratilac gurnuo jarca u ponor, skidana mu je crvena vrpca sa rogova i kidana na dva dela: jedan deo je vezivan za liticu, a drugi za jarčeve rogove. U međuvremenu je koen gadol nastavljao obred, prinoseo na žrtvu mladog bika i drugog jarca, a zatim čitao odeljke Tore. Posle toga je prao ruke i noge, skidao suknenu odeću, kupao se, oblačio zlatnu odoru, ponovo prao ruke i noge, prinoseo dodatnu žrtvu (musaf) za Jom kipur, ponavljao obred pranja, skidao zlatnu odoru, kupao se, oblačio belu odoru, poslednji put prao ruke i noge, i najzad ulazio u veliko svetište po posudu za ugalj i kutlaču. Time je bio završen jomkipurski obred.

## 5.5 Jom kipur posle razorenja Hrama

Posle razorenja Drugog hrama, mada više nije bilo simboličnog jomkipurskog obreda u Jerusalimskom hramu, Jom kipur nije izgubio značaj u životu Jevreja. Da je Jom kipur ostao praznik kad jedino veliki sveštenik moli za oprostaj za grehe naroda, on nikad ne bi preživeo razaranje Hrama. Međutim, kako je već tada prolazio kroz dugu evoluciju, narod je sve više učestvovao u obredima, pa je i praznik dobijao sve veći značaj. Neposredno pre razaranja Hrama, Jom kipur je bio veliki dan Jevreja celog sveta; to obeležje je sačuvao i posle razaranja, s tim što veliki sveštenik nije više služio kao posrednik između čoveka i Boga. Jevreji su se neposredno obraćali Bogu molitvama i ispovestima, ali nisu zaboravili obred iz Jerusalimskog hrama. U posebnoj molitvi (Seder aavoda), podrobno se opisuje obred velikog sveštenika, pri čemu se navode njegove ispovesti, redosled prinošenja žrtava i način na koji sveštenik i narod padaju ničice na zemlju kad koen gadol pominje zabranjeno božje ime.

## 5.6 Neki običaji za Jom kipur

Roš-ašana i Jom kipur su jedini biblijski praznici sa isključivo verskim sadržajem, pa se i običaji vezani za te praznike razlikuju od drugih prazničnih običaja.

Kapara (v.), običaj kod koga se za vršenje obreda koristi živina, bio je raširen još u X veku među Jevrejima u Vaviloniji. Taj običaj, na koji nailazimo i kod mnogih

drugih naroda zasniva se na starom primitivnom verovanju da se beda, nesreća i greh mogu preneti na drugo živo biće ili stvar. Praistorijski čovek je verovao da su stvari oko njega živa bića - i kamen i drvo i reka i močvara - i da u svakoj živi dobar ili zao duh. On je verovao da se čarolijama može uticati na duha. Jedan od postupaka koji su primitivni narodi primenjivali bio je uznemiravanje duha da bi se on sa mesta na kojem boravi pomerio na drugo mesto i oslobodio osobu na koju se okomio. Tako je primitivni čovek izmislio mnoštvo obreda i gatanja da bi sprečio nesreće, ili da bi preneo grehe na drugu osobu.

Kod Jevreja postoji verovanje da mrtva stvar može zameniti čoveka u nesreći. Na primer, kad se razbije neka skupocena stvar, ljudi se teše i kažu: "Neka to bude kapara za sve nas." Kod sujevernih ljudi širom sveta postoji verovanje da se nesreća i beda lakše prenose na živa bića nego na mrtve stvari. Pritom, živina igra značajnu ulogu, naročito petao i kokoška. Zli duhovi se plaše svetla, a petao kukurikanjem najavljuje svetlost dana.

Isto tako, postoji praznoverica da predmet magije protiv đavola mora biti crne boje zato što je i đavo crn. Međutim, Jevreji pri obredu kapara daju prednost živini bele boje, uz objašnjenja da bela boja predstavlja simbol oslobađanja od greha. To je svakako novije objašnjenje; izvorno, bela boja je smatrana sredstvom kojim se zastrašuje crni đavo. Obred kapara se uobičajio najpre među Jevrejima Vavilonije, a odatle se proširio na Jevreje drugih zemalja. Mnogi rabini su bili protiv ovog običaja i izjednačavali su ga sa idolopoklonstvom. Rabi Josef Karo, autor "Šulhan aruha", smatrao je da je taj običaj glup. Do pojave tašliha, kapara je obavljana pre oba velika praznika. Jevreji su postepeno, pretvorili taj obred u čisto jevrejski, unoseći u njega duh društvenog morala. Dok neznabošci žrtvovanu živinu namenjuju đavolu, Jevreji je poklanjaju siromasima.

### 5.6.1 Kapara (žrtva)

Običaj simboličnog prenošenja grehova na živinu. Uoči Jom kipura, svaki član porodice žrtvuje jednu životinju, muškarac petla, a žena kokošku. Pre klanja, glava porodice recituje određenu molitvu i pri tome živinom kruži oko glave svakog pojedinog člana porodice. Molitvom se izražava želja da smrt živine bude otkup za dug, miran i srećan život. Zaklana živina se zatim poklanja sirotinji. Mnogi umesto kapara daju siromasima prilog u novcu.

### 5.6.2 Kal nidre (aramejski - svi zaveti)

Kal nidre su početne reči i naziv molitve kojom počinje obred na Jom kipur. Tom molitvom se svi zaveti i obaveze date u toku godine proglašavaju za ništavne. Ona je uvedena zbog sklonosti ljudi da nepromišljeno preuzimaju obaveze koje kasnije ne mogu da ispune. Tekst Kal nidrea se prvi put spominje u IX veku u Vaviloniji za vreme Gaona. Pisan je na aramejskom, koji je tada bio govorni jezik naroda, i na

hebrejskom - za učene ljude. Gaoni nisu prihvatili ovu molitvu, a ni u Španiji je nisu dobro primili. Međutim, vremenom su je prihvatile sve jevrejske zajednice u svetu.

Za vreme progona u Španiji, mnogi španski i portugalski Jevreji, koje je inkvizicija pod pretnjom smrti prisilila da se odreknu jevrejstva, krišom su se sastajali u podrumima ili sinagogama, pa su se molitvom Kal nidre odricali zakletvi koje su dali pod pritiskom.

Sadržina molitve kojom se ukidaju sve date obaveze nanela je Jevrejima mnoge nevolje: neprijatelji su ih optuživali da im se ništa ne može verovati pošto oni sebe oslobađaju svih obaveza na Jom kipur. Zato su rabini objasnili da se na Jom kipur poništavaju samo oni zaveti koje čovek preuzima u odnosu na sebe, a nikako u odnosu na druge, bez obzira na veru ili rasu.

Kal nidre nema neku značajniju ulogu u ceremonijalu Jom kipura, ali zato njegova melodija lepotom i osećajnošću ostavlja snažan utisak, tako da se veče Jom kipura često naziva veče Kal nidrea. Ne zna se tačno kad je melodija nastala. Najpre se pojavila među Jevrejima u južnoj Nemačkoj u drugoj polovini XV veka, a zatim su je prihvatili aškenazi širom sveta. Sefardi i Jevreji na orijentu imaju svoju melodiju za Kal nidre.

Reformistički Jevreji zapadne Evrope i Amerike odbacili su Kal nidre. Bogoslužjenje u njihovim opštinama počinje psalmom 130, po ugledu na Jevreje Palestine, koji su pre pojave Kal nidrea počinjali jomkipurski obred psalmima 103 i 130.

### **5.6.3 Aseret jeme tešuva (hebrejski: deset dana pokore)**

”Aseret jeme tešuva” je naziv za prvih deset dana meseca tišrija koji počinju Roš-ašanom i završavaju Jom kipurom. Po tradiciji, to su dani pokore određeni za molitvu i kajanje. Nazivaju se Jamim noraim - strašni dani.

Prema jednom tvrđenju u Talmudu, tri knjige se otvaraju na Roš-ašana: knjiga pravednika, knjiga nepopravljivih grešnika i knjiga kolebljivaca, među koje spada većina ljudi. Pravednike odmah upisuju u knjigu života, grešnike u knjigu smrti, dok se odluka o kolebljivcima donosi na Jom kipur. Ukoliko se pokaju, biće uneseni u knjigu života, a ako se ne pokaju, biće osuđeni na smrt. Stoga su tih dana vernici prožeti osećanjima krivice i nade, slično okrivljenima pred suđenje.

### **5.6.4 Šabat šuva**

”Šabat šuva” je naziv za prvu subotu posle Roš-ašana, a nastao je po prvim rečima Haftare (Šuva Jisrael - vrati se Izraelu, Ošea 14), koja se čita toga dana. Naziva se još Šabat tešuva (subota pokore), jer pada u dane između Roš-ašana i Kipura, koji se nazivaju ”deset dana pokore”.

### **5.6.5 Malkut (hebr. bičevanje)**

Malkut je kazna od 39 udaraca bičem, koju je Bet-din izricao zločincima u staro vreme.

U nekim opštinama istočne Evrope, postojao je običaj da se stariji i pobožni Jevreji izlože simboličnom bičevanju radi okajanja grehova. Bičevanje je obavljao siromah koji je za svoj trud dobijao nagradu. On je stajao s bičem kraj vrata hrama gde je bilo pripremljeno malo slame. Ljudi su dolazili jedan po jedan, padali ničice na slamu i ispovedali se u sebi. Za to vreme je bičevalac tri puta glasno izgovarao rečenicu iz psalma koji sadrži 13 reči (Psalm 78, reč. 38): "Ve u rahum jehaper avon velo jašhit, veirba leašiv apo velo jair kol hamato". (Prevod: "A on je milostiv i oprostiće greh i neće uništiti, često stišava svoj gnev da ne plane svom jarošću.") Prilikom svake izgovorene reči bičevalac je lagano udarao po leđima isposnika, ukupno 39 puta. Toliko udaraca dobijali su zločinci u staro vreme.

### 5.6.6 Paljenje sveća

Svaka porodica je uoči Jom kipura obično palila po dve sveće: ner ahajim (za život) i ner nešama (za mrtve). U nekim opštinama istočne Evrope, sveće za mrtve pripremale su žene. One su između Roš-ašana i Jom kipura odlazile na groblje i koncem merile grobove svojih pokojnika. Zatim bi konac uvijale, uvlačile u vosak i pravile fitilj za sveću, a pritom su se molile i oplakivale svoje pokojnike.

### 5.6.7 Blagoslov

Pre polaska u hram, očevi su biranim rečima blagosiljali svoje sinove: da im Bog usadi ljubav prema Tori i obdari ih mudrošću; da im kuću blagoslovi sinovima i kćerima; da im osigura blagostanje i podari zdravlje i dug život.

### 5.6.8 Bela odeća

Na Jom kipur se oblačila bela odeća jer je bela boja smatrana za simbol čistote, a tog dana su ljudi želeli da budu čisti od greha. Običaj potiče još iz vremena kad je postojao Jerusalimski hram.

### 5.6.9 Mirenje

Dajući sadržaj "danu pomirenja", rabini su uslovili oprostaj od greha mirenjem čoveka sa čovekom. Za prekršaje prema Bogu, Jom akipurim donosi praštanje. Za uvrede i nepravde učinjene bližnjem nema praštanja sve dok prekršilac ne obešteti povređenog i ne zamoli ga za oprostaj. Stoga su se ljudi uoči Jom akipurima međusobno mirili i molili za oprostaj.

### 5.6.10 Neila (hebr. zatvaranje)

Neila je završna molitva Jom kipura. U Mišni se naziva "neilat šearim" (zatvaranje kapija) jer se obavlja pri zalasku sunca, u vreme kad se, po verovanju, zatvaraju



nebeske kapije. Izvorno, neila je bio završni obred na Jom kipur, neposredno pre zatvaranja kapija Jerusalimskog hrama.

Molitvu neila obično vrši jedan od starijih članova zajednice ili rabin. Ormar u kome se drže svici Tore ostaje otvoren za vreme molitve.

### 5.6.11 Viduj (hebr. ispovest)

Viduj je ispovest i priznanje krivice zbog počinjenih grehova, kao i molitva za oprostaj. Zasniva se na propisu u Tori: "Čovek ili žena kad učine kakav greh ljudski, te zgreše Gospodu i bude ona duša kriva, tada neka priznaju greh koji su učinili." (IV knjiga Mojsijeva, 5-6, 7).

Jevreji se ispovedaju u svakodnevnom molitvama, sem praznika, zatim kad su teško bolesni i u mnogim drugih prilikama. Na Jom kipur, viduj je glavni deo bogoslužjenja.

Tekst viduja nije bio utvrđen, pa se menjao tokom vremena. Najvažniji tekstovi koji se nalaze u molitvenicima jesu: "ašamnu" (grešili smo) i "al het šehatanu lefaneha" ("Zbog greha koji smo pred Tobom počinili"). Oba su navedena po azbučnom redu, a sadrže iscrpan spisak raznih prestupa i mogućih ljudskih nedostataka, kao što su prevara, laž, podmićivanje, kleveta, zle misli, uvredljiv razgovor, neiskrena ispovest, nepoštovanje roditelja i učitelja i sl. Vernik se ispoveda i moli oprostaj i za one grehe koje nije sam počinio nego su ih možda počinili drugi, budući da se kod Jevreja smatra da oni jamče jedan za drugoga, da su deo jedinstvenog tela i da je cela zajednica odgovorna za prestupe pojedinaca.

Po verovanju Jevreja, ispovest pomaže samo u slučaju iskrenog kajanja. Ne oprašta se osobi koja kaže: "Grešiću, a na Kipur će mi biti oprašteno."

U vreme postojanja Jerusalimskog hrama, veliki sveštenik se ispovedao u svoje ime, u ime ostalih sveštenika i u ime celog naroda. Od razaranja Hrama, ispovest se obavlja bez posrednika i svaki Jevrejin se u svojoj ispovesti obraća neposredno Bogu. Jevrejski mudraci su pravili poređenje između zemaljskog i nebeskog suda. Kad okrivljeni prizna krivicu pred zemaljskim sudom, on biva osuđen. Pred nebeskim sudom mu se prašta ako prizna krivicu i obeća da više neće grešiti.

# 6

## ŠALOŠ REGALIM (tri hodočasna praznika)

Tri hodočasna praznika, Pesah, Šavuot i Sukot, nazivaju se "šaloš regalim", što se tumači kao "tri puta pešice". Na te praznike stari Jevreji su išli u Jerusolim na hodočašće, da tamo proslave praznik i u hramu prinesu žrtve.

Većina hodočasnika je išla pešice. Po tradiciji, svaki hodočasnik bi prevalio pešice bar poslednju etapu puta, tj. od grada Jerusolima do brda Cion (Ar Cijon), na kojem se nalazio hram.

Ar Cijon ili Ar akodeš (Sveto brdo) naziv je za brdo Morija u Jerusolimu, na kojem je podignut Bet-amikdaš (Hram).

# 7

## SUKOT (senice)

Sukot je svetkovina koja počinje uoči petnaestog dana meseca tišrija i traje devet dana. Prva dva i poslednja dva dana su puni praznici, a srednjih pet - polupraznici. Sedmi dan se zove **Ošana Raba** (vidi str. 39), osmi **Šemini aceret** (vidi str. 39), a deveti **Simhat Tora** (vidi str. 40). U Izraelu i kod reformističkih Jevreja, Sukot se praznuje osam dana. Prema propisima Biblije, Sukot sa Šemini aceretom trebalo bi svetkovati osam dana. Međutim, u galutu se svi blagdani ne svetkuju onako kako je to u Tori propisano, nego im se dodaje još jedan dan, koji se zove Jom Tov Šeni Šel Galujot (drugi praznični dan galuta). Uzrok tome je nestabilnost kalendara (vidi Jevrejski kalendar, str. 1) koja je naročito bila izražena u stara vremena.

Tumačenje istorijskog porekla Sukota nalazimo u Bibliji, gde piše: "Basukot teševu šivat jamim ..."

"U kolibama stanujte sedam dana. Ko god je rođen u Izraelu neka bude pod sjenicama, da bi znali vaši potomci da sam ja učinio da žive pod sjenicama kada sam ih izveo iz zemlje egipatske." (III knj. Mojsijeva 23, 42.)

Izraelci su lutali pustinjom četrdeset godina i za to vreme boravili pod šatorima. U znak sećanja na te dane, Jevreji na Sukot borave u kolibama sedam dana. Sukot se praznuje u jesen. U staroj jevrejskoj državi, gde se većina stanovnika bavila zemljoradnjom, praznovanje je počinjalo posle završene žetve i berbe voća. Seljaci su se radovali bogatim prinosima, izlazili u polja i tamo provodili sedam dana, uz pesmu i igru.

U narodnoj tradiciji sačuvani su poljoprivredni simboli prvobitnog praznovanja. To su četiri vrste bilja - **arbaa minim** (vidi), **etrog** (vrsta citrusa), **lulav** (strukovi palme), **adas** (mirta) i **arava** (vrba), koje povezane u struk služe za obavljanje posebnog prazničnog obreda.

Sukot se zove i Hag Aasif (praznik berbe) ili samo Hag (praznik), a u liturgiji Zeman simhatenu (vreme naše radosti). U novije vreme, reformistički Jevreji obavljaju praznični obred na način kojim se simbolično oživljava praznik ubiranja plodova. Na podijumu u hramu podiže se mala suka i ukrašava voćem i cvećem. Deca ulaze u sinagogu pevajući hvalospeve. Na čelu povorke nose se tradicionalni arbaa minim. Ostala deca, podeljena u grupe, nose odabrano voće i povrće. Tako stari motiv Sukota, kao praznika ubiranja plodova, upotpunjuje novi, verski.

U antička vremena, Sukot je bio glavni jevrejski praznik. Ne zna se tačno kako se praznovao, ali se zna da je bio najveseliji praznik godine. Jevreji antičkog doba bili su veseo narod koji je voleo pesmu i vino. Nikada se nije toliko pevalo i pilo kao na Sukot. Pošto je to bio hodočasni praznik, hiljade ljudi sa svojim porodicama i mnogobrojni karavani jevrejskih seljaka, uz pesmu su odlazili na hodočašće u Jerusolim. Imućniji su vukli vola, kao poklon Hramu, manje imućni ovcu ili kozu, dok su siromašni nosili cveće ili vino, koje su prolivali na oltar hrama.

Dok još nije postojao Veliki hram u Jerusolimu, nije se moralo ići u Jerusolim na hodočašće. U mnogim gradovima podizani su hramovi i ljudi su proslavljali praznik obično tamo gde im je bilo najbliže. Kada je kralj Solomon sagradio hram u Jerusolimu, Sukot je bio prvi praznik koji se u njemu praznovao.

Hodočasnici su se slivali u grad iz svih krajeva jevrejske države, iz zemalja Rimskog carstva, iz svih krajeva gde su postojale jevrejske zajednice. Na ulicama Jerusolima mogli su se videti Jevreji u najšarolikijim nošnjama, mogli su se čuti razni jezici i dijalekti. Putovalo se kolima, na magarcima i kamilama, a bilo je i onih koji su išli pešice. Priča se da je slavni Hilel dolazio pešice na hodočašće, čak iz Vavilonije.

Veliko je bilo uzbuđenje hodočasnika koji su prvi put dolazili u Jerusolim. Oni su mnogo slušali o tom gradu, o njegovim školama i mudracima, a nadasve o veličanstvenom hramu koji je sagradio Herod. Zato su bili puni iščekivanja, nestrpljivi da prođu kroz kapije grada, njegovim ulicama, da se uključe u njegov život i učestvuju u prazničnim obredima u Hramu.

Celi Jerusolim je bio pun zelenila i voća. Njegovi predstavnici su stajali na kapijama grada i dočekivali brojne goste. Svuda se moglo videti lišće palmi, grane masline, mirišljava mirta, vrba i lisnate grane, na kojima je visilo citrusovo voće.

Posle razorenja Drugog hrama, Sukot je mnogo izgubio od svog sjaja, ali je i dalje ostao najradosniji jevrejski praznik, sa simbolima koji su sačuvani do današnjeg dana. Jevreji su nastavili da praznuju Sukot, uz velike ceremonije u sinagogama i kućama. Palmova grana i citrus sačuvani su kao simboli do današnjih dana.

## 7.1 Suka (hebr. senica, kolibica, šator)

Suka je senica u kojoj Jevreji, po biblijskom propisu, borave sedam dana Sukota, kao uspomena na kolibe i šatore u kojima su stanovali Izraelci lutajući pustinjom po izlasku iz Egipta. Suka je postala glavna karakteristika praznika Sukot, po kojoj je i praznik dobio svoje ime.

Običaj je da se sa pravljjenjem tih koliba počinje odmah posle Jom kipura. Prave se u dvorištima iza kuća, na balkonima ili drugim prigodnim mestima. Iako se, po pravilu, podižu individualno, tj. svako domaćinstvo za sebe, ponekad više porodica pravi zajedničku suka, da bi se obezbedio kvorum za "Birkat amazon" (molitva posle jela).

Suka se pravi od letava, dasaka, palmovih grana, lišća i trske. Krov treba da je ravan i pokriven granama listopadnog drveća četinarara, palmi, ili, zavisno od podneblja, drugih vrsta drveta, ali uvek tako da propušta zrake sunca i da se kroz njega mogu videti zvezde. Unutrašnjost se oblaže belim čaršavima, zidovi ukrašavaju raznobojnim tepisima, cvećem, voćem i drugim ukrasima, a po podu prosipa fini pesak. Posle Drugog svetskog rata, Jevrejska opština u Beogradu počela je da podiže suka u dvorištu hrama za celu jevrejsku zajednicu.

Izuzev ono malo podataka koje nam daje Tora, malo se zna o poreklu ovoga običaja i njegovoj povezanosti sa praznikom. Zna se da je tek od vremena Ezre i Nehemije suka postala sastavni deo praznika. U knjizi Nehemije piše da je prvog dana sedmog meseca Ezra pročitao u Tori: "I nađoše zapisano u zakonu da je Gospod zapovjedio preko Mojsija da sinovi Izraela borave u sjenicama na praznik sedmog meseca. I objaviše i proglasiše po svijem gradovima svojim i u Jerusalimu, govoreći: idite u goru i donesite granja maslinova i granja od divlje masline i granja mirtova i palmova i granja od šumnatijeh drveta da načinite sjenice kako je napisano.

I narod iziđe i donese i načini sjenice svaki na svom krovu i u svom trijemu i u trijemovima doma Božijega i na ulici kod Vodene kapije i na ulici kod Efraimove kapije. I tako načini sjenice sav zbor što se bješe vratio iz ropstva i boravljaju pod sjenicama. A od vremena Jeošue, sina Nunovog, do toga dana, ne činiše tako sinovi Izraela. I bi veselje veoma veliko." (Nehemija, gl. 8, 14-17)

Pored biblijskog objašnjenja, kojim nas suka podseća na lutanje po pustinji i boravak pod šatorima, ova koliba služila je i kao inspiracija za izvlačenje moralnih pouka. Kao što je suka, kao građevina, skromna i jednostavna, ali dovoljno čvrsta da bi izdržala nalete vetra, tako i čovek treba da je skroman i ponizan u svom ponašanju, ali zato čvrst i postojan u svom verovanju.

Rambam (Rabi Moše ben Majmon) iz praznika koliba izvlači pouku po kojoj čovek i u dobru treba da misli na teške dane, kako bi ga to navelo da skromnije živi. Zato se on na Sukot seli iz udobnih stanova u kolibice da se podseti na mukotrpan život svojih predaka u pustinji.

Suka za mnoge predstavlja simbol privremenosti i nestabilnog života Jevreja, koji svuda žive privremeno, kao nomadi, večno lutajući iz zemlje u zemlju.

## 7.2 Simhat bet ašoeva

Svetkovina crpljenja vode, koja se održavala u Jerusalimu u doba Drugog hrama. Počinjala je u sumrak drugog dana Sukota, a završavala sledećeg jutra. U svetkovini su učestvovali narodni poglavari i hodočasnici. Karakteristika svetkovine je bila obilje svetlosti.

Za tu priliku, dvorište hrama je bilo bleštavo osvetljeno. Povorka sa bakljama

se kretala plešući i pevajući. U Mišni postoji poslovična izreka da onaj ko nije video svetkovinu Bet ašoeva, nije video istinsko veselje.

Priča se da je rabin Šimon ben Gamaliel na Simhat bet ašoeva uzimao u ruke osam upaljenih baklji, bacao ih jednu po jednu u vis i hvatao, a da nijedna nije dodirivala drugu.

Svetlo baklji bilo je tako snažno da je svaka ulica u Jerusalimu bila obasjana. U zoru, povorka je napuštala hram i odlazila na izvor Šiloah iz kojeg su crpli vodu i punili zlatan krčag. Zatim su se vraćali u Hram i prolivali vodu na oltar, zajedno sa vinom. Prolivanje vode je označavalo početak kišne sezone u Izraelu.

### 7.3 Arbaa minim (četiri vrste)

Arbaa minim se nazivaju četiri biljke kojima se u hramu vrše obredi za vreme praznika Sukot. To su: etrog (vrsta citrusa), lulav (listovi palme), adas (grančice mirte) i arava (grančice vrbe).

Malo se danas zna o prvobitnoj upotrebi arbaa minim. U doba Nehemije, one su služile za ukrašavanje suka. Nije jasno kako je došlo do toga da se lulav i etrog kombinuju sa tri grančice mirte i dve grančice vrbe i da se, kao praznični buket, kroz poseban obred, protresaju i usmeravaju na sve strane sveta. U narodnoj tradiciji, te četiri vrste bilja sačuvane su kao simboli poljoprivrede, koji su bili sastavni deo praznovanja Sukota u prastara vremena. Hodočasnici su ih nosili kada su u povorkama odlazili u Jerusalimski hram. One su predstavljale i izraz radosti zbog prelaska Izraelaca iz pustinje u zemlju koja obiluje vodom i poljoprivrednim proizvodima. Pomenute četiri vrste bilja rastu u Izraelu u izobilju i svako ih sa lakoćom može nabaviti.

Po jednom starom tumačenju, četiri vrste predstavljaju talisman za kišu. One pokazuju da, kao što same ne mogu opstati bez vode, tako ni svet ne može da živi bez vode. Vremenom je narodna mašta stvorila mnoga dodatna tumačenja. Tako četiri vrste predstavljaju praoce: Avraama, Jichaka, Jaakova i Josefa. Ili: lulav je kičma, etrog srce, mirta oči, a vrba usta. Po jednom tumačenju, četiri vrste su četiri kategorije Jevreja, koji, iako različiti po karakteru, moraju da žive zajedno i u međusobnom razumevanju, da bi se omogućilo stvaranje srećnije ljudske zajednice.

Jevrejski mudraci su u svakoj od četiri vrste videli simbol Jevrejina. Etrog, voćka sa ukusom i mirisom, simbolizuje Jevrejina koji poznaje Toru i čini dobra dela. Palma, odnosno urma, koju ona rađa i koja ima ukus ali ne i miris, simbolizuje Jevrejina koji poznaje Toru ali ne čini dobra dela. Mirta, koja ima miris ali ne i ukus, predstavlja Jevrejina koji ne poznaje Toru ali čini dobra dela. Vrba, koja nema ni mirisa ni ukusa, simbolizuje Jevrejina koji ne poznaje Toru i ne čini dobra dela.

## 7.4 Ušpizin (aram. gosti)

Ulazeći u suka, koja za vreme praznika Sukot služi kao glavno mesto za pružanje gostoprinstva, izgovara se kratka molitva kojom se simbolično poziva sedam nevidljivih gostiju. Ti gosti su patrijarsi i velikani jevrejskog naroda: Avraam, Jichak, Jaakov, Josef, Moše, Aaron i David.

**Molitva za suka:** Baruh ata Adonaj Eloenu meleh aolam ašer kidešanu bemi-cvotav vecivanu lešev basuka.

## 7.5 Ošana raba

Sedmi dan Sukota naziva se Ošana raba. To je poslednji dan obaveze stanovanja u senicama i upotrebe arbaa minim. Naziv je dobio po molitvi "Ošana", koja se toga dana čita više puta nego ostalih praznika. Prema svedočenju u Mišni, vernici su obilazili oko oltara svakog dana Sukota po jedanput, a sedmoga dana sedam puta. Otuda i običaj da se na Ošana raba, sa lulavom u rukama obilazi oltar sedam puta i da se pevaju pijutim (pobožne pesme), koje se nazivaju Ošanot (vidi str. 41).

U narodu se veruje da se na Ošana raba potvrđuje presuda grešnicima, donesena na Roš-ašana i Jom akipurim. Po završetku obreda Ošanot, udara se svežnjem vrbovih grančica o zemlju blizu oltara. Vrba simbolizuje zavisnost bilja od vode.

Postoje mnoga svedočanstva o tome da je, u vreme postojanja Hrama, ovaj praznik bio ustanovljen radi molitve za kišu. Otuda i mnogi napevi posvećeni tom danu sadrže molitvu za prizivanje kiše.

## 7.6 Šemini aceret

Šemini aceret je praznik koji se praznuje osmog dana Sukota. Toga dana prestaje obaveza stanovanja u suka. U molitvenicima na hebrejskom jeziku, i osmi i deveti dan Sukota pominju se kao Šemini hag aceret (osmi dan je praznik Aceret). U Izraelu, gde Sukot traje samo osam dana, Simhat Tora se praznuje osmog dana, kad i Šemini aceret.

Izvorno, reč aceret znači svečani zbor. Ali, u talmudskoj literaturi se upotrebljava u smislu završetka. Tako se Šavuot naziva aceret, kao praznik kojim se zaključuje Pesah, na isti način kao što je Hag aaceret zaključni dan Sukota.

Smisao tog praznika objašnjava se pričom kako je neki kralj pozvao svoju decu na svečanost. Posle nekoliko dana, kada je došlo vreme rastanka, kralju bi žao i on im reče: "Deco, ostanite još jedan dan, teško mi je da se rastanem od vas." (Raši, komentar III knj. Mojs., 23, 36)

Na Šemini aceret, prilikom jutarnjeg bogoslužjenja, peva se i recituje molitva za kišu Tikun agešem. U nju se svečano uvodi rečenica "Mašiv aruah umorid agešem"

(odstranjuje vetar i spušta kišu), koja se u molitvama svakodnevno ponavlja, do prvog dana Pesaha. Tog dana u hramu se vrši pomen za mrtve (mazkir).

## 7.7 Simhat tora (radost Tore)

Simhat Tora je praznik koji se praznuje poslednjeg, devetog dana Sukota. U Izraelu se praznuje osmog dana, zajedno sa praznikom Šemini aceret (vidi).

Simhat Tora obeležava završetak godišnjeg ciklusa čitanja Tore, od početka (Paraša Berešit). Na čitanje se pozivaju svi muškarci koji se nalaze u hramu, uključujući i decu. Osoba koja se poziva na čitanje poslednjih redova Tore zove se hatan Tora (mladoženja Tore), a onaj koji se poziva na čitanje njenih prvih redova hatan Berešit (mladoženja početka).

Ova procedura je u skladu s idejom da je proučavanje Tore beskonačno. Simhat Tora, kao poseban praznik, nije bio poznat u doba Talmuda, pa ni kasnije. Pretpostavlja se da je uveden u Vaviloniji u IX veku, gde se ustalio običaj jednogodišnjeg ciklusa čitanja Tore. Uvođenjem ovog običaja izgubila se i poslednja veza praznika Sukota sa životom prirode i godišnjim dobima. To je još praznik veselja kao u staro vreme, ali sa novim značenjem. Radost više nije bila zbog grožđa i žitarica i poljoprivrednih proizvoda, nego zbog Tore. Senica (suka) i lulav (listovi palme) dobili su novo tumačenje i postali simboli religije.

Krajem srednjeg veka, uveden je običaj da se na Simhat Tora iznose svici Tore, sa najlepšim, zlatom i srebrom vezenim košuljicama: sa njima se kruži oko oltara sedam puta, uz tradicionalne pesme i igre. Vremenom, Simhat Tora postaje najveseliji dan Sukota, a povorka u hramu obred u kojem sudeluju ljudi, žene, deca i omladina. Danas se posebna pažnja poklanja deci, koja na poklon dobijaju jabuke i slatkiše. Ona nose zastavice na kojima su prikazani biblijski događaji.

## 7.8 Hatan Tora vehatan Berešit

Na praznik Simhat Tora, posle završetka čitanja poslednjeg dela Tore, počinje odmah novi ciklus čitanja ove knjige. Opšti je običaj da se tom prilikom ukazuje čast dvojici istaknutih ljudi koji se pozivaju na čitanje. Osoba koja završava čitanje poslednjeg dela Tore zove se hatan Tora (mladoženja Tore), a osoba koja počinje čitanje Tore od samog početka, a Tora počinje rečju Berešit ("u početku"), zove se hatan Berešit (mladoženja početka). Hatan Tora se naziva i hatan mesajem (hatan koji završava).

U mnogim zemljama vlada običaj da hatanim (mladoženje) priređuju zakusku za mnogo zvanica. Negde hatanim daju dobrovoljne priloge, a zakusku pripremaju drugi članovi opštine. Nekada se za hatane, na izlazu hrama, postavljao baldahin.



Sav okupljeni narod ih je ispraćao pesmom, svirkom i upaljenim bakljama u rukama. Vremenom, ovaj običaj se izgubio.

U sefardskim opštinama postoji i hatan Meona. Meona je prva reč u rečenici kojom počinje odlomak koji se čita (V knj. Mojsijeva 33, 27).

## 7.9 Akafot (kruženje)

Ovaj obred obavlja se uoči i na sam dan praznika Simhat Tora. Tom prilikom vade se iz ormara (Aron akodeš) svici Tore i nose u povorci oko sinagoge, sedam puta. Posle svakog kruženja, prisutni pevaju i igraju. Kod Hasida vlada običaj da se akafa vrši osmog dana na Šemini aceret, posle večernjeg bogoslužjenja. Običaj "sedam akafot" sa svicima Tore, na Simhat Tora, uveden je u šesnaestom veku.

Kruženje oko nekog objekta u povorci, raširen je običaj među Jevrejima. Jevreji kruže oko mladoženje koji stoji ispod baldahina, prave krugove na groblju, negde se formira kružna povorka oko posmrtnog kovčega na pogrebu i sl. Formiranje kružnih procesija veoma je star i primitivan običaj, koji se može naći kod svih naroda. Nastao je iz praznoverice da je svet pun duhova i da postoje mnoga magična sredstva koja ih mogu savladati. Jedno od najboljih sredstava je upotreba kruga koji se naziva "magični krug".

Kao što se u početku verovalo da čovek može da pobedi duhove upotrebom magičnog kruga, tako se kasnije ustalilo verovanje da se kruženjem oko nekog objekta može steći naklonost Boga. Ne samo Jevreji, nego i Hindusi, Persijanci, Grci i Rimljani, verovali su da se upotrebom kruga može doći u dodir sa Bogom. Svi su ti narodi imali običaj da u povorkama kruže oko hramova, oltara i kipova svojih bogova. Jedan od najvažnijih obreda kod Arapa sastoji se u kruženju oko njihovog svetilišta.

I ovom običaju kao i drugim, narod je zaboravio izvorno značenje i propisao mu novo, koje je postalo važan i simboličan deo prazničnog obreda.

## 7.10 Ošanot

Redosled molitava i stihova koji počinju rečju Oša-na (O, spasi), recituje se u hramu na Sukot, kada vernici obilaze bima - oltar, držeći lulav i etrog. Većinu stihova spevao je Rabi Elazar Hakalir, za kojeg se pretpostavlja da je živeo u Palestini, u osmom veku. Mnoge njegove pijutim, kao obredne pesme, prihvatile su sve jevrejske opštine.

Redosled Ošanot kod sefarada razlikuje se od onoga kod aškenaza. Komponovane po redosledu slova u alefbetu, svaka od Ošanot ima toliko stihova ili izraza koliko hebrejski alef-bet slova.

Pune aluzija na Midraš i istoriju, sa mnogo akrostiha i hebrejskih sinonima, Ošanot je teško prevesti na druge jezike. Reč Ošana je skraćena od Ošia-na, što

znači: o, spasi. Takvo prizivanje vrši se jedanput svakog dana Sukota, kada povorka obilazi oltar, a sedmog dana na Ošana raba (vidi str. 39) sedam puta. Na Ošana raba obavlja se i obred udaranja vrbovim grančicama o zemlju. To je stari običaj, još iz vremena Prvog hrama. Pošto vrba raste na mestima koja imaju dovoljno vode, ona se snažno razvija. Zato je za primitivnog čoveka uvek bila simbol razvitka i života.

Sa ovim običajem povezan je i običaj prolivanja vode na oltar. Verovalo se da je prolivanje vode predznak kiše, a udaranje svežim vrbovim grančicama talisman da se zemlja učini plodnom. Vremenom, ovaj obred je postao verski. Vrbovim grančicama se udara o zemlju blizu oltara u verovanju da moć prizivanja plodnosti ne leži u vrbovim grančicama nego u Božjem oltaru.

## 7.11 Hol amoed

Polupraznični dani između prva i poslednja dva dana Pesaha i Sukota. Dok je na stroge praznike dozvoljeno raditi samo ono što je potrebno za uzimanje obroka, na Hol amoed se mogu obavljati svi poslovi koji se ne mogu odložiti.

Na Hol amoed se ne vrše venčanja da se ne bi "jedno veselje mešalo sa drugim", a zabranjena je i žalost. Sefardi ne stavljaju tefilin, dok ga aškenazi stavljaju, ali bez beraha (beraha - blagoslov ili molitva).

# 8

## PESAH - PRAZNIK OSLOBOĐENJA

Pesah se slavi u spomen spasenja Jevreja iz misirskog ropstva. U početku se slavio sedam dana, ali je, zbog nepreciznosti starog jevrejskog kalendara, usvojen običaj da se u zemljama galuta slavi osam dana i to svake godine od 15. do 22. nisana, pri čemu su prva i poslednja dva dana puni praznici, a ostala četiri polupraznici. Međutim, u Izraelu, a i među reformističkim Jevrejima van Izraela, Pesah se i danas slavi sedam dana.

Pesah je jedan od tri hodočasna praznika (Pesah, Šavuot i Sukot) na koje su Jevreji u doba postojanja Hrama išli u Jerusolim i prinosili žrtve. Pesah se još naziva Hag aaviv (praznik proleća) jer uvek pada u proleće i Hag amacot (praznik beskvasnog hleba), jer se za taj praznik jede samo hleb bez kvasca.

### 8.1 Seder Pesah i Agada

Seder je poseban verski obred koji se u jevrejskim kućama održava prve dve večeri Pesaha (u Izraelu, samo prve večeri). Seder je hebrejska reč i znači red, a Seder Pesah je praznična obredna večera na kojoj se molitve, čitanje Agade i svi običaji, odvijaju po strogo utvrđenom redu.

Za vreme Sedera čita se "Agada šel Pesah" i piju četiri čaše vina. Na velikom tanjiru, koji je sastavni deo obreda, pripremljena su posebna jela koja simbolično podsećaju na robovanje Izraelaca u Misiru i na njihovo spasenje (vidi Kearat Seder str. 45).

Hahamim su naredili da se prve večeri Pesaha priča o događajima koji su se desili prilikom spasenja Izraelaca iz Egipta, jer u Bibliji piše: "Veigadta levinha bajom au lemor" ("I kazaćeš sinu svom u taj dan govoreći" - II knj. Mojsijeva, gl. 13. reč. 8). Od reči veigadta dolazi i reč Agada.

Čitanje Agade je osnovni deo Sedera. Agada opisuje događaje koji se odnose na praznik, iznosi istoriju dolaska izraelskih pelemena u Egipat i njihovo oslobođenje iz egiptaskog ropstva, objašnjava upotrebu pashalne žrtve u vreme Drugog hrama, upotrebu beskvasnog hleba (maca) i gorkih trava. Ona sadrži odlomke iz Biblije, Midraša, stare legende i anegdote, retke i zanimljive diskusije, molitve i pesme zahvalnice. Završava se popularnom pesmom Had gadja" (vidi: "Had gadja", str. 47).

Redosled obreda i čitanje Agade vrše se na osnovu tačno utvrđenih propisa koji su zabeleženi u svakoj Agadi.

Istaknuto mesto u Agadi ima broj četiri. Postoje četiri pitanja (arba kušjot), četiri različita tipa sinova, četiri čaše vina, četiri vrste hrane, itd. Broju četiri se pripisuje mistično značenje. Jevreji, kao i neki drugi istočni narodi, smatrali su taj broj svetim. U knjizi proroka Danijela, predviđaju se četiri velike imperije pre dolaska Mesije, četiri reke koje izlaze iz Edena, četiri velike zveri koje je video u svojoj viziji itd.

Agada, kao knjiga, ima dugu istoriju, staru skoro 2000 godina. Poslednji deo sadrži stare narodne pesme nastale pre 400–500 godina, a neki delovi su se čitali još u vreme Drugog hrama. Arba kušjot (četiri pitanja) spadaju među najstarije delove Agade i nalazimo ih, kao i neke druge odlomke, u Mišni. Neki delovi su dodati iz agadskog dela Talmuda i Midraša. Tako je npr. iz Midraša uzeta rasprava o četiri vrste sinova, koji su postali inspiracija za mnoge propovedi, duhovitosti i ilustracije koje su obogatile Agadu. Nije zanimljiva samo sadržina knjige, već i starinski tradicionalni napev.

Agada je dugo vremena bila sastavni deo molitvenika, a tek u srednjem veku postala je zasebna knjiga. Ona je odigrala značajnu ulogu u razvoju jevrejske umetnosti. Ilustracije i crteži za Agadu pravljene su u vreme kada takva vrsta umetnosti nije bila uobičajena kod Jevreja. Agadi se može zahvaliti što je sačuvana pesma "Had gadja".

Malo se zna o tome kako se Seder praznovao u biblijsko doba, izuzev onoga što je napisano u Drugoj knjizi Mojsijevoj: "I neka jedu meso iste noći na vatri pečeno, s hljebom prijesnijem i sa zeljem gorkim neka jedu" (II knj. Mojs. gl. 12, reč. 8).

"A ovako jedite: opasani, obuća da vam je na nozi i štap u ruci, i jedite hitno, jer je Pesah Gospodnji (II knj. Mojs. gl. 12, reč. 11).

U vreme tanaita, pod uticajem Grka i Rimljana, uveden je običaj da se učesnici Sedera, opruženi na sofi naslone na levu ruku, a da desnom jedu sa malih stolova koji su bili postavljeni pokraj sofe. U srednjem veku je taj običaj ukinut, jer se smatralo da je izležavanje za vreme jela više znak slabosti i lenjosti nego simbol slobode.

U periodu posle razorenja Hrama nastale su neke promene u redosledu Sedera. Agada se počela čitati pre, umesto posle, večere. Pretpostavlja se da je do te promene došlo zato što je teško čitati Agadu posle večere i posle popijene dve čaše vina.

Seder, koji se održava u jevrejskim kućama, najbolje ilustruje snagu tradicije. Evociranjem uspomene na izlazak iz Egipta, Pesah je postao istorijski praznik. Sećanja na prošlost stapaju se sa težnjama ka budućnosti kroz Seder koji počinje pozivom siromašnima da dođu i podele sa domaćinom ono što ima, a završava sa: "Lešana abaa birušalajim."

## 8.2 Maca (hebr. beskvasni hleb)

Maca je vrsta hleba koji se jede za vreme praznika Pesaha. Naziva se i "lehem oni" - hleb nevoljnika (Peta knj. Mojsijeva, glava 16, 3). Testo za maca se mesi u brzini, bez kvasca i bilo kakvih drugih dodataka, kako bi se sprečio proces fermentacije.

Za Pesah se pripremaju dve vrste macota: maca šel micva ili maca šemura (maca koja je nadzirana) i obična maca. Maca šemura se posebno priprema od pšenice koja je pod nadzorom još od momenta žetve da je vlaga ne bi oštetila. Jede se prve večeri Pesaha. Obična maca se jede ostalih dana praznika.

Maca se obavezno jede samo prve večeri Pesaha. Ostalih dana praznika zabranjeno je jesti hamec (vidi: Hamec, str. 48), ali nije obavezno da se jede maca.

U staro vreme, maca je bila primitivna vrsta hleba. Kada se otkrilo da testo može da uskisne i tako hleb postane ukusniji, maca je ostala hleb siromaha, koji nisu mogli da čekaju da testo uskisne, ili se, pak, pripremala u izuzetnim slučajevima kad bi naišao nenajavljeni gost pa je trebalo na brzinu ispeći hleb.

U vreme Talmuda, maca se pekla svakog dana; bila je debela oko četiri prsta. U srednjem veku, debljina tako spravljenog hleba ograničena je na debljinu jednog prsta. Vremenom, maca je postajala sve tanja i lomljivija. Postoji stari običaj da se voda za macot, pre zalaska sunca, nalije u jedan lonac i tako ostavi preko noći. To se radilo zbog verovanja da sunce, koje zalazi, silazi pod zemlju i zagreva vodu u dubinama izvora, a to može da utiče na fermentaciju testa koje se mesi sa takvom vodom. Početkom ovog veka, pronalaskom mašine za pečenje, pojednostavljen je proces proizvodnje macota. Ipak, još uvek postoji mali broj pobožnih Jevreja koji smatraju da je kašer samo ona maca koja je spravljena rukom.

Danas se maca pravi, uglavnom, od pšeničnog brašna, mada nije zabranjena ni upotreba drugih žitarica. Karaiti je, npr., prave od ječma, jer pšenicu izrazito zabranjuju.

Maca, koja simbolizuje žurbu kojom su Izraelci morali napustiti Egipat, ima i drugi značaj - podseća na siromaštvo i stradanja Jevreja. Ona istovremeno predstavlja i ropstvo i slobodu. Ovaj hleb, koji se naziva i "hlebom nevoljnika", podseća nas na obavezu prema onima koji žive u oskudici i koji ne mogu dugo da čekaju na pomoć.

## 8.3 Kearat Seder (hebr. tanjir za seder)

Keara je naziv za veliki tanjir na kojem je pripremljeno sve što je potrebno za Seder. Prema propisima, na tanjir se stavlja:

- **Šaloš macot** (tri beskvasna hleba) koji simbolično treba da predstavljaju Koena, Levija i Jisraela;
- **dva jela**: zeroa (krilo od kokoške) i beca (jaje);
- **maror** - gorke trave kao sećanje na gorak život naših očeva u ropstvu;

- **haroset** (mešavina oraha, voća, začina i vina) da zasladi gorke trave. Ova mešavina u stvari, simbolično predstavlja blato od kojeg su Jevreji pravili cigle za građevine (zeher letit);
- **karpas** (celer ili peršun);
- **hazeret** - ren kao začim mesu ili ribi, i sirće u koje su se umakale trave.

## 8.4 Koso šel Elijau Anavi (hebr. čaša proroka Elije)

Jedan od interesantnih običaja na Sederu vezan je za legendarnu figuru proroka Elije.

U gotovo svim jevrejskim sredinama postoji običaj da se za Seder postavi posebna čaša vina za proroka Eliju, koja se zato i zove "Koso šel Elijahu Anavi". Posle večere, pre no što se nastavi čitanje Agade, otvaraju se vrata i svi prisutni ustaju da svečano, sa "baruh aba", zažele dobrodošlicu proroku Eliji. Poreklo ovog običaja nije poznato, ali se pretpostavlja da je i to jedan od načina da se izazove interesovanje dece, koja u očekivanju proroka Elije, ostaju budna.

Od starih vremena se veruje da prorok Elija nije umro, već da je u vatrenoj kočiji, sa vatrenim konjima uzleteo u nebo. Za vreme Talmuda verovalo se da se prorok Elija često pojavljuje na zemlji.

Kasnije se ustalilo verovanje da će se Elija pojaviti kao vesnik Mesije i zato je legenda o Eliji postajala sve popularnija. Jevreji su u svojoj svesti povezali Pesah - praznik oslobođenja sa prorokom Elijom, kao prethodnikom Mesije od koga su očekivali da najavi spasenje.

Postoji staro verovanje da će neposredno pred dolazak Mesije Elija rešiti sve probleme i rešiti sva sporna pitanja i neslaganja. Otuda i običaj da se kaže: "Ostavimo to Eliji da odluči", ako se iz neke diskusije ne može izvesti zaključak. Amorejci, u doba Talmuda, nisu bili sigurni da li je za Seder potrebno četiri ili pet čaša vina, pa su petu čašu punili za Eliju, govoreći: "On će odlučiti da li je ova čaša potrebna ili ne."

U narodnoj mašti je i običaj otvaranja vrata prilikom Seder večere povezan sa prorokom Elijom, navodno zato da bi mu se olakšao ulazak u kuću. Nekada su se vrata otvarala pre početka Sedera. Postoje razna tumačenja za otvaranje vrata, ali, verovatno, nijedno nije autentično.

## 8.5 Afikoman (grčki - gozba)

Afikoman je naziv za polovinu srednjeg od tri hleba (maca) koji se postavljaju za Seder Pesah. Važan deo ceremonijala Sedera vezan je za afikoman. Pre početka čitanja Agade, on se sakriva ispod jastuka ili zamota u salvetu koju neko drži na ramenima, podražavajući tako pretke koji su sa zavešljajima na ramenima izlazili iz Egipta.

Običaj je da deca "ukradu" afikoman i da ga ne vraćaju dok ga domaćin ne otkupi. I sakrivanje i "krađa" afikomana imaju za cilj da zainteresuju decu kako bi ostala budna do kraja čitanja Agade.

Reč afikoman se nalazi u Mišni (Pesahim 10, 8), ali je već u doba Talmuda njegovo značenje potpuno zaboravljeno. Smatra se da termin afikoman potiče od grčke reči "afikomijom" što znači gozba.

Za afikoman su vezani razni običaji. Mnogi Jevreji, kada pođu na put, uzimaju komad afikomana kao amajliju protiv nesreće. Neki su bušili rupu i vešali ga u hramu ili kući. Nije poznato poreklo narodnog verovanja da afikoman ima magičnu snagu. Takođe, ne može se objasniti ni zašto se afikoman prvo skriva, a zatim jede.

## 8.6 Had gadja (aramejski - jedno jare)

"Had gadja" je narodna pesma na aramejskom jeziku, pomešana sa hebrejskim, koja se peva po završetku Sedera, prve dve večeri Pesaha. Zove se tako po uvodnoj rečenici ("Had gadja") koja se upotrebljava i kao refren posle svake od deset strofa, koliko ih pesma sadrži. Dugo vremena smatrala se za alegorijsku verziju biblijskog principa "Oko za oko, zub za zub" (Druga knj. Mojsijeva, gl. 21-24-25), kojim se ističe da krivac mora da dobije zasluženu kaznu. U suštini, to je dečja pesma, uneta u Agadu da bi se deca razveselila i držala budnom do kraja čitanja Agade. Pesma je sastavljena u XV veku, a u XVI veku postala je sastavni deo teksta Agade. "Had gadja" je prvi put štampana u Pragu na nemačkom jeziku. Sefardi su je pevali na jevrejsko-španskom (ladino) jeziku.

Sadržaj pesme u prevodu glasi:

Jare, koje je kupio moj otac za dva novčića.

Mačka je pojela jare, pas je ujeo mačku, Štap je istukao psa, vatra je spalila štap, Voda je ugasila vatru, vo je popio vodu, Mesar je zaklao vola, anđeo smrti je ubio mesara, A Bog je usmrtio anđela smrti.

Postoji još jedna popularna pesma koja se peva posle Sedera. To je "Ehad, mi jodea" ("Jedan, koji zna") koju su sefardi takođe pevali na jevrejsko-španskom jeziku.

æ

## UOČI PESAHA I PRIPREME ZA PESAH

### 9.1 Hamec (hebr. kvasac)

Hamec je naziv za svu hranu ili posude koje nisu kašer šel Pesah (npr. uskislo testo usled delovanja kvasca ili stajanja). Prema Tori, za vreme praznika, zabranjeno je da se jede i upotrebljava hamec.

U prenosnom smislu, reč hamec se upotrebljava kao sinonim za pokvarenost. Rabini su hamecom nazivali zao nagon u čoveku (jecer ara). Sličnim terminima su se naročito služili kabalisti u srednjem veku.

### 9.2 Bedikat hamec (hebr. traženje hameca)

Bedikat hamec je naziv za ceremonijal traženja ostatka hameca koje se obavlja početkom večeri 14. nisana. Ceremonija se obavlja na ovaj način: domaćica sakriva po kući komadiće hleba, obično deset komadića, na vidnim mestima, kako bi se lakše našli. Domaćin ih traži uz svetlo sveće. Negde je običaj da žena ide napred sa svećom u ruci i vodi domaćina do mesta gde je hleb stavljen. Nađene komadiće domaćin sakuplja metlicom od guščijih pera ili vrbovih graničica koje su u tu svrhu ostavljene od prošlog Sukota, stavlja ih u drvenu kašiku, zatim sve zamota u komad platna, veže koncem i veša za luster ili prozor.

Ujutro na erev Pesah sav zaostali hamec se pali. Ako se erev Pesah desi na Šabat, onda se bedikat hamec obavlja četvrtkom uveče, a paljenje petkom ujutro.

### 9.3 Mehirat hamec (hebr. prodaja hameca)

Svaki Jevrejin je dužan pre Pesaha da odstrani ili otuđi sav hamec iz svoje kuće, jer u Tori piše: "Za sedam dana da se ne nađe kvasac u kućama vašim" (II knj. Mojs. gl. 12, reč. 19). Za vreme Pesaha zabranjeno je imati bilo kakvu korist od hameca. Ne



sme se njime hraniti stoka, ložiti vatra i sl. Rabini su uveli i ograničenja po kojima je zauvek zabranjeno korišćenje hameca koje nije odstranjeno pre Pesaha. Međutim, ako je Jevrejin pre Pesaha prodao ili poklonio hamec nejevrejину, on ga posle Pesaha može ponovo kupiti. Tako se uobičajila simbolična prodaja hameca susedu ili prijatelju, nejevrejину.

## 9.4 Pesah šeni (drugi pesah)

Pesah šeni se naziva 14. ijar. U vreme postojanja jerusalimskog hrama, svi oni koji su iz bilo kojih razloga bili sprečeni da prinesu žrtvu, činili su to 14. ijara. Danas je običaj da se na Pesah šeni jede komadić mesa veličine masline. Pesah šeni se još naziva i Pesah katan.

## 9.5 Šabat agadol (veliki šabat)

Šabat pre Pesaha naziva se Šabat agadol. Taj naziv je verovatno, nastao po Aftari koja se čita te subote i u kojoj stoji: "Evo, ja ću vam poslati proroka Eliju pre nego što dođe veliki i strašni dan Gospodnji" (Malahija, glava 4/5).

Prema jednom tumačenju iz trinaestog veka, epitet "veliki" nastao je zbog toga što se u subotu pre Pesaha obavlja znatno duža služba u hramu nego ostalih subota. Tada se drži duga propoved i pevaju razni napevi, a posle podne se čitaju neki delovi Agade da bi se vernici pre Sedera upoznali sa njenim sadržajem.

## 9.6 Omer

Stara jevrejska mera za žitarice. Jedan omer težio je oko 10 kilograma. Drugog dana Pesaha, u starom Izraelu, uz posebnu svečanost, počinjala je žetva ječma. Prvi snop ječma (omer) bio je u vidu žrtve namenjen jerusalimskom hramu.

## 9.7 Sefirat aomer

Biblija nalaže da se dani omera broje sedam sedmica (49 dana) od drugog dana Pesaha do praznika Šavuot. Brojanje simbolično povezuje izlazak iz Egipta sa primanjem Tore. Majmonides (Rambam) slikovito upoređuje to brojanje sa čovekom koji nestrpljivo očekuje najdražeg prijatelja i stalno broji sedmice, dane, pa čak i sate, sve dok prijatelj ne naiđe.

Dani sefire nas podsećaju na mnoge nesreće koje su zadesile Jevreje od vremena Hadrijana, rimskog imperatora, pa do krvavih nedela krstaša. Zato se dani sefire smatraju danima nacionalne žalosti (izuzev trideset trećeg dana, v. Lag baomer, str. 56). U tome periodu se ne obavljaju venčanja i izbegavaju se sve manifestacije veselog karaktera.

# 10

## ŠAVUOT

**Šavuot** je drugi po redu od tri hodočasnička praznika, koji u jevrejskoj tradiciji ima nekoliko naziva. Današnji naziv **Hag ašavuot - Praznik sedmica**, verovatno potiče otuda što počinje da se slavi sedam sedmica posle drugog dana Pesaha, tj. na kraju odbrojavanja **omera**. Prvi dan praznika je u stvari pedeseti dan od početka odbrojavanja, pa se Šavuot na grčkom zato i naziva **Pentekoste**, a u srpskohrvatskom **Pedesetnica**. U II knjizi Mojsijevoj (34, 22), stoji naziv Hag ašavuot, dok u istoj knjizi pre (23, 16), stoji da je to **Hag akacir - Praznik žetve** i prvih plodova. U Mišni i Talmudu se ovaj praznik naziva još i **Aceret**, što bi moglo da znači svečani skup, pri čemu se verovatno misli na skup hodočasnika u Jerusalimu. U vreme posle zaključenja Vavilonskog Talmuda, praznik se počeo slaviti 6. sivana, jer su talmudski učitelji izračunali da je toga dana data Tora narodu Izraela na brdu Sinaju, pa je praznik dobio još jedno ime: **Zeman matan toratenu** - vreme davanja naše Tore ili slobodnije prevedeno: **čas kada nam je data Tora**.

Mada u početku nije bilo tako, Šavuot se danas slavi dva dana, 6. i 7. sivana (u Izraelu samo 6. sivana). Čini se da je praznik veoma davno primljen od starosedelaca Kanaana u svom prvobitnom obliku ratarskog slavljenja požnjevenih snopova pšenice, o čemu govore i njegovi nazivi **Hag akacir, Hag abikurim - Praznik prvina**. Kako je žetva zavisila od vremenskih prilika, verovatno nije bio određen dan i mesec kada ovaj praznik treba slaviti, već je naznačeno samo da treba slaviti praznik žetve. Uostalom, u Svetom pismu se na nekoliko mesta govori o vremenu žetve kao o vremenskoj odrednici ratarskog slavlja. Zbog uopštenog određenja početka praznika, u drevna vremena su vođene rasprave o tačnom datumu, jer je i propis da praznik treba početi slaviti pedesetog dana od kada je "srp načeo zreli usev" (pri čemu se mislilo na ječam i praznik žetve ječma - Pesah), na razne načine shvatan i tumačen.

Talmudski učitelji su izračunali da je Deset zapovesti i Toru, Mojsije dobio na brdu Sinaju, šestog dana trećeg meseca sivana, i taj narodno-verski momenat proglasili su najvažnijom sadržinom samog, za njih najradosnijeg praznika. Zanimljivo je da je u Talmudu, u traktatu Roš-ašana (16/a) u Mišni 1, 2, zapisano da je: "Šavuot sudnji dan plodova drveća."

U Tori nema mnogo podataka o samom prazniku, sem nekoliko protivrečnih propisa o prinošenju žrtava i prinošenju dva hleba koja su mešana s kvascem, zatim

odredbe o obavezi hodočašća u Jerusolim za sve muške glave i, na kraju, i propisa o prazničnim gozbama, na koje treba pozvati i robove i sirotinju.

U današnje vreme su molitve u sinagogama skoro iste kao i za sve hodočasničke praznike (Pesah, Šavuot, Sukot), s tim što se na određenim mestima ubacuje tekst koji naglašava da je to **zeman matan toratenu**. U istočnoevropskim aškenaškim zajednicama se za vreme musafa - prepodnevne molitve, peva himna **Akdamut**, a opšti je običaj da se čita svitak o Ruti. Čitanje svitka o **Ruti** se objašnjava na različite načine, od toga što je junakinja ovog biblijskog romana primila jevrejsku veru (što se sve zbiva u vreme žetve), pa do toga što je kralj David, prema predanju, umro na praznik Šavuot. Svitak o Ruti predstavlja, u neku ruku, početak rodoslovlja Davidove dinastije.

Kabalisti u istočnoj Evropi su imali poseban obred tzv. **Tikun lel šavuot**. Oni su provodili celu prvu prazničnu noć u čitanju posebnih molitava.

Krajem 19. veka, u nekim tzv. neološkim i reformističkim aškenaskim opštinama uveden je običaj, u početku nazvan "konfirmacija", koji je kasnije nazvan **bat micva**. U modernim sinagogama se običaj uvođenja devojaka u sinagogu vrši na prvi dan Šavuota.

## 10.1 Običaji

U svim zajednicama je bio običaj da se domovi i sinagoge ukrase zelenilom, cvećem, a u Poljskoj i Rusiji se po podu prosipala trava, čime se proslavljala povezanost dobijanja Tore, Deset zapovesti i sklapanja saveza sa Bogom, sa drevnim praznikom Jevreja - ratara, koji su na taj način slavili završetak žetve. Veoma davno se uvrežio običaj da se na taj dan jedu jela i kolači spravljani od mlečnih prerađevina i sa mlekom, što se tumačilo da se jedu u slavu Tore, koja se prema tradiciji, u Pesmi nad pesmama, upoređuje sa "medom i mlekom". U sefardskim, zajednicama se prave posebni kolači sa mlekom i suvim groždem, koji se nazivaju **Monte di Sinaj** - Sinajsko brdo, a u Bosni samo **Monti di Šavuot**, i ta je simbolika jasna. Kod aškenaza se kolači s mlekom, sirom i suvim groždem na jidišu nazivaju prosto **milhikes** - mlečno.

Tri dana uoči praznika su se nazivali **Šelošet jeme agbala** - tri dana ograničenja, kao uspomena na mere predostrožnosti koje je Mojsije preduzeo uoči polaska na Sinajsko brdo, gde je trebalo da primi sve zavetne ploče. Ti su dani, kao polupraznici, služili i za to da bi se mogla obaviti venčanja, koja se, osim na Lag baomer, nisu mogla vršiti u vreme brojanja omera.

## 10.2 Akdamut

Prema rečima: "Akdamut milin ..." "Na početku reči ..." naziva se i himna koju je u 11. veku na aramejskom jeziku napisao Meir ben Jichak Šac, **hazan** -

kantor u sinagogi u Majncu i Vormsu. Sadržaj toga hvalospeva je: veličanje Boga, važnosti Tore i opisivanja nagrade koju će pravdenici dobiti na onom svetu. Himna je prvo prihvaćena u nemačkom obredu prvog dana Šavuota, posle čitanja početnih rečenica iz Tore. Kasnije je prihvaćena i u poljskim opštinama. Postoje dva napeva po kojima se Akdamut (na jidišu **Akdomes**) peva, od kojih je prvi vrlo star, a drugi je izuzetno lepa kompozicija, verovatno nekog kantora iz 18. veka. Ovu drugu muzičku verziju Akdamuta je za potrebe glavne londonske sinagoge sjajno muzički obradio I. L. Nombah 1870. godine. Kod sefarada se Akdamut ne čita.

### 10.3 Megilat Rut - svitak o Ruti

Svitak o Ruti je jedan od pet svitaka (Hameš megilot) u Bibliji. To je lepa književna tvorevina u kojoj nema zakonskih odredaba, ali je topla, duboko ljudska i kao da je napisana radi buđenja najplemenitijih osećanja među ljudima. Naslovna ličnost, Rut, nije po poreklu Jevrejka, pa ipak je prikazana kao prababa kralja Davida.

O toj priči, idiličnoj slici mira i zadovoljstva, od davnina se mnogo raspravljalo i među Jevrejima i među nejevrejima, biblijskim komentatorima. Biblijska kritika 19. veka je stvorila tezu da je knjiga o Rut napisana u vreme kada je trebalo ublažiti, čak i opovrgnuti naredbu Ezre i Nehemije o isterivanju nejevrejskih bračnih drugova iz mešovitih brakova. To objašnjenje savremena jevrejska biblijska nauka odbacuje, ali se mišljenja slažu da je u osnovi tačna ona prastara rečenica iz midraškog dela, koja tumači upravo ovaj svitak (Midraš Rut Raba, 2, 15): "Rabi Zeira reče: U ovom svitku nema (propisa) o nečistom, ni (propisa) o čistoći, ni zabrana, ni dozvola, pa zašto je onda napisana? Da pouči koliko je velika nagrada za vršenje dobrih dela."

Kratak sadržaj ove knjige, koja je svojim motivima nadahnjivala mnoge pesnike i slikare je sledeći: neki je Elimeleh iz Bet Lehema u Judeji pošao sa porodicom u Moav da preživi glad koja je vladala u vreme kada su drevnim Izraelom upravljale sudije. Tamo su se, posle njegove smrti, oba sina oženila Moavkama, ali su posle deset godina i oni umrli i ostavili svoje udovice bez dece. Njihova majka Naomi (koja se u mnogim prevodima izgovara Noemi) krenula je posle toga u svoj rodni kraj, ka Bet Lehemu, a dve snaje su pošle da je prate. Na granici Moava, Naomi se zahvalila snajama na lepom ponašanju prema sinovima i prema njoj i predložila im da i one pođu u svoj rodni kraj. Jedna je snaja pristala, a druga, Rut, je to odbila i rekla da hoće da pođe sa svojom sverkvom - kuda ova bude pošla, tu će i ona. U Bet Lehemu su obe živele teško. U vreme žetve, Rut je pošla sa sirotinjom da pabirči u poljima da bi prehranila sebe i sverkrvu. Vlasnici zemlje su, prema zakonima Tore, bili obavezni da dozvole sirotinji pabirčenje na njihovom imanju.

Tako je dospela na polje Boaza, uglednog čoveka, koji je bio rođak njenog muža. Sverkrva Naomi je savetovala Rut da jedne noći pođe na gumno do Boaza i da zatraži od njega da je uzme za ženu, kao krvni rođak njenog pokojnog muža, kako se njenom

mužu ne bi zatrlo ime u Izraelu. Rut tako i učini. Pošla je noću na gumno, legla do Boazovih nogu. Boaz se tokom noći probudio, ugledao ženu i upitao je ko je i šta tu traži. Rut mu je odgovorila da je udovica njegovog rođaka, da traži od njega da je (prema jevrejskim propisima o leviratskom braku), prema starom običaju, uzme za ženu, da bi mogla da rodi sina, naslednika svih prava svoga prvog muža. Boaz je odgovorio da pristaje, ali da u Bet Lehemu postoji čovek koji je bliži rođak njenoga muža i da treba pitati njega hoće li da izvrši tu dužnost. Rođak je odbio, pa je Boaz pred svedocima izjavio da uzima za ženu Rut, udovicu svoga rođaka i da otkupljuje od Noemi sva Elimelehova imanja da bi sačuvaao pokojnikovo ime na baštini.

Prema toj priči, Boaz je uzeo Rut za ženu, ona mu je rodila sina koji se zvao Oved - "i Oved rodi Jišaja i Jišaj rodi Davida ..." Tako se završava ovaj lepi tekst, koji se u nekim zajednicama čita, sa posebnim napevom, prvog dana praznika Šavuot.

## 10.4 Isru hag

Dan posle hodočasnih praznika Pesaha, Šavuota i Sukota, naziva se Isru hag (povežite praznik) i smatra se polupraznikom. U doba jerusalimskog hrama mnogobrojni hodočasnici nisu stizali da na praznik prinesu svoje žrtve, pa su to činili narednog dana, na Isru hag.

## **OSTALI PRAZNICI**

# 11

## LAG BAOMER

Trideseti treći dan brojanja omera, koji se podudara sa 18. ijarom, mali je praznik koji se praznuje u spomen pobede Bar Kohbe nad Rimljanima i prestanka kuge koja je bila zavladała među učenicima Rabija Akibe (II vek pre nove ere). Zato se taj praznik naziva i praznikom učenika. Toga dana prekida se žalost koja je uobičajena za vreme sefire, pa se mogu obavljati venčanja itd.

U hebrejskom jeziku, slova u alefbetu imaju vrednost brojeva. Lag se u hebrejskom pismu sastoji od slova Lamed - 30 i Gimel - 3, što znači 33.

Na Lag baomer jevrejska deca i omladina odlaze u prirodu, gde organizuju igre vojničkog karaktera sa drvenim lukovima i strelama, podražavajući učenike Rabija Akibe koji su se borili u redovima ustanika.

Postoji verovanje da je na Lag baomer umro Rabi Šimon bar Johaj, koji se smatra autorom kabalističke knjige **Zoar**. U Izraelu se na taj dan hiljade vernika upućuje na njegov grob, koji se nalazi u Meronu, blizu Safeda (**Cefat**).



# 12

## HANUKA

### 12.1 Poreklo praznika

Hanuka se slavi kao sećanje na pobedonosnu oslobodilačku borbu jevrejskog naroda protiv helenističkih okupatora u vreme vladavine Antioha IV Epifana iz dinastije Seleukida. Helenizam je bio izraz težnje stvaranja jedinstvenog naroda u mnogoplemenskoj i mnogoverskoj carevini sredstvima asimilacije i ujednačavanja grčke kulture i vere. Spoljnja oznaka ugnjetavanja, kao vrhunac u helenističkom pokušaju uništavanja jevrejske narodnosne specifičnosti, ogledao se i u okupiranoj jevrejskoj državi u zabrani osnovnih jevrejskih verskih obreda (obrezivanje, obredna čistoća, kašrut, čitanje Tore, slavljenje praznika i sl.) i u postavljanju kipa Zeusa Olimpijskog na žrtvenik u jerusalimskom Hramu. Prema I knjizi Makabejaca (1, 44) sve to se dogodilo na dan 25. kisleva 167. godine p.n.e. Starac Matatja (Matatja **ako**en) iz porodice Hašmonejaca, koji je bio sveštenečkog roda, odlazi u **Modiim**, sa svih pet sinova ruši lokalni mnogobožački kip koji su postavili okupatori i počinje oslobodilački, gerilski rat malog naroda protiv najmoćnije imperije tadašnjeg sveta. Posle Matatjine smrti, borbom rukovodi njegov sin **Jeuda Makabi** (malj, čekić), koji posle tri godine ratovanja, uspeva da istera okupatora iz velikog dela zemlje, ulazi u Jerusalim, gde je 25. kisleva, na godišnjicu ponižavajuće carske zapovesti, očistio Hram, srušio tuđinske idole i izvršio osvećenje žrtvenika, samim tim i Hrama. Kako piše u knjizi Makabejaca, pobedu nad neprijateljem i osvećenje Hrama narod je osam dana slavio prinošenjem žrtava i pevanjem hvalospeva, a ”**Jeuda** je sa svojom braćom i sa svom izraelskom zajednicom odredio da se, počevši od dvadeset i petog dana meseca kisleva, svake godine, osam dana radosno i veselo slavi dan posvećenja žrtvenika” (v. I knj. Makabejaca 4, 59).

Pored ovih podataka, zabeležene su i mnoge legende o nastanku praznika. Jedna je zabeležena u Talmudu, u traktatu Šabat (21/b): ”Šta je to Hanuka? Jer, naši su učitelji učili: dvadeset i petog kisleva (počinju) dani Hanuke kojih je osam, a u koje su oplakivanje mrtvih i post zabranjeni. Jer, kada su Grci ušli u Hram, onečistiše sve ulje koje je bilo u Hramu. A kada nadjača kraljevstvo doma Hašmonejaca i pobediše, iskažu i ne nađoše više no jedan sud ulja koji je bio odložen s pečatom velikog sveštenika. U njemu ne beše više nego da se pali za jedan dan. Učini se njime čudo pa su iz njega palili osam dana. Iduće godine odrediše i načiniše od ovih (dana) blagdane sa čitanjem **alela** i hvalospeva.”

Na osnovu ove legende nastala je verska tradicija o **čudu** koje se desilo i zbog kojega treba da se slavi Hanuka.

## 12.2 Kako se Hanuka slavi

Zapisi govore o tome da su Jeuda Makabi i njegovi saborci Jevreji, posle pobede i osvećenja Hrama, slavili osam dana drugi Sukot, jer u vreme kada je trebalo, Sukot nisu mogli slaviti, zbog toga što su bili u gorama i šumama kao borci.

Čini se da je paljenje buktinja žizaka i drugih svetlila ubrzo posle nastanka praznika postao opšti narodni običaj, koji je zatim i ozakonjen u Talmudu. U navedenom traktatu se govori i o tome da zapovest o Hanuka prazniku predviđa paljenje po jedne sveće, odnosno žiška na jedno domaćinstvo. Tu se, međutim, odmah naglašava da oni pobožni pale po sveću na svakog ukućanina, a najpobožniji po sveću više svakog dana na svakog ukućanina. Dalje piše kako su sledbenici Šamajeve škole palili prve večeri osam svetlila, a zatim svakog dana po jedno manje, dok su pripadnici Ilelove škole, sa obrazloženjem da se u svetim stvarima može samo uvećavati, a nikako umanjivati, prve večeri palili po jednu svetiljku, a zatim svakog dana po jednu više. Taj je običaj i do danas sačuvan.

## 12.3 Verski obredi i molitve za Hanuka

Prema verskoj tradiciji, hanuka sveće ili žišci ne smeju služiti za osvetljenje ili u bilo koje upotrebne svrhe. Zbog toga je, verovatno, stvoren običaj paljenja svećica pomoću **šamaša** (jidiš: **šames**) - poslužitelja.

Pre paljenja svećica, čitaju se dve berahot, u jednoj se blagosilja Bog što je zapovedio paljenje Hanuka svećica, a u drugoj što je "učinio čudo očevima našim u one dane, u vreme ovo". Prvo veče (kao i svi jevrejski praznici, i Hanuka počinje uoči prvog dana) govori se beraha **šeehejanu**. Pripaljuje se šamaš, a zatim se njime pale ostale svećice s leva na desno, a onda se izgovara tekst koji počinje rečima: **anerot alalu** (ove sveće), u kojem se nabrajaju propisi o paljenju Hanuka sveća i ponašanju u vreme dok one gore. Posle paljenja sveća, sefardi pevaju Psalam 30, koji počinje rečima: **mizmor šir hanukat abajit**, u kojem se govori o posvećenju doma, Hrama i zahvalnosti za izbacivanje od neprijatelja. Kod aškenaza se, posle paljenja sveća, peva poznata himna **Maoz cur ješuati**, koju su prihvatili i mnogi sefardski krugovi. Nastala je negde u 13. v. i zna se samo da se pisac teksta zvao Mordehaj i da je živio u Nemačkoj.

**Maoz cur**

Maoz cur ješuati,  
 leha nae lešabeah.  
 Tikon bet tefilati,  
 vešam toda nezabeah,  
 leet tahin matbeah,  
 micar amnabeah,  
 Az egmor, bešir, mizmor,  
 hanukat amizbeah.

לְהַנְאִיחַ לְשִׁבְחָהּ, וְשֵׁם תּוֹדָה נִזְבַּחַהּ, מִצָּר הַמְּנַבְּחָהּ, חֲנֻכַּת הַמְּזֻבָּחַהּ.	מְעוֹז צוֹר יְשׁוּעָתִי תְּכוּן בֵּית תְּפִלָּתִי לְעֵת תְּכִין מְטַבְּחָהּ אֲז אֶגְמֹר בְּשִׁיר מְזֻמֹּר
---	--

Svakog dana praznika se dodaju još neke molitve (al anisim - Psalmi 113–118 i dr.).

## 12.4 Naziv (ime) praznika

Hanuka se nije uvek tako nazivala, a danas ima više imena. Imenica **Hanuka**, na hebr. jeziku znači osvećenje i, kao naziv praznika, verovatno je skraćenica od **hanukat abajit** - osvećenje doma, Hrama, ili **hanukat amizbeah** - osvećenje žrtvenika, oltara. Josif Flavije, u svom delu "Jevrejske starine" taj praznik na grčkom naziva **fota** - svetlost, sjaj, a tako ga mnogi i danas nazivaju na hebrejskom - **hag aurim** - praznik svetlosti. Sva ta imena imaju veze sa legendama o nastanku i načinu slavljenja praznika.

## 12.5 Običaji

Paljenje svetiljki (žizak, sveća, baklja i sl.) za ovaj praznik počelo je vrlo davno, a u Talmudu je zabeleženo da svetiljke treba postaviti tako da budu vidljive i sa ulice. Neki su ih stavljali na ulicu, pred svoja vrata, a većina u prozore koji gledaju na trg ili na ulicu. Talmudski propisi dozvoljavaju stavljanje na sto u unutrašnjosti stana, u vreme opasnosti, tj. u vreme progonstva. Pisci talmudskih **alahot** (propisa) su imali više razloga za davanje drugačijeg značenja ovog praznika, od kojih su dva najvažnija: posle propasti ustanka protiv Rima (70. godine), nastojali su da sačuvaju ovaj praznik tako što je istican prvenstveno njegov verski karakter (vera u čudo koje se božjom pomoću desilo, nada u preživljavanje progona i dr.). Dalje, političkom životu drevnog

Izraela, autori Talmuda, su bili nastavljači fariseja i protivnici dinastije Hašmonejaca, pa su nastojali da tu dinastiju, počev od Jeude Makabija izbrišu iz istorije i tradicije. Vremenom je Hanuka stekla karakter porodičnog praznika, koji se kao takav vekovima i slavio, a u 20. veku ponovo dobija svoj puni smisao sećanja na pobedonosni narodnooslobodilački ustanak.

Vekovima je bio običaj da se u vreme Hanuka praznika daju pokloni učiteljima, a ti su darovi bili, u stvari, i njihova jedina plata. Budući tast i zet su, takođe, u te dane razmenjivali darove. Deca su dobijala manje svote novca, zvanog **deme hanuka** - **hanuka gelt**, a u sefardskim zajednicama su deca dobijala igračke, a dobri učenici nagrade za učenje.

Tradicija je bila da se u vreme dok su gorele Hanuka svećice ništa ne radi. Bila je dopuštena zabava, kao što je igranje karata, što se odomaćilo u aškenaskim zajednicama (u sefardskim zajednicama to se dozvoljavalo u večeri Purima). Iz Nemačke se na istok Evrope prenela igra sa zvrčkom koji se na jidišu naziva **trendeli**, a u modernom hebrejskom sevivon. Sevivon ima četiri stranice na kojima su ispisana hebrejska slova nun, gimel, e, šin kao skraćenice hebrejskih reči nes, gadol, aja, šam - "veliko čudo se desilo tamo". Poslednja reč (šam) menja se u savremenom Izraelu u "po" što znači ovde. Deca su se zvrčkom igrala u orahe, slatkiše ili u svoj Hanuka novčić. Reči koje su ispisane na zvrčku vezane su za legende o ulju, pa su zato u vreme praznika u raznim zajednicama mešeni odresci ili uštupci od testa ili krompira koji su prženi na ulju. U istočnoj Evropi su to bili latkes - odresci od struganog krompira, a u savremenom Izraelu su to uštupci od testa ili krompira: **sufganijot i levivot**. U srednjem veku je postojao običaj da se jednu razne vrste kolača sa sirom u znak sećanja na zapisanu tradiciju da je Judita dala Holofernu sira kako bi ovaj tražio što više vina.

# 13

## HAMIŠA ASAR BIŠVAT

Hamiša asar bišvat ili skraćeno Tubišvat (naziva se još i Hamišoši i Frutas), što znači petnaesti dan meseca ševata, opisuje se u Mišni kao Nova godina drveća (v. Mišna, str. 88).

Propisi Biblije određuju da se desetina godišnjeg prinosa u poljoprivredi odvaja za sveštenike. Pri tome se prinosi iz jedne godine nisu smeli upotrebljavati za odvajanje desetine u drugoj godini. Prateći promene u prirodi, jevrejski seljak je uočio da u toku godine najviše kiše padne do 15. ševata, pa je zemlja dovoljno natopljena vodom i stabla već počinju upijati sokove kojima će hraniti svoje buduće plodove. Zato je u Mišni određen 15. ševat (januar - februar) kao granica između stare i nove godine za odvajanje desetina prinosa. Tako, npr. desetina od citrusa ubrana 14. ševata pre zalaska sunca pripada staroj godini, a od citrusa sa istog stabla ubranog posle zalaska sunca (što je po jevrejskom kalendaru već 15. ševat), novoj godini.

Ustanovljenjem Nove godine drveća trebalo je da se reši praktično pitanje vezano za poljoprivedu i biblijske propise, a ne da se uvede novi praznik. Međutim, narodna mašta je dodala tome i element praznika, pa kao što je Nova godina prvog tišrija po tradiciji ne samo praznik, nego i "dan suda" kada se određuje sudbina svakog čoveka, tako se i Nova godina drveća počela smatrati praznikom i "danom suda" kada se određuje sudbina svakog drveta. Tubišvat se tako praznovao i posle razaranja Drugog hrama. Dolaskom krstaša u Palestinu, krajem XI stoleća, većina jevrejskog stanovništva je bila uništena. Oni koji su ostali u životu, raseljavali su se po zemljama Istoka, tako da su se i tragovi o narodnim običajima praznovanja Tubišvata skoro u potpunosti izgubili i zaboravili. Tek u XVI stoleću, sefardi su pod uticajem kabalista iz Safeda (Cefata) oživeli tradiciju Tubišvata, koju su prihvatile i druge jevrejske zajednice u Evropi i severnoj Africi.

Vremenom su se ustalili novi oblici praznovanja. U jugoslovenskim krajevima su se na sto iznosile razne vrste voća i recitovali psalmi "šir amaalot". Deci su se pripremale kese sa voćem. U hramu nije bilo posebnog rituala i nije se smelo postiti.

Od osnivanja prvih poljoprivrednih naseobina u Palestini, poslednjih decenija XIX stoleća, Nova godina drveća je postala simbol oslobođenja zemlje i pretvaranja pustinje u plodnu zemlju.

U Palestini, odvajkada žednoj vode, drveće se smatralo izuzetnim božjim darom. Naročito se cenilo maslinovo drvo, koje je davalo hranu, služilo za izgradnju, za isušivanje močvara i pružanje hlada. Jedna pesma o maslini za Tubišvat ima samo tri reči: "Ace zetim omedim" (maslinova stabla stoje), kao da se time htelo reći "Eto, tu je maslina, šta nam više treba".

I Biblija često govori o drveću kao o simbolu plemenitosti i dobrote. "Pošten čovek je kao drvo pokraj potoka, koje daje plodove na vreme i čije lišće nikad ne vene" (Psalam 1, 3). U književnosti, naročito dečijoj, drvo je česta tema. Bio je običaj da se za svakog novorođenog dečaka zasadi kedar, visoko uspravno i snažno drvo - simbol snage, a za devojčicu čempres - simbol nežnosti i lepote. Dete je raslo sa svojim stablom i staralo se o njemu. Od njegovih grana za venčanje su se pravili držači za baldahin (hupa). Godine 1949, prvog Tubišvata posle proglašenja države Izrael, zasađena je u Izraelu spomen šuma (Šuma mučenika ili Jaar akedošim). Predviđeno je da u njoj bude šest miliona stabala, u spomen 6 miliona Jevreja, žrtava fašizma u Drugom svetskom ratu. U Izraelu se u znak poštovanja i priznanja sade mnogobrojne šume i gajevi koji nose imena istaknutih i zaslužnih ljudi, Jevreja i nejevreja.

Danas u Izraelu Tubišvat označava početak proleća. Omladina, đaci i deca provode taj dan u prirodi, u pesmi, igri i u ceremoniji sađenja drveća.

# 14

## PURIM

Jevreji već preko dve hiljade godina slave Purim ili Esterin praznik. Ime praznika Purim potiče od reči "pur", što znači kocka ili žreb, jer je Aman, kraljev doglavnik, bacaо kocku da bi izabrao najpogodniji dan za sprovođenje plana o uništenju Jevreja. Purim je simbol borbe za opstanak jevrejskog naroda. On nam takođe govori da ljudi koji žele slobodu uvek moraju biti spremni i da se bore za nju. Ovaj praznik slavi se 14. adara. Priča o Purimu sadržana je u biblijskoj Knjizi o Esteri. Događaj o kome se govori u Megilat Ester (Knjizi o Esteri), zbilo se za vreme vladavine kralja Ahašveroša (485–464 godine pre n.e.).

Kraljica Vašti, prelepa žena kralja Ahašveroša, priredila je slavlje u kraljevskoj kući. Sedmog dana, kada je kraljevo srce bilo preplavljeno radošću, naredio je svojim dvoranima da dovedu kraljicu Vašti kako bi se gostima i okupljenom narodu pokazala u svoj svojoj lepoti. Ali kraljica je odbila da poslušа kraljevu zapovest i nije se pojavila.

Kralj je pozvao svoje savetnike da se sa njima dogovori šta da preduzme protiv kraljice Vašti zbog njene neposlušnosti.

Kraljevi savetnici su dali svoje mišljenje: "Kraljica se nije ogrešila samo o kralja, već o ceo narod u svim provincijama pod njegovom vladavinom. Ljudi će prepričavati šta je uradila i žene će smatrati da mogu nekažnjeno da izlože preziru svoje muževe. Žene će govoriti svojim muževima: "Kralj Ahašveroš je zapovedio kraljici Vašti da se pojavi, ali ga je ona odbila"!

Kralj je saslušao svoje savetnike i ediktom zauvek zabranio kraljici da se pojavi na dvoru. Odlučio je da izabere drugu ženu, koja će zavredeti kraljevska obeležja. Počelo je dugo traganje za novom kraljicom.

U Šušanu, glavnom gradu Persije, živeo je Jevrejin po imenu Mordehaj. Odgojio je Adasu (Esteru), kćerku svog ujaka, posle smrti njenog oca i majke. Estera je bila lepog stasa i krasna lica.

U desetom mesecu, Tevetu, na sedmu godinu Ahašverošove vladavine, Estera je odvedena kralju Ahašverošu. Car je zavoleo Esteru više od svih ostalih devojka. Pridobila je njegovu ljubav i milost, on joj je stavio carsku krunu na glavu i učinio od nje kraljicu.

Slučajno se desilo da je Mordehaj jednog dana sedeo u kraljevom predvorju i čuo kako dva dvorana pripremaju kraljevo ubistvo. Ispričao je to Esteri, a ona je sve

prenela kralju. Stvar je ispitana, dvorani su obešeni, a događaj je zabeležen u kraljevom dnevniku.

Omiljeni kraljev savetnik zvao se Aman. Ahašveroš ga je postavio iznad svih knezova u svom carstvu. I sve sluge careve klanjale su se i padale pred Amanom, jer je tako car zapovedio. Ali Mordehaj nije. Careve sluge su iz dana u dan govorile Mordehaju: "Zašto odbijaš da ispuniš carevu zapovest?" A kako Mordehaj nije hteo da ih posluša, oni su obavestili Amana i otkrili mu Mordehajevo poreklo. Kad se i Aman uverio da se Mordehaj neće pred njim klanjati, srce mu se ispunilo srdžbom. Smatrao je, međutim, da nije vredno da digne ruku na samog Mordehaja, već je naumio da istrebi sve Jevreje koji su živeli u Ahašveroševom carstvu.

Otišao je kod kralja i rekao mu: "Postoje izvesni ljudi koji su rasuti po svim pokrajinama tvoga kraljevstva; njihovi zakoni se razlikuju od naših, oni se ne pridržavaju tvojih zakona i zato tražim da se unište." Pošto je dobio kraljevu saglasnost za uništenje Jevreja, kockom je određeno da se uništenje izvrši 14. dana meseca adara.

Doznajući za kraljevu odluku, Mordehaj je pocepao svoje haljine, obukao kostret, posuo se pepelom i pošao po gradu, gorko plačući. I u svim pokrajinama, gde god je stigla vest o carevoj odluci, nastali su velika žalost, plač i jauk; mnogi Jevreji su postili, oblačili kostreti i posipali se pepelom.

Esterine dvorkinje i sluge obavestile su Esteru o kobnoj kraljevoj odluci. Kraljica se veoma uznemirila. Poslala je carevog dvoranina kod Mordehaja da se detaljno raspita o svemu. Mordehaj je Esteri poslao prepis kraljeve zapovesti o istrebljenju Jevreja. Poručio joj je da ode caru, da ga umilostivi i da ga moli za svoj narod.

Ester je naložila slugi da se vrati kod Mordehaja i da mu kaže sledeće: "Sav narod i sve sluge careve znaju da ko god dođe kod cara nepozvan, bio to čovek ili žena, za njega postoji samo jedan zakon - da se pogubi. Ako car prema nepozvanom posetiocu uperi zlatnu palicu, jedino se tada gost može nadati životu. A ja nisam pozvana da uđem k' caru već trideset dana."

Mordehaj joj je odgovorio: "Nemoj misliti da ćeš izbeći kraljevu presudu i da ćeš se ti, mimo svih Jevreja, izbaviti u kraljevoj palati."

Ester je tada donela odluku. Poslala je sledeću poruku Mordehaju: "Idi i sakupi sve Jevreje što se nalaze u Šušanu i postite za mene i ne jedite i ne pijte tri dana i tri noći, a ja ću takođe postiti sa svojim devojkama, pa ću onda otići k' caru makar to bilo i protivno zakonu, pa ako poginem, neka tako bude."

Trećeg dana Estera se obukla u carsko odelo i stala na trem unutrašnjeg dvora, gledajući prema carevom stanu. Kad je car ugledao, pružio je prema njoj zlatnu palicu i tada mu Estera pristupi i dotače kraj palice.

Kralj je upitao: "Šta želiš Estera, ako je i do polovine carstva, daće ti se."

A Estera mu odgovori: "Ako je caru ugodno neka dođe sa Amanom na obed koji sam mu spremila."

Car je poslao po Amana i došao sa njim na obed. Za vreme ručka ponovo je rekao



Esteri: "Šta želiš i moliš, daće ti se." Estera mu odgovori: "Ako sam našla milost pred carem i ako je ugodno caru da mi da što želim i učini što molim, neka opet car dođe sa Amanom sutra na obed, i sutra ću učiniti po reči carevoj."

Posle ručka (Aman je veseo i dobre volje otišao kući. Poslao je po svoje prijatelje i ženu Zereš i pripovedao im o svojoj slavi i o tome kako ga je car uzvisio iznad svih knezova i carskih sluga. Zatim je dodao: "Kraljica Ester je pored kralja pozvala samo mene na ručak koji je pripremila. Pa ipak sve mi to ništa ne znači sve dok moram gledati onog Jevrejina Mordehaja kako sedi pred carevim vratima."

Tada mu njegova žena i prijatelji rekoše: "Naredi da se naprave vešala visoka pedeset lakata i ujutru reci caru da na njih obesi Mordehaja, pa onda veseo idi sa njim na obed."

Amanu je to bilo po volji i on naredi da se naprave vešala.

Te noći je kralj Ahašveroš patio od nesаницe. Da bi prekratio vreme naredio je da mu se donesu knjige znamenitih događaja i dnevnic. Čitajući knjige, našao je zapis o tome kako je Mordehaj razotkrio zaveru o njegovom ubistvu.

"Kakva je čast i kakvo dobro učinjeno Mordehaju za to što je uradio," pitao je car. A sluge su mu odgovorile: "Nije učinjeno ništa."

Tada je kralj poslao po Amana i upitao ga: "Šta bi trebalo uraditi za čoveka koga kralj posebno želi da nagradi?" Aman je pomislio da se radi o njemu, pa je rekao kralju: "Treba ga obući u odelo koje car nosi, i dovesti konja na kom car jaše, i metnuti mu na glavu carsku krunu. Tog čoveka treba zatim provesti na konju gradskim ulicama i svima objaviti da car tako proslavlja ljude koji su mu učinili dobro."

"To što si rekao učini Mordehaju, Jevrejinu. Požuri i nemoj ništa izostaviti," naredio je Ahašveroš Amanu.

Po povratku kući Aman je opet ispričao svojoj ženi i prijateljima sve što mu se dogodilo i oni mu rekoše: "Ako je Mordehaj, pred kojim si već počeo padati, od jevrejskog semena, nećeš mu odoleti nego ćeš pasti pred njim."

Sledećeg dana otišli su car i Aman na ručak kod Estere. Kralj je ponovo tražio od Estere da kaže šta želi jer će joj to biti ispunjeno. Ona mu je odgovorila: "Ako sam našla milost pred tobom care i ako je caru ugodno, neka se usliši moja molba i neka mi se pokloni moj život i život moga naroda. Jer mi smo prodani, i ja i moj narod, i osuđeni da budemo potrani, istrebljeni i pobijeni."

"Ko je taj ko se usudio to učiniti?", upitao je car.

"Protivnik i neprijatelj. Ovaj čovek, zli Aman", rekla je Estera.

Razjaren nad onim što je čuo, car u gnevu ustade od stola i ode u vrt. Aman je shvatio da mu se ne piše dobro, pao je pred kraljicom i molio da mu poštedi život. Kada se car iz vrta vratio u kuću, video je Amana kako leži na ležaju na kome je sedela Estera. Tada se još više razgnevi i reče: "Je li ovaj čovek naumio da u mojoj kući osramoti i caricu?" Kako je ovo izgovorio, Amanova sudbina je bila zapečaćena.

Amana su obesili na vešala koja su bila pripremljena za Mordehaja. Tako se utiša

carev gnev. Istog dana, car je dao Esteri Amanovu kuću, a Mordehaju svoj prsten koji je uzeo od Amana. Estera je Mordehaju poklonila Amanovo imanje.

Pošto car nije mogao da povuče svoj prvi ukaz u kojem je naredio uništenje Jevreja, napisao je novi u kojem je dozvolio Jevrejima da se organizuju i brane, da satru i pobiju svaku vojsku koja ih napadne i ugrozi njihov život i život njihovih žena i dece. Tako su se trinaestog dana dvanaestog meseca Adara Jevreji organizovali i odbranili. Sledeći dan proslavili su kao dan veselja i radosti.

Bez obzira na to da li je priča o Esteri samo legenda ili se zaista zasniva na istorijskim činjenicama, sigurno je da je Purim postao praznik narodnog slavlja, da je stvorio bogatu tradiciju lepih i vedrih običaja, kao i da se proslavljao i proslavlja sve do naših dana u svim jevrejskim zajednicama.

Purim se provodi u gozbi i veselju. Vršiti se razmena darova, daju se pokloni sirotinji, organizuju opklade, a u sinagogama čitaju posebne molitve i Megilat Ester.

Purim je jedna od karika u dugom lancu priča o progonstvima kojima su Jevreji u dijaspori bili izloženi. Praznovanje Purima unosilo je među Jevreje svetla i vedrine i pomagalo im da održe veru u konačno oslobođenje od opasnosti i teškoća koje su ih pritiskale i pretile im.

## 14.1 Šušan-Purim

Naziv za 15. adar, drugi dan Purima, dobijen po gradu Šušanu (Suza), glavnom gradu Perzije. Jevreji Šušana borili su se protiv svojih napadača 13. i 14. adara, a pobedu nad njima slavili su 15. adara.

## 14.2 Megilat Ester - knjiga o Esteri

Ova Megila je jedna od 5 megilot (Hameš megilot) u Bibliji. Uz poseban napev, recituje se u sinagogama uveče uoči Purima i narednog jutra. Megila nam priča kako je jedna mlada Jevrejka kao kraljica Persije koristila svoj uticaj da bi spasla svoj narod od istrebljenja koje je pripremao Aman.

Megila je, kao i Tora, pisana rukom, na pergamentu. Obično ima futrolu od drveta ili metala. Lepši primerci su od srebra, u tehnici filigrana, iskucavanja ili cizeliranja, često sa ugraviranim imenom, prezimenom ili drugim osnovnim podacima o sopstveniku.

## 14.3 Com Ester

Post Esterin, 13. adara, uoči praznika Purima, uveden je u spomen trodnevnog posta kraljice Ester i svih Jevreja Persije, pre njenog odlaska kralju Ahašverošu da moli milost za svoj narod. Ako je 13. adar u subotu, post je pomera na 11. adar (četvrtak).

## 14.4 Hameš megilot

Hameš megilot su pet biblijskih knjiga, koje se, uz poseban napev i u posebnim prilikama, recituju u sinagogama i čine sastavni deo molitava Šir Aširim (Pesma nad pesmama) na Pesah, Rut na Šavuot, Eha (Jeremijin plač) na Tiša beav, Koelet (Knjiga propovednikova) na Sukot i Ester na Purim.

## 14.5 Hag aasirim (praznik zatvorenika)

Četvrtog hešvana 5580 (oktobra 1819. godine), spaseno je deset najuglednijih sarajevskih Jevreja sa Rav Moše Danonom na čelu, koje je sultanov namesnik, bosanski valija Ruždi - paša bacio u tamnicu i osudio na smrt. Njihovo stradanje i spasenje opisano je u Sarajevskoj megili, koju je 80 godina kasnije napisao poznati sarajevski Jevrejin Zeki efendi Rafajlović. Četvrti hešvan je u početku imao purimsko značenje, ali je vremenom njegov značaj bledeo i postepeno padao u zaborav. Sarajevski Jevreji su slavili 4. hešvan kao praznik i posećivali grob Rav Moše Danona u Stocu (u Hercegovini), gde je rabin umro na putu za Jerusalem.

**POSTOVI**

# 15

## POSTOVI

### 15.1 Post Tiša-beav (Deveti av)

Jedan od najcrnijih datuma u istoriji jevrejskog naroda. Toga dana, Vavilonci su razorili Prvi hram (586. god. p. n.e.), Rimljani drugi (70. godine) i ugušili ustanak Bar-Kohbe (135. godine), a kralj Ferdinand i kraljica Izabela izgnali su Jevreje iz Španije (1492. godine).

Nedelju dana pre devetog ava, vernici se ne šišaju, ne glačaju odeću i ne jedu meso (izuzev subotom). Restrikcije na deveti av u pogledu jela, pića i lične higijene slične su restrikcijama na Jom kipur i traju do zalaska sunca.

Na deveti av se u znak žalosti sklanjaju iz hrama svi ukrasni predmeti, a oltar pokriva crnim pokrivačem. Električna rasveta se smanjuje ili isključuje i pale se lojane sveće. Za vreme čitanja tužbalica (Jeremijin plač, Eha i druge tužbalice), izuvaju se cipele i sedi ili na podu ili na niskim klupicama. Običaj je da se devetog ava posećuju grobovi srodnika.

### 15.2 Post Šiva asar betamuz (Sedamnaesti tamuz)

Sedamnaestog tamuza 586. godine p.n.e. vavilonski kralj Nebukadnecar je osvojio Jerusalim. Vreme od 17. tamuza do 9. ava (dana razaranja Hrama) naziva se "tri sedmice žalosti". U tom periodu Jevreji izbegavaju zabave i veselja.

### 15.3 Com Gedalja

Post u spomen tragičnog događaja koji je dokrajčio razaranje Judeje. Posle pada Jerusalima 586. godine pre nove ere i odvođenja plemstva i aristokratije u ropstvo, u zemlji je ostao uglavnom narod, sirotinja i deo seljaštva koji nije bežao u susedne zemlje. Za namesnika ostatka Judeje postavljen je, po nalogu Nebukadnecara, Gedalja ben Ahikam, sa sedištem u Micpi blizu Jerusalima. Gedalja je bio prijatelj i istomišljenik proroka Jeremije. Jeremija je, još pre pada Judeje, uzalud ubeđivao kralja Cedekiju i

vladajuće krugove da je orijentacija vojnog saveza sa Egiptom pogrešna, jer je njegova moć bila u opadanju. On je insistirao na savezu sa Vavilonijom, mladom velesilom koja je bila u punom naponu.

Za vreme Gedalje, zemlja je počela da se oporavlja od teških posledica razaranja. Seljaci su se vratili svojim kućama i počeli obrađivati svoju zemlju i zemlju onih koji su odvedeni u ropstvo. Vratile su se kućama i razne odmetničke grupe koje su se krile po brdima. To su mahom bili borci koji nisu priznavali vlast Vavilonaca, ali su pristali da žive u miru sa Gedaljom. Među njima je bilo i takvih koji su samo prividno bili uz Gedalju, ali su ga potajno smatrali predstavnikom i saradnikom okupatora. Na njihovom čelu stajao je Jišmael ben Netanja iz loze kralja Davida. Da li iz surevnjivosti što Gedalja nije iz kraljevske loze, ili u nameri da podigne ustanak, Jišmael je skovao zaveru i ubio Gedalju prilikom jedne gozbe u njegovoj palati.

Posle ubistva Gedalje, mnogi Jevreji su, iz straha pred osvetom Vavilonaca pobjegli u Egipat i onde zatražili utočište. Sa sobom su povelili u izgnanstvo i starog proroka Jeremiju. Tako je u Egiptu nastala nova jevrejska naseobina, pored one koja je postojala u Vaviloniji.

## 15.4 Post Asara betevet

Desetog teveta 586. godine pre nove ere, vavilonski kralj Nebukadnecar počeo je sa opsadom Jerusalima, koja se završila osvajanjem grada i razorenjem hrama (17. tamuza 586.)

**SPOMEN – DANI**

# 16

## JOM AŠOA VEAGEVURA - DAN STRADANJA I JUNAŠTVA (DAN SEĆANJA)

Pod ovim nazivom je posle Drugog svetskog rata, na predlog Svetskog jevrejskog kongresa prihvaćeno da se 27. nisan obeležava kao dan sećanja na žrtve fašizma i na Jevreje borce koji su poginuli boreći se protiv najvećeg neprijatelja kojeg su u svojoj dugoj istoriji imali jevrejski narod i celo čovečanstvo. U toku svoje dvanaestogodišnje vladavine, nacionalsocijalisti Nemačke su u svoj ideološki program uneli rasnu teoriju, kojom se germanski narodi, posebno nemački, proglašavaju za višu, a semitski, slovenski i još neki narodi, za nižu rasu. Iz te nazadne teorije proistekao je antisemitizam, bolje reći antijevrejski stav, koji je počeo s pravnim i materijalnim diskriminacijama, nastavio sa progonima, pljačkom i proterivanjima, da bi se pod lozinkom o "konačnom rešenju jevrejskog pitanja" izrodio u sveopšte fizičko uništavanje - svih koji su bili Jevreji ili su imali jevrejske pretke - genocid. U osvojenim zemljama Evrope, u državama saveznicama Nemačke (sa malim izuzecima), širila su se zverstva, odvođene su čitave zajednice u za to posebno podignute koncentracione logore. Među milionima poginulih pripadnika evropskih naroda, Jevrejima je pripao žalosni rekord od šest miliona ubijenih i nestalih. U vreme vladavine nacističkih zločinaca i njihovih saradnika, malobrojni Jevreji su uspeli da se spasu, od toga neznatan broj uz pomoć sugrađana. Deo onih koji su uspeli da se uvrste među antifašističke borce imao je sreću da se, posle završenog rata i pobede nad fašizmom, vrati svojim kućama.

Verska tradicija Jevreja nalaže da se preživeli sećaju svojih mrtvih roditelja, dece, rođaka i da se održavaju pomeni za one koji su ginuli za svoju veru i narod, koji su odlazili na gubilište jer se nisu hteli odreći svoje vere i svoga naroda. Posle ovog rata, mnogi preživeli su želeli da održe tu tradiciju, ali nisu znali ni dan pogibije svojih najmilijih, niti mesto gde su završili svoje živote. U početku je postojala inicijativa da se žalosni spomen-dani spoje sa postom Tiša beav, danom razaranja jerusalimskog Hrama i drevne jevrejske države. U želji da dan sećanja obeleži stradanja i onih koji su se aktivno borili protiv fašizma, usvojeno je da se dan početka ustanka u Varšavskom getu proglasi za sveopšti spomen-dan, kada se verski i svetovno odaje pošta ubijenima



i poginulima. Odlučeno je da to bude 19. april po građanskom, ili 27. nisan po jevrejskom kalendaru. U Poljskoj se taj spomen-dan održava 19. aprila, dok je u ostalim jevrejskim zajednicama uobičajeno da se Jom hašoa veagevura održava 27. nisan, osim kada taj dan pada u subotu.

## 16.1 Šta je šoa - holokaust?

Ono što je na hebrejskom jeziku nazvano šoa - katastrofa, stradanje, uništenje, u engleskom je jeziku nazvano imenicom grčkog porekla **holokaust**. Ta imenica znači žrtva paljenica i njome je u prevodima Tanaha označavana žrtva koja se prinosi na oltar i tamo spaljivala, na hebrejskom **ola**. Ceo period neviđenog stradanja i uništenja, o kojem smo ovde govorili, nazvan je posle rata - holokaust.

## 16.2 Ustanak u Varšavskom getu

Znatan je broj Jevreja koji su učestvovali u borbi protiv fašizma, ali je svakako najsvetliji borbeni čin iz vremena stradanja ustanak u Varšavskom getu, koji je započeo 19. aprila 1943. godine.

Nemački okupatori su u nekoliko velikih gradova Poljske stvorili sabirne logore - geta za Jevreje i odatle ih otpremali u logore smrti. Jedan od najvećih je bio onaj u Varšavi, gde je na malom prostoru jedno vreme živelo oko dvesta hiljada žitelja. Tokom 1942. godine, u getu je organizovana borbena organizacija, sa zajedničkom komandom u koju su ušli Mordehaj Anilevič (iz omladinske organizacije Ašomer acair), kao komandant, Hihal Rojzenfeld (iz Poljske radničke partije), Herš Barlinski (levo orijentisani Poale Cijon), Jichak Cukerman (Ehaluc) i Mark Edelman (Bund - Savez jevrejskih radnika Rusije).

Kada su nacisti 19. aprila 1943. godine pristupili konačnoj likvidaciji Varšavskog geta, njihovi su odredi naišli na oružani otpor boraca, koji se nisu borili za pobedu, već za ljudsko dostojanstvo. Želeli su da poginu boreći se, a ne predajući se na milost i nemilost neprijatelju. Ogorčene borbe su se vodile za svaku kuću, za svaki podrum i za svaki kanal. Protiv slabo naoružanih boraca, pored nemačkih trupa, dovedene su i poljske policijske jedinice, odredi ukrajinskih i letonskih fašista. Borbama je rukovodio general Jirgen Strop, koji je morao da zatraži pomoć tenkova, pa i avijacije. Šesnaestog maja je nemački general zvanično objavio da je "bivša jevrejska stambena četvrt prestala da postoji", ali su se pojedinačne borbe i sukobi nastavili sve do avgusta iste godine.

Danas, na velikom trgu u Varšavi, stoje samo dva drveta, na čijoj se kori još vide tragovi metaka i veliki spomenik borcima i žrtvama geta. Jedna varijanta tog spomenika, delo vajara Rapaporta, podignuta je i u Jerusalimu, u krugu Jad Vašema, ustanove koja istražuje istoriju stradanja i borbi Jevreja u Drugom svetskom ratu.

# 17

## JOM AACMAUT

Dan proglašenja nezavisnosti države Izrael (5. ijar 5708. - 14. maj 1948), slavi se u Izraelu kao državni, a u jevrejskim zajednicama u svetu, kao nacionalni praznik.

Povelja o nezavisnosti proklamuje slobodu useljavanja Jevreja iz svih zemalja, unapređenje razvoja Izraela za dobro svih njegovih žitelja, principe slobode, pravde i mira u duhu jevrejskih proroka, punu socijalnu i političku ravnopravnost svih izraelskih građana bez obzira na veru, rasu i pol, slobodu veroispovesti, savesti, obrazovanja i kulture, zaštitu svetih mesta svih veroispovesti, kao i pridržavanje principa Povelje Organizacije ujedinjenih nacija.

æ